

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
HUMANITARINIS FAKULTETAS
ISTORIJOS KATEDRA

TOMAS BERGINAS
Magistro studijų programos *Istorija ir Politika* specialybės
II kurso studentas

**Laisvamanybės idėja viešajame gyvenime Pirmojoje Lietuvos
Respublikoje**

Magistro darbas

Mokslinis vadovas doc. dr. Simonas Strelcovas

Šiauliai,
2015

Turinys

ĮVADAS.....	3
1. Laisvamanybės ištakos Europoje ir Lietuvoje.....	12
2. Laisvamanybė ir Jonas Šliūpas	16
2.1. Jono Šliūpo filosofinės pažiūros.....	18
3. Laisvamanių veikla Lietuvoje 1924 – 1940 m.	21
3.1. Lietuvos Laisvamanių Etinės Kultūros Draugijos įkūrimas.....	21
3.2. LEKD skyrių steigimas	23
3.3. LEKD skyrių veikla	25
4. Laisvamanybės idėjų plitimas Pirmosios Lietuvos Respublikos viešajame gyvenime	30
4.1. Civilinės metrikacijos klausimas Pirmojoje Lietuvos Respublikoje	31
4.2. Politikos vaidmuo kovoje dėl laisvamanybės	37
4.3. Laisvamanybės idėjų plitimas per konfrontaciją su Romos Katalikų Bažnyčia.....	41
4.4. Laisvamaniškos spaudos platinimas.....	45
4.5. Švietimo klausimas laisvamaniškų idėjų plitimo kontekste	49
4.6. Visuomeninis – Kultūrinis darbas laisvamaniškoje veikloje.....	51
IŠVADOS	55
ŠALTINIAI IR LITERATŪRA.....	57
SANTRAUKA	65
SUMMARY	66

IVADAS

Temos aptarimas. Laisvamanių, laisvai ir kritiškai mąstančių buvo visais laikais. Jais buvo tokie žinomi žmonės, kaip filosofas Diogenas Sinopietis, astronomas Galileo Galilėjus, rašytojas ir filosofas Volteras bei daugelis kitų. Viduramžiais laisvamanybei įsigalėti neleido tuo metu klestėjusi Bažnyčios institucija. Laisvamanybė sugebėjo atsigauti tik vėlyvojo Renesanso laikotarpiu, kai suklestėjo humanizmo principai, kuomet religija buvo nustumta į antrą planą ir iškilo mąstantis, bei abejojantis žmogus – laisvamanis. Pirmąkart laisvamanybės (free-thinking) terminą panaudojo airių filosofas Williamas Molyneux'as 1697 m. savo laiške anglų filosofui Jognui Locke'ui. Galutinai šį terminą įteisino anglų deistas Anthony Collinsas savo knyga „Samprotavimai apie Laisvamanybę“, kuri buvo išleista 1713 m.¹ XIX a. Europoje labai populiarios tapo laisvamaniškos idėjos. Jų išpopuliarėjimui daug įtakos turėjo tai, kad būtent tuo metu suklestėjo gamtotyros, pozityvizmo ir materializmo mokslo paradigmos. Taip laisvamaniška pasaulėžiūra tapo organizuotu tarptautiniu judėjimu, 1880 m. Briuselyje įsteigta Pasaulinė laisvamanių sąjunga. Tuo tarpu laisvamaniškos pažiūros Lietuvoje ėmė plisti taipogi XIX a. Jos sklido kartu su materialistinės minties stiprėjimu Vilniaus universitete, buvo atsivežamos to meto Lietuvos bajorų iš Vakarų Europos. XIX a. pabaigoje atsirado pirmoji laisvamaniška spauda lietuvių kalba, ėmė kurtis bendraminčių organizacijos. Pirmosios lietuvių laisvamanių organizacijos susikūrė tarp lietuvių emigravusiųjų į JAV. Už Atlanto pradėjo plisti lietuvių emigrantų laisvamaniškas judėjimas, kuriam vadovavo Jonas Šliūpas. JAV jis kūrė atskiras lietuvių parapijas, kuriose pradėjo laisvamanišką veiklą. J. Šliūpas kartu su ekskunigu Vladislavu Dembskiu, Leonu Eraminu, Andriumi Graičiūnu ir kitais iki Pirmojo pasaulinio karo JAV įkūrė net kelias laisvamanių organizacijas : 1895 m. „Spindulio“, 1900 m. Lietuvių laisvamanių susivienijimą Amerikoje, 1910 m. Lietuvių laisvamanių sąjungą, o vėliau, 1918 m. Lietuvių laisvamanių federaciją.² Laisvamanybės sąjūdis pradėjo plisti XIX a., tačiau labiau įsitvirtino tik po antrojo pasaulinio karo. Štai JAV nuo 1990 iki 2001 laisvamanių padvigubėjo, nuo 14 milijonų iki 29 milijonų³.

Pirmojoje Lietuvos Respublikoje sparčiai plito laisvamanybės idėjos. Jų įgyvendinimu rūpinosi J. Šliūpas, kuris 1922 m. Biržuose įkūrė Laisvamanių Etinės Kultūros Draugiją (toliau-LEKD). Skyrius Šiauliuose buvo įkurtas 1924 m. ir iki 1930 m. Šiauliuose buvo draugijos centrinės valdybos būstinė. 1936 m. Šiauliuose įvyko Lietuvos laisvamanių suvažiavimas.

¹ Lietuvos laisvamanių manifestas, <http://www.anarchija.lt/biblioteka/58-juodrastis-nr-2-2009-balandis/11553-lietuvos-laisvamaniu-manifesta> žiūrėta 2013 05 26

² Laisvamanybės istorija, <http://laisvojimintis.lt/laisvamanybs-istorija/96-laisvamanybe-lietuvoje> [prieiga per internetą, žiūrėta:2011.10.17].

³ Jacoby S., *Freethinkers : a history of American secularism*, New York, 2004, p. 14.

Būtent Šiaulių krašte prasidėjo aktyvi laisvamanių veikla, todėl yra svarbu ją aptarti. Labai svarbi laisvamanių veikla buvo J. Šliūpo įkurta „Titnago“ spaustuvė, kuri veikia ir šiandien. Ji buvo svarbi laisvamaniškų idėjų sklidimui, kadangi daug knygų apie laisvamaniškas pažiūras sklido būtent iš šios spaustuvės. Taip pat buvo kuriamos ir atskiros kapinės. Buvo siekiama civilinės metrikacijos. Plisti idėjoms dėl civilinės metrikacijos bei kitų laisvamaniškų planų padėjo skleisti dienraštis „Laisvoji mintis“, kuris skelbė laisvamanių lygias teises, rašė apie laisvamanybės, valstybės ir tikybos santykius, nagrinėjo sąžinės laisvės, dorovės klausimus. Iš visos tuometinės Lietuvos, būtent Šiaurės Lietuvoje buvo įsikūrę daugiausiai LEKD skyrių. Todėl galima teigti, jog Šiaulių kraštas buvo svarbus laisvamanių centras.

Laisvamaniai tarpukario Lietuvoje veikė gana stabiliai. Laisvamanių veikla Šiaulių regione buvo svarbi dėl to, kad daug Šiaulių miesto bei krašto iškilių žmonių buvo laisvamaniai. Taip pat buvo kuriamas kitoks požiūris į supantį pasaulį bei jo įvykius. Pagrindinis uždavinys mano magistro darbe „Laisvamanybės idėja viešajame gyvenime Pirmojoje Lietuvos Respublikoje“ yra atskleisti laisvamanybės idėjų plitimą Lietuvos viešajame gyvenime Pirmojoje Lietuvos Respublikoje. Šiam tikslui labiausiai pagelbėjo dienraštis „Laisvoji Mintis“. Jame buvo pateikiami pagrindiniai laisvamanių veiklos barai. Iš kurių buvo galima pastebėti pagrindines laisvamanybės plitimo kryptis Pirmojoje Lietuvos Respublikoje. Tai buvo švietimas, politika, viešasis gyvenimas.

Darbe bus kalbama apie religiją bei sekuliarizaciją XIX a., kuri kuo puikiau gali atspindėti susidariusią to laiko bendrai atspindinčią situaciją, kuri leido vis labiau išplisti laisvamaniškajai ideologijai vakarų pasaulyje, o galiausiai persikelti ir į Nepriklausomos Lietuvos kultūrinį gyvenimą, kur taipogi atsispindėjo viešajame gyvenime, per įvairias draugijas, šiuo atveju turiu omenyje LEKD, kaip vieną svarbiausių laisvamaniškos minties platintojų Lietuvoje. Taipogi tai atsispindėjo ir spaudoje.

Pagrindinė darbo specifika buvo iširti laisvamanybės idėjos plitimą Pirmojoje Lietuvos Respublikoje. Pagrindinis darbas darytas naudojantis turinio analizės būdu. Tiriant 1918 – 1940 m. periodikos straipsnius, Jono Šliūpo, bei jam rašytų, laiškų analize. pagrindinės periodikos straipsnius, kuriuose būtų minimi faktai susiję su laisvamaniškos minties plitimu.

Istoriografija ir šaltiniai. Naudotą literatūrą suskirsčiau į keletą grupių. Daugiausiai informacijos apeliuotuvą laisvamanybę ir J. Šliūpą radau Juliaus Butėno⁴, Juozo Jakšto⁵ monografijose apie Joną Šliūpą, kurios buvo naudingos rašant šį darbą. Taip pat naudingos buvo ir

⁴ Būtėnas J., *Aušrininkas dr. Jonas Šliūpas*, Vilnius, 2004.

⁵ Jakštas J., *Dr. Jonas Šliūpas*, Šiauliai, 1996.

užsienio literatūros straipsniai susiję su laisvamanybe. Pagrindinis literatūros skirstymas buvo į informacinio pobūdžio literatūra, laisvamanybės bei idėjų istorijos literatūrą.

Žinoma rašant darbą nebuvo apsieita ir be žodynų pagalbos, kuriuose buvo pateikta glausta informacija nagrinėjant laisvamanybės tematiką. *A Biographical dictionary of freethinkers of all ages and nations*. Šiame žodyne yra sukaupta pakankamai glausta informacija apie įvairiausių laikotarpių bei įvairių šalių laisvamanius, taip pat ir terminai susieti su laisvamanybe.⁶ Alois Helder „Filosofijos žodynas“ padėjo susipažinti su įvairiausiomis sąvokomis, su kuriomis susidūriau rašant šį darbą.⁷ *Charles Bradlaugh Ancient and modern celebrated freethinkers*⁸ monografijoje pateikiamos įžymiausių laisvamanių biografijos, kurios apima visus laikus, nuo pat Epikūro Antikos laikotarpio iki švietėjų Voltero ar Mirabo.⁹ Pakankamai glausta monografija kuo puikiausiai perteikianti žymiausių laisvamanių gyvenimus bei pagrindines idėjas. *Fred Edwards What Is a Freethinker and Why Does It Matter?* Straipsni, kuriame liečiamos temos susijusios su laisvamanybe, kodėl būtent tokie žmonės esą iš kur jie tokie atsirado, pasakojama apie pirmąsias laisvamanybės užuominas dar senovės Egipte, taip pat tarp žydų senųjų raštų bei senovės graikų civilizacijos atspindžiuose.¹⁰ *John Eleazer Six Historic Americans* šioje knygoje yra pateikiamos šešios žymiausių amerikiečių prisidėjusių prie šalies kūrimo, biografijos. Tarp jų yra ir Džordžas Vašingtonas bei Tomas Džefersonas. Šioje monografijoje kuo puikiausiai atsispindį jų indelis į Jungtinių Amerikos Valstijų valstybingumą. Juk galima prisiminti, kad Lietuvos valstybingumo atstatyme taipogi dalyvavo daugybė laisvamaniškų pažiūrų žmonių.¹¹

Susipažinti su laisvamaniais už Atlanto ir jų propaguotomis idėjomis padėjo Susan Jacoby knyga „*Freethinkers: a history of American secularism*“¹², kuri buvo labai naudinga apžvelgiant laisvamanių veiklą JAV. Nuodugni monografija padėjo susipažinti su laisvamanių idėjomis. Taipogi laisvamanybė buvo skatinama ir tarp vaikų. Straipsnyje *Freethought children's literature and the construction of religious identity in late-nineteenth-century America*¹³

⁶ Wheeler J. M., *A Biographical Dictionary of Freethinkers*

⁷ Helder A., *Filosofijos žodynas*, Vilnius, 2002.

⁸ Bradlaugh C., *Ancient and modern celebrated freethinkers*

⁹ Bradlaugh C., *Ancient and Modern Celebrated Freethinkers*

¹⁰ Edwards F., *What Is a Freethinker and Why Does It Matter?* Internetinė nuoroda:

<http://web.b.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=b30165d1-c095-48b1-bf4a-9fee0eb71b6d%40sessionmgr114&vid=1&hid=105> žiūrėta: 2014 m. gruodžio 12 d.

¹¹ Eleazer J., *Six Historic Americans*

¹² Jacoby S., *Freethinkers : a history of American secularism*, New York, 2004.

¹³ Passet J., *Freethought children's literature and the construction of religious identity in late-nineteenth-century*

America, internetinė nuoroda: <http://web.b.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=284bac72-23d4-45c1-9719-b11b7ce69cdd%40sessionmgr110&vid=1&hid=105> žiūrėta: 2014 gruodžio 12 d.

supažindinama su populiariausia to metų laisvamųjų literatūra, tarp jų ir T. Paine darbai, dėl to XIX a. pabaiga yra laikoma laisvamųjų aukso amžiumi. Pagrindinė to meto problema norint šviesti jaunimą laisvamajam buvo ta, kad dauguma literatūros skirtos jaunimui buvo konservatyvių pažiūrų. Dauguma vaikų vaikščiojo į sekmadienines mokyklas. 1892-1898 JAV ėjo žurnalas *Little Freethinker* skirtas jauniems laisvamajam, ir platinė tarp jų laisvamųjų idėjas. Dažniausiai laisvamajam pažiūrų vaikai, būdavo iš emigrantų šeimų, dominuodavo vokiečių, švedų emigrantai. Dauguma (82 procentai) buvo iš kaimiškų regionų. Dažniausiai laisvamajam idėjos būdavo perimamos šeimos rate. Taip pat tų idėjų buvo galima pasisemti iš kitų aplinkinių, ar dėl sekmadieninės mokyklos lankymo (Šliūpo atvejis, dėl dėdės kunigo čia tinka), taip pat dėl kelionių ar kitų priežasčių. Tačiau ne visų laisvamajam vaikai norėjo tapti laisvamajamais, kaip ir jų tėvai. Dauguma laisvamajam nesilaikydavo tradicinių krikščioniškų švenčių.

Mintauto Gutauskos straipsnyje „Demaskuota religija kaip religijos duotis sekularizuotoje duotybėje“ yra aktualizuojamas religijos demaskavimo klausimas, kuris šiaip jau nėra toks jau naujas šiems laikams. Atskleidžiama tai, kad jau net antikos laikais pasirodė religijos kritikos ir tai labiausiai sustiprėjo XIX a., kada prasidėjo didžioji sekularizacija. Taip pat atskleidžiama, kad prisidengus religija visais laikais būdavo galima gerai gyventi. Žinoma pabrėžiama ir tai, kad šiais laikais religijos demaskavimas jau nebėra toks aktualus, koks jis buvo XIX a. ar XX a. pirmojoje pusėje. Galiausiai yra iškeliamas klausimas ar sekularizuota religija tokia jau nereligiinga ir ateistiška, kaip bandoma pateikti.¹⁴ Aistės Bukevičiūtės straipsnyje „Sekularizacija ir religijos ateitis“ yra gvildenama sekularizacijos problematika ir teigiama, kad apie sekularizaciją kalbėti pradėta jau Apšvietos epochoje, kadangi jau tada pasaulis pradėjo vystytis labai greitai, tuo norima pabrėžti besiplečiančią pramonę ir augančios miestus, buvo manoma, kad tokiam pasaulyje nebebus vietos religijai ir sekularizaciją visiškai nugalės religiją ir pastaroji galiausiai visiškai išnyks. Tačiau taip neatsitiko. Pagrindinė prielaida, kad religija buvo pritaikyta mažoms bendruomenėms, ir ar pavyks jai išsilaikyti vis labiau globaliame pasaulyje. Toliau kalbama apie tai, kaip religiją reikia atskirti nuo įvairiausių idėjų, tarkime bendrai ją atskyrus nuo politikos ar liberalizmo doktrinos, kadangi pats liberalizmas įvardijamas, kaip atskira religijos

¹⁴Gutauskas M., *Demaskuota religija kaip religijos duotis sekularizuotoje duotybėje*, internetinė prieiga: <http://www.vu.lt/leidyba/dokumentai/zurnalai/RELIGIJA%20IR%20KULTRA/RELIGIJA%20IR%20KULTRA%2008%205%201/40-51.pdf> žiūrėta: 2014 m. gruodžio 15 d.

forma. Tačiau religija negali neegzistuoti, kadangi ji tik pakeičia savo būseną, tarkim šiuolaikiniame pasaulyje ją galima apibūdinti, kaip pop kultūrą.¹⁵

Juliaus Būtėno monografija apie J. Šliūpą buvo naudinga apžvelgiant pastarojo gyvenimą JAV, kur jis pradėjo kurti laisvamiškąsias organizacijas bei tiksliai atskleidžiamas gyvenimas Lietuvoje. Supažindina su J. Šliūpo pažiūromis, taip pat paliečiamas ir man aktualus laisvamųjų veiklos klausimas Lietuvoje. Verta paminėti, kad šioje monografijoje taipogi pateikiami ir Laisvamųjų Etinės Kultūros Draugijos įstatai, naudingi norint suprasti, kodėl buvo kuriama ši draugija Lietuvoje. Juozo Jakšto parašytoje J. Šliūpo biografijoje atsiskleidžiamas J. Šliūpo santykis su kitais laisvamaisiais. Atskleidžiamas santykis tarp laisvamųjų Lietuvoje tarpukario metu, taip pat ir kitos gyvenimiškos situacijos susijusios su laisvamųjų organizuota veikla. Gitanos Vanagaitės straipsnyje „Jono Šliūpo autobiografijos“ yra aptariamos net 4 Jono Šliūpo autobiografijos, kuriose atsiskleidžia pagrindinės J. Šliūpo gyvenimo idėjos, tarp jų ir laisvamanybė. Aktualizuojama, kad pagrindinės gyvenimo vertybės, kaip lietuvybė ir laisvamanybė niekadų nekito. Lietuvybė paveldėjo iš šeimos, laisvamanybė gavo iš kultūrinės veiklos. Lietuvybės pabrėžimas buvo ir tas, kad net būdamas laisvamanis jis kūrė lietuviškas parapijas, tai atspindėjo jo siekį atskirti lietuvius nuo lenkų ir pabrėžti jų tautiškumą. Tačiau vis tiek galiausiai atrodo, kad laisvamanybė sukėlė daugiau problemų nei džiaugsmo pačiam J. Šliūpui.¹⁶ Mindaugo Bartniko monografijoje apie laisvamanybę Lietuvoje¹⁷, kurioje buvo pateikta laisvamanybės istorija iš komunistinių pažiūrų, taip pat pateikti statistiniai duomenys apie laisvamanybę bei pačių laisvamųjų veiklą Lietuvoje 1924-1941 m.

Iš esmės labai svarbu yra panagrinėti kokios gi idėjos paskatino Joną Šliūpą tapti tokiu koku jis buvo. Tam labai padeda Gražinos Pranckietytės straipsnis apie J. Šliūpo filosofines pažiūras¹⁸, jame yra apibendrinamos pagrindinės idėjos lydėjusios jį visą jo gyvenimą. Laisvamanybė tapo vienas iš pagrindinių ir esminių jo gyvenimo tikslų. Taip pat naudingas leidinys rašant bakalauro darbą, buvo Šiaulių universitete leidžiamas *Acta Humanitarica Universitatis Saulensis*, kurio dvyliktas tomas buvo specialiai išleistas 150 m. Jono Šliūpo gimimo metinėms. Jame buvo daug straipsnių apie J. Šliūpą, bei jo veiklą, kurie buvo gana aktualūs rašant šį darbą.

¹⁵ Bukevičiūtė A., *Sekuliarizacija ir religijos ateitis*, internetinė prieiga: <http://www.vu.lt/leidyba//dokumentai/zurnalai/PROBLEMOS/Problemos%202007%2072/65-74.pdf> žiūrėta 2014 m. gruodžio 15 d.

¹⁶ Vanagaitė G., *Jono Šliūpo autobiografijos*, internetinė prieiga: <http://web.b.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=aa17d07c-0104-47cd-a8dc-f562a6cb19ce%40sessionmgr114&vid=1&hid=123> žiūrėta: 2014 m. gruodžio 15 d.

¹⁷ Bartnikas M., *Laisvamanybė Lietuvoje (1924-1941)*, Vilnius, 1964.

¹⁸ Pranckietytė G., *Jono Šliūpo filosofinių svarstymų teorinės ištakos*, Filosofija. Sociologija, 1994 Nr.1, P. 66-77.

Šiame darbe gana kritiškai laisvamanius vertino Danutė Stakeliūnaitė¹⁹, kuri savo straipsnyje pateikė rimtą tyrimą apie laisvamanių periodinius leidinius Lietuvoje. Jame buvo puikiai pateikta LEKD konfrontacija su Bažnyčia. Naudingas buvo ir Jono Nekrašiaus²⁰ straipsnis apie „Titnago“ spaustuvę. Jis buvo aktualus rašant apie „Titnago“ spaustuvę, jos įkūrimą, finansinę būklę, darbo sąlygas, bei galiausiai apie bankrotą.

Apibendrinsiu literatūra, kuria naudodamasis rašiau apie lietuvių išėiviją²¹. Šioje monografijoje puikiai nušviečiamas lietuvių išėivijos gyvenimas už Atlanto beveik šimto metų laikotarpyje, taip pat buvo naudinga rašant šį darbą. Remiantis ja buvo galima suprasti, nuo ko prasidėjo laisvamanių judėjimas už Atlanto. Naudinga buvo ir Remigijaus Misiūno²² monografija, kuri puikiai atspindi J. Šliūpo laisvamanišką veiklą JAV.

Susipažįstant su idėjomis, bei jų metodologinę sampratą yra kuo puikiausiai pateikiama Gintaro Kabelkos straipsnyje apie filosofijos idėjų istoriją²³. Ta pačia tema rašė ir Gintautas Mažeikis savo straipsnyje²⁴, kuriame pažvelgia į idėjų istorijos prizmę per paveldosaugos bei antropologinį diskursą.

Rašant darbą rėmiausi ir periodiniais leidiniais. Šioje vietoje labai pagelbėjo liberaliomis idėjomis garsėjantis periodinis „Lietuvos žinių“ leidinys, kuriame buvo propaguojamos ir laisvamaniškos idėjos. Jame buvo išspausdintas straipsnis apie LEKD nuostatus²⁵, kuriame buvo surašyti visi nuostatai, kuriais vadovaujantis buvo įkurtą LEKD.

Šaltiniai. Internetiniuose šaltiniuose radau daug naudingos informacijos apie Lietuvos laisvamanių istoriją²⁶. Verta paminėti ir kitus šaltinius, kuriais remiantis susipažinau su laisvamanių istorija.²⁷ Internetiniuose šaltiniuose buvo naudingos informacijos, reikalingos nuodugnai

¹⁹ Stakeliūnaitė D., Laisvamanis ir Laisvoji mintis 1933-1936 m.: Bažnyčios vieta ir vaidmuo valstybėje, *Acta humanitarica Universitatis Saulensis*, Šiauliai, 2011.

²⁰ Nekrašius J., Dr. Jonas Šliūpas ir „Titnago“ spaustuvė Šiauliuose, *Acta humanitarica Universitatis Saulensis*, t. 12, Šiauliai, 2011.

²¹ Michelsonas S., Lietuvių Išėivija Amerikoje (1868-1961), South Boston, 1961.

²² Misiūnas R., *Informacinių kovų kryžkelėse: JAV lietuvių informacinės kovos XIX a. pab – 1922m.*, Vilnius, 2004.

²³ Kabelka G., *Filosofijos idėjų istorija Lietuvoje*, Filosofija. Sociologija, 2012 T.23 Nr.1 p. 27-34. Prieiga per internetą: <http://www.lmaleidykla.lt/publ/0235-7186/2012/1/27-34.pdf> žiūrėta 2015 m. sausio 12 d.

²⁴ Mažeikis G., *Isivaizduojamų bendruomenių mikroistorijos: heterogeninis paveldas*, *Acta Humanitarica Universitatis Saulensis*, T.9, p. 25-36. Prieiga per internetą: http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:J.04~2009~ISSN_1822-7309.V_9.PG_25-36/DS.002.0.01.ARTIC žiūrėta 2015 m. sausio 12 d.

²⁵ Etinės Kultūros Draugija, *Lietuvos Žinios*, 1922 m. lapkričio 5 d., p.

2., <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=69299> prieiga per internetą [žiūrėta: 2012 06 01].

²⁶ Laisvamanybės istorija, <http://laisvojimintis.lt/laisvamanybs-istorija/96-laisvamanybe-lietuvoje> [prieiga per internetą, žiūrėta: 2011.10.17].

²⁷ Lietuvos laisvamanių manifestas, <http://www.anarchija.lt/biblioteka/58-juodrastis-nr-2-2009-balandis/11553-lietuvos-laisvamaniu-manifesta> [prieiga per internetą žiūrėta: 2013.05.26].

susipažinti su J. Šliūpo biografija ir laisvamaniška veikla²⁸. Rašant magistro darbą, labai pasitarnavo internetinė duomenų saugojimo bei rinkimo svetainė www.epaveldas.lt, kurioje yra daugybė su Pirmosios Lietuvos Respublikos viešuoju gyvenimu susijusių šaltinių, kurie pagelbėjo rašant magistro darbą. Šiuo atveju kalbu apie „Laisvosios Minties“ straipsnius minėtoje internetinėje svetainėje. Taip pat padėjo internetinė svetainė apie laisvamanius²⁹, kurioje yra apibendrinta informacija apie laisvamanybę.

Daugiausiai savo darbe naudojami pirminiais šaltiniais. Tarp kurių vertėtų paminėti paties J. Šliūpo raštus³⁰. Juose buvo pateikti įvairūs dokumentai susiję su nagrinėjama tema. Buvo paminėti „Titnago“ spaustuvės įkūrimo finansiniai reikalai. Minėtieji dokumentai buvo labai svarbūs rašant apie „Titnago“ spaustuvės įkūrimą ir jos veiklą. Žinoma darbe naudojami ir nepublikuoti šaltiniai. Išties, rašant šį darbą, labai daug laiko teko praleisti Šiaulių Universiteto Bibliotekos patalpose esančiame Jono Šliūpo archyve. Archyvą sudaro J. Šliūpo parašytos, redaguotos, verstos knygos, straipsnių kopijų, nuotraukų, dokumentų bei laiškų rinkiniai, jo šeimos narių dokumentų ir laiškų rinkiniai, knygos iš asmeninės dr. J. Šliūpo bibliotekos, knygų ir straipsnių apie dr. J. Šliūpą originalai ir kopijos.³¹ Jame teko skaityti J. Šliūpo rašytus ir jam rašytus laiškus, taip pat labai pasitarnavo ten esantys „Laisvosios Minties“ laikraščių egzemplioriai, kuriuose buvo aptariami LEKD skyrių steigimai³², veikla³³, nesutarimai su tikinčiais³⁴ bei jų pašiepimas³⁵. Laikraštis „Laisvoji Mintis“ rašant Bakalauro darbą, buvo vienas pagrindinių šaltinių norint atskleisti LEKD veiklą Šiaulių krašte. Taip pat rašyti labai padėjo ir minėtieji J. Šliūpo laišakai rašyti įvairiems asmenims. Iš laiško A. Petrikui³⁶ puikiai matosi tuometinė laisvamanių padėtis Lietuvoje. Kiti laišakai parodė kaip buvo platinama laisvamanių spauda³⁷. Taip pat ir J. Šliūpo požiūrį į kitus laisvamanius³⁸, galima pastebėti ir trukdžius, kurie trukdė laisvai įsisteigti LEKD skyriams³⁹. Apibendrinus visus minėtuosius laiškus, pastebima tai, kokie gi buvo sunkumai veikti LEKD skyriams. Matoma tikrai sunki to meto padėtis laisvai veikti laisvamaniams. Viena iš archyvo fondų saugomas LEKD sekretoriaus Karolio Valašino surinktas LEKD 1935-1937 m.

²⁸ Jakštas J., *Dr. Jonas Šliūpas*, Šiauliai, 1996.

²⁹ Laisvamanybė, <https://sites.google.com/site/laisvamanybe/home>, prieiga per internetą, žiūrėta: 2015 04 16

³⁰ Šliūpas J., *Rinkiniai raštai*, Vilnius, 1977.

³¹ ŠUB Jono Šliūpo archyvas, <http://biblioteka.su.lt/index.php?m=54> [prieiga per internetą, žiūrėta 2013 01 03].

³² 1936 03 27 Laisvamanių etinės kultūros draugijos Vilkaviškio skyriaus steigimo nutarimas, ŠUB Jono Šliūpo archyvas, F-30.

³³ *Laisvoji Mintis*,

³⁴ *Laisvoji Mintis*,

³⁵ *Laisvoji Mintis*,

³⁶ 1937 07 15 J. Šliūpo rašytas laiškas Dr. A. Petrikui, ŠUB Jono Šliūpo archyvas, F-1-1-A.

³⁷ 1914 02 26 J. Šliūpo laiškas F. Bortkevičienei, ŠUB Jono Šliūpo archyvas, F-1-1-A.

³⁸ 1929 11 30 J. Šliūpo rašytas laiškas Laisvamanių Etinės kultūros Draugijai Šiauliuose, ŠUB Jono Šliūpo archyvas, F-1-1-A.

³⁹ 1935 09 11, J. Šliūpo rašytas laiškas J. Dresdeniui, ŠUB Jono Šliūpo archyvas, F-1-1-1.

veiklos archyvas⁴⁰, kas man labai padėjo rašant šį darbą. Jame yra išlikusių bylų, kuriose yra skyrių narių sąrašai. Dėka juose pateiktos informacijos galima spręsti, kokie žmonės stodavo į LEKD, koks buvo narių vidutinis amžius, profesijos, tautybė ar lytis.

Tyrimo problemos formulavimas. Valstybės gyvavimo pradžioje visuomenė susidūrė su daug iššukių. Lietuvoje dominavo stipri Romos katalikų bažnyčia. Didžiulė emigracija, o vėliau reemigracija atpūtė naujus mąstymo vėjus į Lietuvą. Laisvamaybė buvo vienas jų. Iš to išsiritulioja pagrindinė šio magistro darbo problema. Tai laisvamanybės idėjos plitimas viešajame gyvenime. Žinant tai, kad tuo metu katalikiškoje Lietuvoje laisvamanių situacija buvo kebli ir neretai dviprasmiška, todėl galima kalbėti apie dvi stovyklas. Tuometinėje Lietuvoje nebuvo įteisinta civilinė metrikacija. Dominuojant Romos Katalikų Bažnyčiai kitokio mąstymo žmonės neturėjo kur dėtis. Būtent dėl šių priežasčių kūrėsi LEKD ir kovojo dėl civilinės metrikacijos, tai pat kūrėsi laisvamaniško švietimo organizacijos, kurios buvo labai naudingos plintant laisvamanių idėjoms.

Temos aktualumas ir naujumas. Laisvamanybės idėjos plitimas iš esmės nėra labai tyrinėtas. Pirmojoje Lietuvos Respublikoje laisvamanybės idėjų plitimas viešajame gyvenime yra aktualus, kadangi tai leidžia suprasti pagrindines laisvamanybės idėjų plitimo kryptis.

Temos chronologinės ribos. Šio darbo chronologinės ribos plačios, kadangi apima beveik visą Pirmosios Lietuvos Respublikos laikotarpį. Nagrinėjamas laikotarpis apima 1922-1940 m., nuo pirmojo Laisvamanių Etinės Kultūros Draugijos skyriaus įkūrimo Biržuose iki Sovietų okupacijos Lietuvoje, kada pasikeitė politinė situacija Lietuvoje.

Tyrimo objektas. Laisvamanybės idėjų sklaida Pirmosios Lietuvos Respublikos viešajame gyvenime.

Tikslas ir uždaviniai. Šio darbo tikslas ištirti laisvamanybės idėjų plitimą visuomeniniame gyvenime Pirmojoje Lietuvos Respublikoje

Pasiekti šį tikslą išsikėliau sau šiuos uždavinius:

1. Išanalizuoti laisvamanių organizacijos įkūrimą Lietuvoje.
2. Ištirti pagrindines laisvamanių veiklos formas.
3. Išnagrinėti Lietuvos laisvamanių ir Katalikų Bažnyčios santykius.
4. Išsiaiškinti pagrindines laisvamanybės idėjų plitimo kryptis

⁴⁰ Laisvamanių etinės kultūros draugijos archyvas. Saugojo K. Valašinas (1935-1937 m.), ŠUB Jono Šliūpo archyvas, F-30.

Tyrimo metodai. Rašant magistro darbą naudojami šiais metodais. Pirmiausiai naudoju lyginamąjį metodą, kad galėčiau palyginti Lietuvos laisvamanianiu su kitais Europos bei viso likusio laisvamaniais. Istorinį metodą naudoju, kad aprašyčiau laisvamanių idėjų plitimą Pirmojoje Lietuvos Respublikoje.

Darbo struktūra. Magistro darbą sudaro įvadas, dėstimo dalis, išvados, literatūros sąrašas, santrauka ir summary. Iš viso magistro darbe yra keturi skyriai. Pirmajame „Laisvamanybės ištakos Europoje ir Lietuvoje“ apžvelgiama laisvamanių raida Europoje bei Pirmojoje Lietuvos Respublikoje. Antrajame skyriuje supažindinama su vienu svarbiausiu Lietuvai laisvamanių Jonu Šliūpu, jo gyvenimu ir pagrindinėmis jį paveikusiomis idėjomis, kurios ir suformavo tokią J. Šliūpo pasaulėžiūrą. Trečiajame skyriuje aptariama Laisvamanių Etinės Kultūros Draugijos susikūrimas ir pagrindinė veikla. Ketvirtajame skyriuje yra analizuojami „Laisvosios Minties“ straipsniai, bei J. Šliūpo laišakai, kuriuose atsispindi laisvamanių visuomeninė veikla Pirmojoje Lietuvos Respublikoje.

1. Laisvamanybės ištakos Europoje ir Lietuvoje

Laisvamanybė, kaip tokia kokia suprantame einamuoju metu galutinai susiformavo ir įgavo savo dabartinį veidą XIX a. pabaigoje, kuomet ir pasiekė savo didžiausią pasisekimą. Štai pateikiamas toks laisvamanybės apibrėžimas: „*Laisvamanybė – pasaulėžiūra paremta taisyklingu mąstymu (logika) ir mokslu, kaip vieninteliu būdu pažinti tikrovę. Laisvamaniai atsisako mąstymų, mokslinį pažinimą, visuomenines (socialines) bei politines pažiūras sieti su autoritetais, dogmomis, tradicijomis.*“⁴¹ Vadovaujantis tokiu apibrėžimu ir bus keliamas link tolimesnio tikslo išsiaiškinti, kaip plito laisvamaniškos idėjos tuometėje Lietuvoje. Reikia nepamiršti ir XIX a. paskelbtos Viljamo Kingdono Klifordo suformuluotos tezės, kad laisvamanybė tai: „**visada visiems ir visur klaidinga tikėti bet kuo, kas nėra pakankamai įrodyta**“⁴², kuri tapo laisvamanybės šūkiu. Tai leido laisvamanybei suklestėti. Būtent mokslo išaukštinimas prieš senąsias religines dogmas. Buvo įsigalėjusios aiškios nuostatos prieš religiją, kuri kaip religijos kritika pasirodė XIX a. pabaigoje kartu su Marksizmu, tačiau tuo metu religijos demaskavimas kasdieniame gyvenime visuomenėje buvo ganėtinai skandalingas dalykas.⁴³ Tačiau į Lietuvą ateiti laisvamaniškoms idėjoms padėjo ir kitos, būtent Lietuvai būdingos istorinės aplinkybės. Pirmiausiai paminėtinos politinės aplinkybės, kad po sukilimų susiklosčius tokiai situacijai, kad dauguma lietuvių inteligentijos buvo priversta emigruoti iš Rusijos imperijos.⁴⁴ Dėl emigracijos daug lietuvių inteligentijos pradėjo telktis užsienyje į lietuviškąsias bendruomenes, tarp kurių buvo ir laisvamaniškų organizacijų, tokių kaip Jono Šliūpo įkurta „Spindulys“ (1895 m.), įkurta Minersvilyje, Lietuvių laisvamanių susivienijimas Amerikoje (1900 – 1905 m.), Lietuvių laisvamanių federacija (1918 – 1920 m.), Amerikos Lietuvių laisvamanių etinės kultūros draugija (1935 – 1939 m.).⁴⁵ Tuo tarpu pirmoji pasaulinė laisvamanių organizacija 1880 m. buvo įkurta Briuselyje.⁴⁶ Taipogi labai svarbios buvo ir kai kurios filosofinės kryptys, viena iš jų pozityvizmas, kuris pripažindamas, kad nėra nieko tikro, išskyrus faktus, atmetė, bet kokias tikybų skelbiamas tiesas. Taipogi buvo populiarios scientizmo ir utilitarizmo mokslinės srovės.⁴⁷ Žinoma, kad labai

⁴¹ Laisvamanybė, <https://sites.google.com/site/laisvamanybe/home> internetinė prieiga, žiūrėta 2015 m. balandžio 16 d.

⁴² Laisvamanybė, <https://sites.google.com/site/laisvamanybe/home> internetinė prieiga, žiūrėta 2015 m. balandžio 16 d.

⁴³ Gutauskas M., *Demaskuota religija kaip duotis sekularizuotoje duotybėje*, Filosofija ir Religija, p.41, internetinė prieiga: <http://www.zurnalai.vu.lt/files/journals/127/articles/2793/public/40-51.pdf> žiūrėta: 2015 m. balandžio 20 d.

⁴⁴ <https://sites.google.com/site/laisvamanybe/home/politines-aplinkybes> internetinė prieiga, žiūrėta 2015 m. balandžio 16 d.

⁴⁵ Laisvamanybė, <https://sites.google.com/site/laisvamanybe> internetinė prieiga, žiūrėta 2015 m. balandžio 20 d.

⁴⁶ Lietuvos laisvamanių manifestas, <http://www.anarchija.lt/biblioteka/58-juodrastis-nr-2-2009-balandis/11553-lietuvos-laisvamaniu-manifesta> žiūrėta 2013 05 26

⁴⁷ Laisvamanybė, <https://sites.google.com/site/laisvamanybe/home/pozityvizmas> internetinė prieiga, žiūrėta 2015 m. balandžio 16 d.

didelę įtaką laisvamanybei davė ir gamtos mokslų staigus šuolis pradėdant Darvino evoliucijos teoriją, kuri neigė dievą, kaip gamtos ir žmogaus kūrėją.⁴⁸ Tai tik kelios prielaidos plėtotis laisvamaniškoms idėjoms Lietuvoje.

Laisvamanybės idėjų sklaida labai dažnai priklausė ir nuo santykio su įvairiausiomis konfesijomis. Vienas iš tokių religijos bei laisvamanybės susidūrimų yra fiksuojamas Anglijoje XIX a., kai laisvamaniškų pažiūrų leidinys „Laisvamanis“ leido įvairiausias proklamacijas išleistas prieš tuometę Bažnyčią.⁴⁹ Nors tai rodos ir ne pats tinkamiausias kelias reklamuoti laisvamaniams, bet tuo metu būtent Bažnyčios kritika jiems laido populiarėti pakankamai sklandžiai ir greitai. Laisvamaniai nuo seno kovojo už visuotinio balsavimo, vaikų gimstamumo, sveikatos, piliečių teisių, seksualinių laisvių, taikos ir ekologijos⁵⁰ klausimus, kurie tuo metu jiems buvo pakankamai aktualūs, kas pastebima ir tyrinėjant Lietuvos laisvamanius Pirmosios Lietuvos Respublikos laikotarpiu. Taipogi pastebima, kad laisvamaniškos idėjos XIX a. Jungtinėse Amerikos Valstijose ėjo greta ir moterų teisių judėjimo, kadangi viena iš vyraujančių idėjų tiek pas laisvamanius, tiek ir pas moterų teises atstovaujančias organizacijas, buvo gimstamumo reguliavimas. Žinoma nereikia pamiršti ir visuotinio balsavimo teisės, už ką pasisakė tiek laisvamanių organizacijos, tiek ir moterų judėjimai.⁵¹ Imant Jungtinių Amerikos Valstijų pavyzdį, kur laisvamanybė taip pat plito ganėtinai greitai. Matoma, kad ir ten, kaip ir Lietuvoje laisvamaniai daugiausiai būdavo įsikūrę kaimiškuose regionuose. Kaip ir JAV, taip ir Lietuvoje dominuojantys laisvamaniai buvo veiklos ūkininkai. Reikia paminėti ir faktą, kad dauguma laisvamanių buvo emigravę iš Europos, tarp kurių ir lietuviai emigrantai.⁵²

Norėčiau pasakyti ir laisvamanybės plusus. Vienas pagrindinių, tai kad buvo mokoma visiškai kitokia ir daug platesnė pasaulėžiūra, nei tuo metu siūlė oficialioji Lietuvoje išpažįstama Bažnyčia – Romos Katalikų. Būtent per šią priešpriešą labiausiai atsispindėjo laisvamanių veikla

⁴⁸ Laisvamanybė, <https://sites.google.com/site/laisvamanybe/home/gamtos-mokslai> internetinė prieiga, žiūrėta 2015 m. balandžio 16 d.

⁴⁹ Nash David, *Footnote and the freethinker*, History today, p.5, internetinė prieiga: <http://web.b.ebscohost.com/ehost/detail/detail?vid=8&sid=94d844d6-9c6d-420b-91ec-49c5ca24e2f6%40sessionmgr198&hid=116&bdata=JnNpdGU9ZWZwhvc3QtbGl2ZQ%3d%3d#db=hlh&AN=9510172897> žiūrėta: 2015 m. balandžio 20 d.

⁵⁰ Edwards F., *What is Freethinker and why does it matter?*, Humanist, p.44-45, internetinė prieiga: <http://web.b.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=94d844d6-9c6d-420b-91ec-49c5ca24e2f6%40sessionmgr198&vid=27&hid=116> žiūrėta: 2015 m. balandžio 20 d.

⁵¹ Edwards F., *What is Freethinker and why does it matter?*, Humanist, p.44-45, internetinė prieiga: <http://web.b.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=94d844d6-9c6d-420b-91ec-49c5ca24e2f6%40sessionmgr198&vid=27&hid=116> žiūrėta: 2015 m. balandžio 20 d.

⁵² Passet J., *Freethought childrens literature and the construction of religious identity in late-nineteenth-century America*, *Book History*, 2005, p.107-129, internetinė prieiga: <http://web.b.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=24eea59d-c967-4ff3-bc0e-209ded8e550e%40sessionmgr114&vid=7&hid=116> žiūrėta: 2015 m. balandžio 20 d.

valstybėje. Ši konfrontacija leido pamatyti pagrindinius laisvamųjų veiklos barus. Jie veikė gana plačioje veiklos srityje, nuo kapinių steigimo iki chorų kūrimo ar laisvamųjų paskaitų organizavimo, kuri buvo bene pagrindinė, kuri leido žmonėms susipažinti su laisvamųjų idėjomis. Žinoma nereikia užmiršti ir laisvamųjų leidžiamos spaudos. Pagrindiniai jų dienraščiai kaip „Laisvoji Mintis“ ar „Laisvamasis“ buvo pasiekiami daugumai gyventojų. Svarbi buvo ir „Titnago“ spaustuvė, kurioje buvo spausdinami su laisvamųjų susiję tekstai. Tai taipogi turėjo gana didelę įtaką laisvamųjų idėjoms plisti.

Idėjų plitimas pasaulyje buvo labai aktualus XIX a. taip pat ir XX a. pirmoje pusėje. Tuo metu labai daug idėjų buvo brandinama, ne tik politikos srityje, kur gimė įvairiausi „izmai“. Tarp šių idėjų savo nišą rado ir laisvamųjų idėjos⁵³, kurios kuo puikiau sklido ne tik už Atlanto, bet ir Europoje. Žinoma jos buvo gana paklausios ir tuometėje carinėje Lietuvoje, kurioje kaip tik kelią skynėsi lietuviškasis nacionalizmas, šalia jo greta žygiavo ir laisvamųjų idėjos. Nereikėtų užmiršti, kad tautos patriarchy vadinamas Jonas Basanavičius tikrai nesibodėjo demonstruoti savo laisvamųjų pažiūrų. Žinoma, kad ne tik tarp Lietuvos valstybės skatintojų buvo laisvamųjų. Apie tai kokie svarbūs laisvamajai valstybės kūrėjai yra minima ir knygoje apie šešis svarbiausius Jungtinių Amerikos Valstijų asmenis⁵⁴, kur labai yra akcentuojama, kad būtent šios jokia religija neparemtos idėjos yra labai svarbios ir aktualios norint įkurti nepriklausomą tvirtą demokratinę valstybę. Verta paminėti ir tai, kad laisvamajai tai nebuvo vien senų ilgos barzdos savininkų susirinkimas. Tai įrodo vienas straipsnis apie šviečiamąją laisvamųjų literatūrą vaikams. Jame glaustai nupasakojama su kokiais iššūkiais susidurdavo laisvamųjų auginami vaikai, taipogi akcentuojama ir tai, kad ne visada tai persiduodavo iš kartos į kartą, kartais ir giliausiai tikinčiųjų šeimose atsirasdavo laisvamųjų vaikų, bet lygiai taip atsikldavo ir laisvamųjų šeimose, neretai dėl tos priežasties kildavo įvairiausi konfliktai⁵⁵. Tačiau nebuvo dažni įvykiai, veikiau retai kada pasitaikantys ir tik išskirtiniai atvejai. Galima apibendrintai rašyti, kad būtent laisvamųjų idėjos buvo ganėtinai svarbios pakankamai plačiame gyventuojamame rate, nuo valstybių kūrėjų iki pačių jauniausių visuomenės narių, kuriu pasaulėžiūra dar tik buvo bepradedanti besiformuoti. Nuosekliai pereinant prie pagrindinių šaltinių kurie buvo aktyviausi beformuojant laisvamųjų kultūros forpostus Lietuvoje turime apsistoti prie keleto pagrindinių faktų. Reikia atsižvelgti ir į Joną Šliūpą, kuris buvo pagrindinis Lietuvos laisvamųjų lyderis ir LEKD įkūrėjas. Kadangi jis buvo bene pats

⁵³ Berlin I., *Vienovė ir įvairovė. Žvilgsnis į idėjų istoriją*, 1995, p.35.

⁵⁴ Eleazer J., *Six Historic Americans*

⁵⁵ Passet J., *Freethought children's literature and the construction of religious identity in late-nineteenth-century America*, internetinė nuoroda: <http://web.b.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=284bac72-23d4-45c1-9719-b11b7ce69cdd%40sessionmgr110&vid=1&hid=105> žiūrėta: 2014 gruodžio 12 d.

pagrindinis lietuvių laisvamanių veidas. Būtent dėl šios priežasties norėčiau atkreipti dėmesį į tai, kokios gi filosofinės pažiūros ir tuo metu pasauly vyravusios idėjos padėjo susiformuoti būtent tokioms J. Šliūpo pažiūroms.

2. Laisvamanybė ir Jonas Šliūpas

Laisvamanybė reiškia laisvą galvosena, laisvą pažiūrą į pasaulį ir visuomenės gyvenimą, atmetant bažnyčios neklaidingumą ir visas religines dogmas. „Laisvamaniai netiki, kad Biblija yra Dievo žodis, todėl atmeta ir jos pasaką apie rojaus Adomą ir Ievą. Jie tiki, kad žmogus vystėsi evoliucijos keliu per milijonus metų, iki susiformavo dabartinis jos pavidas. Ir jie sako, kad maldomis negalima nieko gauti, kad gyvenimą turime kurti ir gerinti patys savo darbu ir protu“⁵⁶.

Bent jau taip teigia „Laisvamanių Sąjūdis Amerikoje“, šiuo apibrėžimu aš ir naudosis savo darbe. Laisvamanybė pradėjo plisti Šviečiamajame amžiuje, taip pat jau buvo aptinkama antikos filosofijoje bei viduramžiais reiškiasi kaip dvejetainis tiesos forma.

Jo laisvamaniškos pažiūros išryškėjo ankstyvoje jaunystėje, kai gyveno pas dėdę kunigą Aloyzą ir matė, kad sakoma yra vienaip, o gyvenama kitaip. Matė, tai kad dėdė kunigas gyveno su gospadine ir tai, jog kunigai susikraudavo didelius turtus iš tikinčiųjų⁵⁷. 1880 m. baigė Mintaujos gimnaziją, įstojo į Maskvos universitetą, 1882 m. perėjo į Peterburgo universitetą. Už dalyvavimą studentų riaušėse suimtas ir parsiuštas į gimtinę. Vengdamas šaukimo į kariuomenę slapta išvyko į Šveicariją, iš kur 1883 m. vasarą Martyno Jankaus buvo pakviestas į Bitėnus redaguoti *Aušrą*. Socialistinė, laisvamaniška laikraščio kryptis, visuomeninė Jono Šliūpo veikla Mažojoje Lietuvoje kėlė valdžios nepasitenkinimą. Persekiojamas Rusijos ir Prūsijos valdžios, 1884 m. gegužę išvyko į JAV⁵⁸.

Nuvykęs į JAV J.Šliūpas gana aktyviai darbavosi kurdamas lietuvių išeivijos labui. Prisidėjo kuriant lietuviškas parapijas. Iš pat pradžių net labai gerai sutarė ir su kunigais. Tai parodo bendra veikla su kunigu Aleksandru Burba. 1891 m. J. Šliūpas 5000 egz. tiražu angliškai išleido knygą „Rusijos carizmo žiaurumai Lietuvoje“ su juo ir A. Burbos pasakytomis kalbomis prieš caro politiką Lietuvoje bei Vakarų šalių siekių ir jų abejingumo Lietuvos bei kitų Rusijos pavergtų tautų kovai kritika. Kalbose jie ragino išeivius padėti tautiečiams Lietuvoje. Bet A. Burba akcentavo bažnyčios persekiojimą, o J. Šliūpas – Rusijos vykdytą bet kokių laisvės apraiškų varžymą⁵⁹.

⁵⁶ Michelsonas S., *Lietuvių Išeivija Amerikoje (1868-1961)*, Sauth Boston, 1961, p. 120.

⁵⁷ Jakštas J., *Dr. Jonas Šliūpas*, Šiauliai, 1996, p. 23.

⁵⁸ Jono Šliūpo memorialinė sodyba, <http://www.lnm.lt/ekspoziciniai-padaliniai/jono-sliupo-memorialine-sodyba/dr-jonas-sliupas.html> [prieiga per internetą, žiūrėta 2012 06 01].

⁵⁹ Misiūnas R., *Informacinių kovų kryžkelėse: JAV lietuvių informacinės kovos XIX a. pab. – 1922m.*, Vilnius, 2004, p. 56.

Tačiau ne vien geri santykiai J. Šliūpą siejo su bažnyčia, štai tik atvykus jam į JAV visa tai buvo nušviečiama taip: „1884 m. atkeliavus J. Šliūpui, bendruomenė ėmė skilti pasaulėžiūriniu pagrindu dėl jo propaguotos laisvamanybės. To pradžia laikomas Niujorke 1886 m. birželio 24 d. surengtas Lietuvos krikšto 500-mečio minėjimas, tapęs veikiausiai jo pasmerkimu ir įsiūbavęs katalikų bei laisvamanių kovą dėl „sielų“.“⁶⁰. Tai parodo kokia svarbi asmenybė laisvamaniams buvo J. Šliūpas. Nuo pat pradžių atvykęs į JAV J. Šliūpas neskleidė savo pažiūrų taip radikaliai, iš pat pradžių jis kalbėjo švelniai ir atsargiai. Tik vėliau jis atviriau išreiškė savo pažiūras, kai jau buvo Niujorko parapijos sekretoriumi.⁶¹

Aptariant tolimesnę J. Šliūpo veiklą išėivijoje negalima nepaminti „Laisvamanių susivienijimo“, kuris buvo įkurtas 1900 m. po Brukline įvykusio suvažiavimo. Pirmuoju pirmininku buvo L. Eremitas, vėliau K. Balčiūnas dar vėliau Naujokas, bet vyriausiuoju susivienijimo autoritetu buvo J. Šliūpas⁶². Laisvamanių susivienijimas turėjo įvairiose kolonijose jau 12 kuopų ir kelis šimtus narių. Organizacija dar nebuvo didelė, bet jos įtaka lietuvių visuomenėje buvo jaučiama plačiai ir giliai, nes laisvamanius uoliai rėmė ir socialistai, Buvo sušaukti 6 laisvamanių seimai ir išleista keletas d-ro J. Šliūpo ir kun. V. Dembskio parašytų knygų⁶³. Kaip ir Lietuvoje taip ir išėivijoje J. Šliūpas leido laikraštį „Laisvoji Mintis“. Ji pradėjo eiti 1910 m., bendraautoriais J. Šliūpas pasikvietė Karolį Vairą Račkauską bei Kleopą Jurgalionį. „Laisvoji Mintis“ sustabdyta buvo 1915 m., dėl mažo tiražo⁶⁴.

1921 m. J. Šliūpas grįžo į Lietuvą. Likęs valstybės politinio gyvenimo nuošalyje, 1922–1923 m. dirbo mokytoju Biržų ir Šiaulių gimnazijose. 1922 m. Biržuose įkūrė LEKD, kuri gyvenant Lietuvoje ir tapo pagrindiniu jo laisvamaniškos veiklos darbu. 1923 m. Šiauliuose įkūrė „Titnago“ spaustuvę. Gyvenant Lietuvoje J. Šliūpas aktyviai kovojo dėl laisvamanių teisių visose gyvenimo srityse. Stengėsi dėl laisvamanių teisių apribojimo nuo katalikų, siekė civilinės metrikacijos, mokyklų atskyrimo nuo Bažnyčios. Išties buvo gana aktyvus to meto veikėjas. Artėjant antrajai sovietų okupacijai 1944 m. su šeima pasitraukė į Austriją. Mirė 1944 m. lapkričio 6 d. Berlyne, palaidotas lietuvių tautinėse kapinėse Čikagoje.⁶⁵

⁶⁰ Misiūnas R., *Informacinių kovų kryžkelės: JAV lietuvių informacinės kovos XIX a. pab. – 1922m.*, Vilnius, 2004, p. 18-19.

⁶¹ Michelsonas S., *Lietuvių Išėivija Amerikoje (1868-1961), 1961m.*, South Boston, Massachusetts, p. 120.

⁶² Misiūnas R., *Informacinių kovų kryžkelės: JAV lietuvių informacinės kovos XIX a. pab. – 1922m.*, Vilnius, 2004p. 125-126.

⁶³ Ten pat.

⁶⁴ Ten pat.

⁶⁵ Jono Šliūpo memorialinė sodyba, <http://www.lnm.lt/ekspoziciniai-padaliniai/jono-sliupo-memorialine-sodyba/dr-jonas-sliupas.html> [prieiga per internetą, žiūrėta 2012 06 01].

2.1. Jono Šliūpo filosofinės pažiūros

Aptarus Jono Šliūpo biografiją, reiktu kiek plačiau paanalizuoti, kas būtent padėjo susiformuoti būtent tokioms jo pažiūroms. Šiam darbui, kuo puikiausiai pasitarnauja Gražinos Pranckietytės straipsnis apie pagrindines tuometines XIX a. pab. – XX a. pr. vyravusias idėjas, ir kaip jos padėjo suformuoti būtent tokią J. Šliūpo pasaulėžiūrą.

XIX a. – XX a. sandūroje nebuvo populiarūs vienos srities mokslininkai. Dažniausiai jie turėdavo būti plačių pažiūrų, kad galėtų teikti kuo daugiau mokslinės literatūros, tiesiog ją išverčiant ar tiesiog pasisavinant tam tikras mintis. Jonas Šliūpas nebuvo išimtis. Tokią situaciją sąlygojo tai, kad tuo metu nebuvo universiteto, kuris kontroliuotų mokslininkų darbą ir veiklą susijusia su moksliniu darbu.

J. Šliūpas rašė be jokio filosofinio pasirengimo, dažniausiai perimdamas kokias naujas idėjas, bei jas populiarinti. Jis rašydavo daug, norėdamas kuo daugiau perteikti savo minčių plačiajai visuomenei. Todėl rašydavo paprasta kalba, kad ją suprastu dauguma, bet deja ne visada jam tai pavykdavo, dažniausiai jo tekstai būdavo sunkiai skaitomi, persmelkti terminų, kurie dar nebūdavo vartojami lietuvių terminologijos.

Patys autoriai ir vertėjai dažnai solidarizuodavosi su tais autoriais, kurių kūriniai jie versdavo.

J. Šliūpo filosofinėms pažiūroms labai daug įtakos turėjo L. Biuchnerio „vulgarusis“ materializmas dar vadinamas populiariuoju materializmu.

J. Šliūpas L. Biuchnerį visą gyvenimą laikė didžiausiu materializmo autoritetu. Dėl to, nieko keisto, kad išvertė jo veikalą „Jėga ir medžiaga“ į lietuvių kalbą (1892-1893 m.). Versdamas šią knygą, iš dalies kūrė lietuvių filosofijos terminiją, bet vėliau ji nebuvo plačiau vartota.

„Pastangas skleisti materialistinę pasaulėžiūrą J. Šliūpas sklandžiai siejo su laisvamaniškąją veikla, religinio pasaulėvaizdžio kritiką, tad iš biuchneriškojo materializmo perėmė ir dažniausiai skelbė tuos teiginius, kurie jam atrodė svarūs argumentai religinei dualistinei pasaulio sampratai pagrindiniams jos principams – kreacionizmui, teleologijai, sielos nemirtingumui, antgamatinei dorovės bei valstybės kilmei kritikuoti“⁶⁶.

⁶⁶ Pranckietytė G., *Jono Šliūpo filosofinių svarstymų teorinės ištakos*, Filosofija. Sociologija, 1994 Nr.1, P. 66-77.

Taip pat J. Šliūpai didelę įtaką darė ir pozityvizmas. „J. Šliūpo dėmesį, matyt traukė tik pozityvizmo aspektai, kurie siejo šią filosofijos kryptį su biuchneriškuoju materializmu. (Įdomu, jog pats L. Biuchneris, A. Comte filosofiją laikė materialistine, sensualine, ateistinė)“⁶⁷. Taip pat domėjosi ir H. Spenserio evoliucionizmu. A. Comte teigė, kad 3 proto vystymosi stadijos būdingos ir žmonijai. Pats J. Šliūpas vengdavo apibendrinimų, dažniausiai naudodavosi tik faktais, pernelyg žavėjosi empirizmu. Be J. Kairiūkščio ir kiti Nepriklausomos Lietuvos laisvamaniai teigė, kad jie pozityvizmo šalininkai, tačiau vengė tai išsamiai ir konkrečiai apibrėžti. „Pavyzdžiui „Laisvojoje Mintyje“ (1939) buvo rašoma: „mes esame laisvamaniai, todėl pozityvistai ta prasme, kad tiesos pažinimą remiame faktų patyrimu, bandymais, įrodymais, bet ne miglota mistika ir prietarais““⁶⁸. Sekančiai norint sustiprinti įspūdį apie pozityvizmą, kuris tuo metu buvo išsakoma šia citata: „Pozityvizmo idėjos, jo principai buvo įsisavinami daugiau atsižvelgiant į praktinius savo tautos poreikius“⁶⁹. Tai parodo, kad pozityvizmas neįsitvirtino šalyje, kadangi pozityvizmas tuo metu nesusilaukė daug sekėjų Lietuvoje, taip pat buvo mažai jį vertinančių ar nuodugniai kritikuojančių. Lenkų pozityvizmas, kuris vyravo 1864-1890 metais, o savo epogėjų pasiekė apie 1880 m. turėjo daug įtakos J. Šliūpai.

Jerzy Ochmanski teigė, kad J. Šliūpas domėjosi lenkų pozityvizmu, taip pat kaip ir J. Adomaitis, J. Gaidys – Gaidamavičius, V. Kudirka, P. Leonas bei daugelis kitų tarpukario Lietuvos intelektualų. Taip pat domėjosi ir kai kuriomis marksizmo idėjomis, tačiau po 1905 metų visiškai atsisakė socializmo idėjų, nors vėlesniuose darbuose dar pastebimos tipiškos marksistams būdingos mąstymo klišės. Po 1905 metų suaktyvino laisvamaniškąją veiklą. Būdamas JAV susipažino su P. Adlerio veikla, jo pažiūromis, jis buvo įkūręs pirmąją „Etinės kultūros draugiją“, vėliau analogišką draugiją įkūrė ir Lietuvoje. Taipogi pradėjo domėtis etiniu socializmu. Taipogi pastebima ir tai, kad J. Šliūpas domėjosi ir XVIII a. prancūzų materialistų E. Koldiljakos ir Helvecijaus darbais. Taip pat palankiai vertino ir John Stuart Mill „Utilitarizmą“. Daugelis Lietuvos laisvamanių domėjosi E. Hekelio monizmu, J. Šliūpas nebuvo išimtis, tarp tų kurie juo domėjosi, kelios garsesnės pavardės: J. Kairiūkštis, A. Žukauskas. Laisvamanis V. Dembskis dali E. Hekelio veikalo „Pasaulio mįslės“ išvertė į Lietuvių kalbą.

Auklėjimo kartu ir dorovinio auklėjimo koncepciją J. Šliūpas plėtojo remdamasis žymių V. Europos pedagogikos autoritetų J. Kamenskio, J. Pestalocio, F. Dystervego, H. Spenserio idėjomis. Didelę įtaką padarė H. Spenserio veikalas „Protinis, dorovinis ir fizinis auklėjimas“.

⁶⁷ Gražina Pranckietytė *Jono Šliūpo filosofinių svarstymų teorinės ištakos*, Filosofija. Sociologija, 1994 Nr.1, P. 70.

⁶⁸ Ten pat, P. 71.

⁶⁹ Ten pat, P. 72.

Pagrindiniais J. Šliūpo filosofinių pažiūrų šaltiniais laikytini: biuchneriškasis materializmas, krikščioniškasis socializmas (tik etinės idėjos).⁷⁰

⁷⁰ Pranckietytė G., *Jono Šliūpo filosofinių svarstymų teorinės ištakos*, Filosofija. Sociologija, 1994 Nr.1, P. 66-77.

3. Laisvamųjų veikla Lietuvoje 1924 – 1940 m.

Laisvamųjų judėjimas Pirmojoje Lietuvos Respublikoje buvo pakankamai ryškus, jų organizacija paliko žymų pėdsaką to meto gyvenime. Todėl šiame skyriuje bus aptarta Lietuvos Laisvamųjų Etinės Kultūros įkūrimas. Taip pat pabandyčiau perteikti bendrą vaizdą kaip gi kūrėsi LEKD skyriai visoje Lietuvoje. Laisvamųjų veikla ir siekiai taip pat bus aptarti šiame skyriuje, galiausiai bus prieita prie paties J. Šliūpo nuomonės apie kitus laisvamuosius.

3.1. Lietuvos Laisvamųjų Etinės Kultūros Draugijos įkūrimas

Lietuvoje vyraujanti katalikybė neleido visiems turėti vienodų gyvenimo sąlygų. Kadangi dominavo katalikai, dėl to visose mokyklose buvo privalomos tikybos pamokos. Taip pat bažnyčia kontroliavo ir santuokų bei gimimo aktų registraciją. Tokia padėtimi laisvamuosiai buvo nepatenkinti. Būtent dėl šių priežasčių ir buvo kuriama LEKD, kaip atsvara dominuojančiai Romos Katalikų bažnyčiai Lietuvoje. Kitokių pažiūrų žmonėms įkurtoji LEKD organizacija buvo tarsi išganymas. J. Šliūpas suprato, kad per knygas gali pasiekti tik šviesuomenės sluoksnius⁷¹. Todėl jis laisvamanybę skleidė dviem keliais, pirmasis buvo per knygas, kuriuo pasiekė šviesuomenę, o kitas kelias buvo per įsteigtą draugiją, bei periodiką.⁷²

Įsteigtoji laisvamanybei skleisti liaudyje organizacija buvo pavadinta Etinės Kultūros Draugija (EKD). Pirmą jos skyrių įsteigė Biržuose apie 1922 m., 1924 antrą skyrių Šiauliuose. Draugijos centru netrukus tapo Kaunas, kur įsisteigė keli skyriai. J. Šliūpo ir jo padėjėjų pastangomis draugija vis plėtėsi ir jos skyriai steigėsi miesteliuose ir net kaimuose. Paties J. Šliūpo liudijimu draugija 1937 m. turėjo apie 140 skyrių⁷³.

Pagrindiniai tikslai buvo nurodyti draugijos įstatuose:

„sujungti į vieną organizaciją žmones, nepripažįstančius religijos ir nutraukusius santykius su bažnyčia;

kovoti už laisvamųjų teises ir jų išsaugojimą;

⁷¹ Jakštas J., *Dr. Jonas Šliūpas*, Šiauliai, 1996, p. 259.

⁷² Ten pat, p. 260.

⁷³ Ten pat, p. 259-260.

sukurti mokslu pagrįstą pasaulėžiūrą ir dorovę;

skleisti laisvus nuo religinės ideologijos laisvamaniškosios etikos bei humanizmo principus;

*kovoti dėl civilinės metrikacijos šalyje įgyvendinimo; auklėti visuomenę ir jaunimą laisvamaniškos pasaulėžiūros bei etinės kultūros pagrindais.*⁷⁴

Iš įstatų matosi, kokius žmones nori suburti ši organizacija. Svarbiausi jų siekiai buvo deklaruojami šiuose įstatuose. Vienas iš svarbiausių norų yra tai, kad jie galėtų gyventi nevaržomi Katalikų bažnyčios, kuri buvo dominuojanti jėga tarpukario Lietuvoje. Kadangi jie esą laisvamaniai, todėl nenori tuoktis bažnyčioje. Tam reikalui draugija skiria labai daug laiko. Taipogi nenori, kad bažnyčia kištųsi į valstybinį gyvenimą, tuo labiau, kad nebebūtų ir švietimo monopolis jų rankose. Svarbiausia veikla pasak draugijos nuostatų yra sukurti visuomenę, kuri būtų apsišvietusi ir nevaržoma jokių religijų.

Tai atspindėjo tolimesnę LEKD veiklą. Iš pat pradžių prie J. Šliūpo prisijungė daug aktyvių bendražygių. Draugija buvo labai domimasi, kadangi kunigai prigašdindavo žmones pragaru, jei jie klausysią laisvamaniškų paskaitų. Tačiau tai tik dar labiau juos sudomino. Labai aktyviai buvo važinėjama po visą Lietuvą ir dėstomos paskaitos apie laisvamanybę. Taip pat buvo veikama ir kitose srityse. Laisvamaniams labai svarbus buvo jaunimo ugdymas pagal etikos ir morales principus. Pasiiekti šiuos tikslus buvo organizuojamos sueigos, ekskursijos, spektakliai, literatūros bei meno vakarėliai⁷⁵. Tuo laisvamanių organizacija ir išsiskyrė, kad jų organizuojamos pramogos išskirtinai buvo be alkoholinių gėrimų, norėta parodyti, kad galima linksmintis ir neapsvaigus bei kultūriškai.

Aptarus laisvamanių draugijos pagrindinius veiklos barus, reiktų aptarti LEKD organizacijos struktūrą. Svarbiausia draugijos organizacija buvo Draugijos valdyba⁷⁶. Ją sudarė 4 seniūnai ir 3 kandidatai: Pirmininkas, Pirmininko pavaduotojas, Vice pirmininkas, Išdininkas ir Sekretorius, kurie visuotinio susirinkimo metu renkami ne mažiau kaip metams⁷⁷.

J. Šliūpas buvo nusiteikęs ir prieš Lietuvos bažnyčią ir jos hierarchiją. Jo žurnale buvo pilna priekabių, išpuolių, kaltinimų, tikrų ir pramanytų, nukreiptų prieš ją. Beveik per visus žurnalo numerius jis tęsė savotišką laikraščių apžvalgą, daugiausia katalikiškų, su bendra antrašte:

⁷⁴ Būtenas J., *Aušrininkas dr. Jonas Šliūpas*, Vilnius, 2004, p. 206.

⁷⁵ Etinės Kultūros Draugija, *Lietuvos Žinios*, 1922 m. lapkričio 5 d., p. 2.,

<http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=69299> prieiga per internetą [žiūrėta: 2012 06 01].

⁷⁶ Ten pat.

⁷⁷ Ten pat.

„Šventieji trupinėliai“. Joje duodavo parinktas laikraštines ištraukas iš bažnyčios ir dvasiškių buities ir jas savaip, kartais su ironija ir net panieka komentuodavo⁷⁸. Tai bandysiu atskleisti tolimesniuose savo darbo skyriuose.

Jie siekė drauge ir praktiškų, apčiuopiamų tikslų. Jų svarbiausieji buvo du: įsitaisyti įvairiose vietose savas laisvamaniškas kapines ir iškovoti civilinės metrikacijos galimybę šalyje. Kur kas sunkiau vyko kova dėl civilinės metrikacijos⁷⁹. Aišku tai buvo svarbiausieji laisvamanių deklaruojami tikslai, tačiau vyko ir kitokie darbai. Pirmiausiai galime akcentuoti, tai kad laisvamanių draugija nebuvo užsidariusi tarp keturių sienų ir veikė gana plačiai, ėjo į visuomenę ir plėtė kultūrinį jos gyvenimą. Apie tai plačiau bus kalbama paskutiniame bakalauro darbo skyriuje.

3.2. LEKD skyrių steigimas

Po Laisvamanių Etinės Kultūros Draugijos (toliau-LEKD) įsteigimo, pradėjo steigtis nauji skyriai. Nors iš pradžių tai vyko ganėtinai vangiai, galiausiai situacija pasikeitė po 1936 m., kada buvo priimtas draugijų įstatymas. Tuo metu laisvamanybė jau buvo paplitusi visoje Lietuvoje. Dėl šios priežasties LEKD skyriai atsidarinėjo visoje Lietuvoje. Jų plitimas atsispindi ganėtai ryškiai. Štai 1937 m. veikė 68 skyriai, o jau 1938 buvo 123 LEKD skyriai, kuriems priklausė 2143 nariai.

Šiame skyriuje aptarsiu, kaip gi vyko laisvamanių draugijos skyrių steigimas, ir kokios buvo pagrindinės LEKD skyrių kūrimo priežastys. Pirmiausiai pradėsiu nuo to, kaip buvo steigiami LEKD skyriai.

Apie tai, kaip reikia įsteigti LEKD skyrių yra rašoma „Laisvojoje Mintyje“:

„Draugija turi teisę steigti savo skyrius, jei vietoje atsiranda bent penki asmenys, kurie surašo nutarimą apie skyriaus steigimą. <...> Steigėjų nutarime turi pažymėti savo vardą, tėvo vardą, pavardę, amžių, užsiėmimą, gyvenamąją vietą, pasiskirsčius pareigomis (pirmininkas, jo pavaduotojas, išdininkas, sekretorius). <...> Draugijos nariais gali būti visi piliečiai su savo šeimomis, bet nepilnamečiai, norį savarankiškai įstoti, turi turėti tėvų ar globėjų sutikimą. Įstojamasis mokestis 1 litas, metinio nario – 3 lt.“⁸⁰

⁷⁸ Jakštas J., *Dr. Jonas Šliūpas*, Šiauliai, 1996, p. 262.

⁷⁹ Ten pat, p. 262.

⁸⁰ Laisvamanių etinės Kultūros Draugijos skyrių steigimas., *Laisvoji Mintis*, 1935 m. Nr.4, p. 4.

Kaip matome iš šios citatos, įkurti LEKD skyrių nėra labai sudėtinga. Svarbiausia yra tai, kad atsirastų bent penki žmonės, kurie pradėtų skyriaus veiklą. Tam tikslui, kad į draugiją neužsirašintų bet kas, yra mokamas nario mokestis. Atrodo visai nesudėtinga yra įkurti LEKD skyrių, tačiau ne visiems tai pavykdavo iš karto. Laiške Juliui Dresdeniui J. Šliūpas pastebi, kad norint įkurti LEKD skyrių Kuršėnuose yra neatitikimų tvarkai: „Šiandien gavau iš Šiaulių raštelį steigėjų LEK Dr-jos Kuršėnų skyriaus. Bet kadangi ten nepažymėtas steigėjų nei amžius, nei užsiėmimas, ko įstatymas reikalauja, tai raštą gražinu, kad malonėtumėte parašyti“⁸¹. Pagal po 1936 m. įsigalėjusius draugijų įstatymus, įsteigti skyriui prireikdavo dvylikos Lietuvos Respublikos piliečių, ne jaunesnių nei 24 metų amžiaus.⁸²

Tačiau laisvamaniai susidurdavo ir su kitomis problemomis. Dažnai nepasisėkus įvairiausioms laisvamanių planuotoms akcijoms būdavo kaltinami klebonai bei policijos atstovai. Ką matome iš laiško, kurį gavo J. Šliūpas: „Nuo 1932 m. mes norėjome įsteigti Laisvamanių E. K. Dr-jos skyrių Tryškiuose, bet mums darė įvairias intrigas klebonas, nuovados Viršininkas ir kiti klebono šulai“⁸³. Ta pati situacija matoma jau minėtame J. Šliūpo laiške J. Dresdeniui: „Įregistravimas paprastai esti vilkinamas 4-6 savaitių, jeigu neraz kokių kliūčių – policija! Mat, dabar – kunigams įsiviešpatavus – labai nenoringai laisvamanių skyriai esti įregistruojami.“⁸⁴

Taip pat daug informacijos apie įkuriamus LEKD skyrius yra „Laisvojoje Mintyje“. Kaip vienas iš pavyzdžių galėtų būti Šimkaičių (Raseinių apskritis) skyriaus įkūrimas: „1931 metais Šimkaičiuose įsisteigė Laisvamanių E. K. D. skyrius <...> Kiek daroma trukdymų, rodo tas faktas, kad steigiamasis susirinkimas su d-ro J. Šliūpo paskaita turėjo įvykti Šimkaičiuose atvirame ore, nes už jokus pinigus negalima buvo gauti patalpos“⁸⁵. Buvo juntama akivaizdi konfrontacija, tarp tikinčiųjų bei laisvamanių.

Tačiau persvara ne visados būdavo tikinčiųjų pusėje. Štai 1936 metais, kai buvo uždrausta politinių partijų veikla⁸⁶. Tačiau LEKD vis dėl to buvo įregistruota: „Šiomis dienomis Vidaus reikalų ministerijos draugijų rejestre jau yra įregistruota ir Lietuvos Laisvamanių Etinės Kultūros Dr-ja. Politinio pobūdžio draugijų, išskyrus tautininkų organizacijų, tuo tarpu

⁸¹ 1935 09 11, J. Šliūpo rašytas laiškas J. Dresdeniui, ŠUB Jono Šliūpo archyvas, F-1-1-1.

⁸² Laisvamanių Etinės Kultūros Draugijų skyrių steigimas, *Laisvoji Mintis*, 1936 m. Nr. 5, p. 8. Nuoroda internete: <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000048444>, žiūrėta 2015 05 05

⁸³ 1935 05 12, P. Kazlauskas rašytas laiškas J. Šliūpai, ŠUB Jono Šliūpo archyvas, F-1-1-1.

⁸⁴ 1935 09 11, J. Šliūpo rašytas laiškas J. Dresdeniui, ŠUB Jono Šliūpo archyvas, F-1-1-1.

⁸⁵ Laisvamaniai veikia., *Laisvoji Mintis*, 1935 m. Nr.4 (30), p. 7.

⁸⁶ Laisvamanybės istorija, <http://laisvojimintis.lt/laisvamanybs-istorija/96-laisvamanybe-lietuvoje> [prieiga per internetą, žiūrėta 2011.10.17].

neužregistruota nei viena⁸⁷. Šis faktas buvo vienas svarbiausių LEKD istorijoje. Tai atsispindi ir pačioje LEKD veikloje. Būtent nuo tada jie pradėjo aktyviau veikti, žinoma tam įtakos turėjo ir tai, kad į draugiją įstojo daug buvusių politikų. Dažniausiai tai būdavo kairiųjų pažiūrų atstovai.

3.3. LEKD skyrių veikla

Žinoma, kad buvo suorganizuoti trys svarbiausi laisvamųjų suvažiavimai. Jie įvyko 1932 m. Kaune, 1936 m. Šiauliuose, 1939 m. Palangoje⁸⁸. Tai buvo ypatingo svarbumo įvykiai laisvamųjų veikloje. Žinoma negalima šių suvažiavimų skelbti kaip pačius rimčiausius laisvamųjų gyvenimo akcentus, tai tikriausiai būtų kiek per drąsu, kadangi laisvamieji veikdavo ypač aktyviai savo skyriuose. Apie susitikimą Šiauliuose, J. Šliūpas užsimena savo laiške J. Kalnėnui: „Be to Šiauliuose įvyks laisvamųjų suvažiavimas. Data dar nenustatyta: ar 8-9 d., ar 15-16 d. Kovo mėn. Suvažiavimas svarbus. Reikia L.E.K. Draugijai pasitvarkyti sulig naujais draugijų įstatymais⁸⁹. Iš laiško ištraukos matome, kad susirinkimas buvo svarbus. Svarbus jis buvo dėl to, kad 1936 m. tautininkų valdžia uždraudė visas politines partijas ir draugijas⁹⁰. To pasekoje laisvamųjų draugija tapo dar populiareesnė. Kadangi į ją įstojo daug politinių partijų atstovų. Jie per draugijos veiklą norėjo kritikuoti tautininkų valdžią.

Pagrindiniai „Laisvosios Minties“ platinimo būdai buvo prenumeratos. Dažniausiai jos būdavo užsakomos Laisvamųjų Etinės Kultūros Draugijos (toliau-LEKD) skyriuose. Neretas atvejis būdavo, kai „Laisvoji Mintis“ tiesiog keliaudavo iš rankų į rankas. Laiške F. Bortkevičienei, matome, kad buvo ir kitokių platinimo Laisvosios minties būdų: „Ačiū, kad garsinate „L.Mintį“. Tik malonėkite išmesti prižadus dovanų, nesa mes jokių neduodame nė negalime duoti“⁹¹. Iš to laiško dar pastebima, kad jis nėra patenkintas tuo, kad ponis F. Bortkevičienė žada dovanas iš redakcijos. Kad nebus dalijamos dovanos, tai jis labai pabrėžia. Šitoks J. Šliūpo požiūris gali atskleisti tą faktą, kad pati draugija tuo metu nebuvo finansiškai labai stipri, dėl to, negalėjo žadėti jokių dovanų. Taip pat remiantis LEKD įstatais, kiekvienas draugijos narys turi užsiimti kultūrinę veiklą, bei skleisti laisvamanybės idėjas artimųjų tarpe. Taipogi buvo priimtas Centro Valdybos

⁸⁷ „Laisvamųjų draugija jau įregistruota“, *Laisvoji Mintis*, 1936 m. Nr. 7-8 (46-47) p. 2.

⁸⁸ Laisvamanybės istorija, <http://laisvojimintis.lt/laisvamanybs-istorija/96-laisvamanybe-lietuvoje> [prieiga per internetą, žiūrėta 2011 10 17].

⁸⁹ 1936.02.15 J. Šliūpo Laiškas J. Kalnėnui, ŠUB Jono Šliūpo archyvas, F-1-1-A.

⁹⁰ Būtėnas J., *Aušrininkas dr. Jonas Šliūpas*, Vilnius, 2004, p. 208.

⁹¹ 1914 02 26 J. Šliūpo Laiškas F. Bortkevičienei, ŠUB Jono Šliūpo archyvas, F-1-1-A.

sprendimas, kuriuo remiantis, kiekvienas draugijos narys privalo prenumeruoti „Laisvąją Mintį“, išimtyms buvo daromos tik visiškai neturtingiems draugijos nariams.⁹²

Iš laiško rašyto A. Petrikui matome kaip sekėsi laisvamaniams. Jis pasakoja apie Laisvamanių kapinių įkūrimą Palangoje: „Palangoje jau įsigijome laisvas kapines, išlyginome duobių duobes, aptvėrėme viela <...> bus geležiniai vartai įstatyti. Šią vasarą įkurtuves viešai kelsime. Gal tarp svečių atsiras vienas – kitas iš svečių iš Amerikos... gaila, kad Tamsta ir Aldona negalės dalyvauti“⁹³. Dėl apgailestavimu, jog negalės atvykti A. Petrikas su žmona, galima pastebėti, jog A. Petrikas buvo svarbus asmuo tarp laisvamanių. Tame pačiame laiške J. Šliūpas skundžiasi tuo, jog Lietuvoje Laisvamanių skaičius yra didesnis nei Jungtinėse Amerikos Valstijose: „Matau, kad Amerikos lietuviai šiek tiek bruzda. Pas mus Laisvamanių etinės kultūros Draugija ėmė plisti <...> apie 140 skyrių – bet Amerikoje vos 5 ar 6 <...> amerikiečiai leidžia bažnyčiai plėstis, kad tik per vėlai nepasigailėtu!“⁹⁴. Štai taip jis išlieja savo pyktį, dėl to, kad jam išvykus iš Amerikos Laisvamanių draugija Amerikoje praranda savo pozicijas. Vėlesniame laiške, jau yra džiūgaujama, dėl to, jog LEK Draugija sėkmingai plečiasi: „L. Mintis žada eiti 2-kart mėnesiui. Turime apie 500 skaitytojų. Lek Dr-jos skyrių yra 150 jau, o iki metų galo gal pasidarys 200... Kol kas sekasi, bet ar ilgam? Aš vis laukiu, ar nekris perkūnija ant mūsų! Civ. Metrikacija vis ir vis vilkinama – nors aš daug kartų seimą bombardavau visokiais būdais“⁹⁵. Džiūgaudamas dėl Laisvosios Minties populiarumo, neužmiršta ir to, kad sėkmė gali greitai nusisukti. Taip pat laiške užsiminta ir apie civilinės metrikacijos klausimą. Jis buvo labai aktualus, to meto laisvamaniams. Tačiau tas reikalas judėjo labai lėtai, kad ir kaip buvo stengtasi.

Dabar aptarsiu pagrindinio LEKD lyderio J. Šliūpo nuomonę apie draugijos narius bei jų veiklą. D. Stakeliūnaitės straipsnyje yra paminimas tas faktas, kad būtent pats J. Šliūpas aktyviai dirbo: „Ypač daug darė pats J. Šliūpas. Jis ne tik publikacijose, bet ir laiškuose, memorandumuose pačiam Respublikos Prezidentui, susitikimuose su valdžios atstovais ragino politikus kuo greičiau teikti Seimui Valstybės Taryboje parengtą projektą“⁹⁶. Čia yra kalbama apie 1936 m J. Šliūpo rašytą memorandumą Respublikos Prezidentui Antanui Smetonai, kuriame išskyrčiau aktualiausius klausimus. Štai citata iš memorandumo:

⁹² Visiems draugijos skyriams, *Laisvoji Mintis*, 1937 m. Nr. 7-8, p. 12. Nuoroda internete: <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000048444>, žiūrėta 2015 05 06

⁹³ 1937 07 15 J. Šliūpo rašytas laiškas Dr. A. Petrikui, ŠUB Jono Šliūpo archyvas, F-1-1-A.

⁹⁴ 1937 07 15 J. Šliūpo rašytas laiškas Dr. A. Petrikui, ŠUB Jono Šliūpo archyvas, F-1-1-A.

⁹⁵ 1939 01 06 J. Šliūpo rašytas laiškas Dr. A. Petrikui, ŠUB Jono Šliūpo archyvas, F-1-1-A.

⁹⁶ Stakeliūnaitė D., *Laisvamanis ir Laisvoji mintis 1933-1936 m.: Bažnyčios vieta ir vaidmuo valstybėje*, *Acta humanitarica Universitatis Saulensis*, Šiauliai, 2011, p. 197.

II. **Konstitucija** tobulintina. Ji privalo būti valstybės tikroju pagrindu, ir nustato piliečių teises: sąžinės, tikybos, žodžio ir pressos, susirinkimų bei draugijų laisvę. <...> Civilinė metrikacija įvedama su lyg J. V. Amerikos pavyzdžiu.

III. **Bažnyčia** atskiriama nuo valstybės. Konkordatas atšaukiamas. Kunigijai neteikiama jokių privilegijų, jie tik savo krašto piliečiai. <...> Kunigam už patarnavimus ir apeigas mokamas atlyginimas įstatymais numatytas. <...> visos tikybos, kaip ir netikybba pripažįstamos. Religijos mokymas atliekamas bažnyčiose su lyg jų kanonais.

<...> Tokios reformos sukels pagarbą Lietuvai visų krašto gyventojų, taip pat ir užsienių⁹⁷.

Iš minėtųjų pastraipų galima susidaryti įspūdį kokią šalį savo vizijose matė, ne tik šį memorandumą pateikęs J. Šliūpas, bet ir dauguma laisvos mąstysenos žmonių. Pirmiausia apžvelgsiu konstitucijos keitimo būtinybę. Šiose eilutėse yra griežtai kritikuojamas A. Smetonos autoritarinis režimas. Taip pat pastebėtina ir tai, kad yra uždraustos draugijos. Kas išties nepalietė LEKD, tačiau tai vis tiek buvo gana aktualu. Žinoma, kaip visados nėra pamiršamas civilinės metrikacijos klausimas. Aišku, visa tai turėtų būti daroma Jungtinių Amerikos Valstijų pavyzdžiu, kadangi J. Šliūpas gana ilgai ten gyveno ir kad tai gana smarkiai įtakojo jo pasaulėžiūrą. Žinoma, kad svarbiausias ir aktualiausias klausimas minėtame memorandume buvo bažnyčios klausimas. Pabrėžiama būtinybė atskirti bažnyčią nuo valstybės, kas iš karto susilpnintų jos padėtį. Neužmirštama ir to, jog reiktu įvesti kunigam vienodą atlyginimą už patarnavimus. Tai pabrėžia to meto ydingą sistemą, pagal kurią kunigai galėdavo imti kiek patys panorėdavo. Žinoma memorandume atsispindi ir visų religijų ir netikinčiųjų suvienodinimas, kas išties reikštų katalikų viršenybės galą. Galiausiai yra apibrėžiamas tikybos mokymas, kuris anot J. Šliūpo memorandumo turėtų vykti tik bažnyčiose, o ne mokyklose.

Kad būtų lengviau suvokti, kaip atrodė LEKD skyrių veikla, reikia pateikti ir šiek tiek statistikos. Štai 1936.03.07 d. pateiktame Plungės LEKD skyriaus narių sąrašė. Jame pateiktos pagrindinės grafos, tai vardas ir pavardė, amžius, tautybė bei užsiėmimas. Apibendrinus skyriaus duomenis, matome, kad iš 20 narių yra tik viena moteris. Visi draugijos nariai yra lietuviai. Amžiaus vidurkis nesiekia daugiau nei 40 metų, iš to galima daryti išvadą, kad į draugiją stojo palyginti jauni žmonės. Nors čia pat matome, kad Kuršėnuose surengta gegužinė susilaukė ir daug

⁹⁷ Dr. Jono Šliūpo rašyti laišakai. Adresai neaiškūs, ŠUB Jono Šliūpo archyvas, F-1-1-3.

senyvo amžiaus žmonių, kas pačius laisvamanius šiek tiek nustebino⁹⁸. Grįžtant prie Plungės skyriaus narių veiklos, išryškėja akivaizdi dauguma ūkininkų, lyginant su kitomis specialybėmis, iš 20 narių 10 buvo ūkininkų. Žinoma buvo ir kitų specialybių: mėsininkas, stalius, mūrininkas, verslininkas ir t. t, tačiau jų užfiksuota vos po vieną⁹⁹.

Išstudijavus daugiau archyvinių dokumentų, galima palyginti įvairius Lietuvos LEKD skyrius, jų sudėtį. Štai pavyzdžiui Vilkaviškio LEKD skyriaus narių sąrašas pateikiamas jau minėtomis grafomis (vardas ir pavardė, amžius, tautybė bei užsiėmimas). Štai iš 13 Vilkaviškio LEKD skyriaus narių 12 buvo vyrai ir tik viena moteris. Pagal užsiėmimą vėl matosi ūkininkų dauguma, šįkart jų 7 iš 13, taip pat išryškėja amatininkų specialybė. Visi nariai lietuvių pilietybės, o jų amžiaus vidurkis 39 metai¹⁰⁰. Štai iš Papilės LEKD skyriaus steigimo sąrašo yra tik 6 žmonės. Tendencijos nesikeičia ir šitame skyriuje, net 5 iš jų buvo ūkininkai. Visi vyrai ir lietuviai, o jų amžiaus vidurkis 38 metai¹⁰¹. Skaistgirio LEKD valdybos narių sąrašo 5 žmonės. Visi jie vyrai ir lietuviai, dauguma ūkininkai, amžiaus vidurkis 31 metai¹⁰². Štai Kybartų LEKD skyriaus valdyboje taipogi 5 žmonės. Čia jau išsiskiria visos 5 skirtingos specialybės. Tačiau nesikeičia tas faktas, jog visi lietuviai ir vyrai, kurių amžiaus vidurkis 37 metai¹⁰³. Pateiktame Joniškių LEKD skyriaus narių sąrašo matome jau 70 narių, kuriame figūruoja 55 vyrai bei 15 moterų. Štai čia jau matome, kad ūkininkai nėra vyraujanti specialybė, šiame skyriuje išryškėja darbininkų, amatininkų, ūkininkų specialybės, pastebima ir tai, jog yra vienas latvis. Vidutinis amžius šiame skyriuje kiek daugiau nei 38 metai¹⁰⁴. Netolimuose Raseiniuose matome jau kitokią situaciją, čia narių jau tik 14, iš kurių 2 moterys. Tautinis atspalvis taipogi lietuviškas, skyrių priklauso tik viena žydaitė. Vyraujanti specialybė – kooperatyvo tarnautojas. Šis skyrius iš visų aptartų buvo pats jauniausias, amžiaus vidurkis beveik 29 metai¹⁰⁵.

Aptarus šiuos skyrius, galima daryti tam tikras išvadas. Pirmiausia pastebima, kad vyravo daugiausia vyrai. Nors lyginant Šiaulių regiono laisvamanius su kitais, galima pastebėti, kad Šiaulių regione buvo didesnis procentas moterų. Specialybės vyravo gana įvairios: ūkininkai, amatininkai, darbininkai, kooperatyvo tarnautojai. Priklausomai nuo regiono, štai Šiaulių regione

⁹⁸ Surengta Gegužinė., *Laisvoji Mintis*, 1939 m. 08. 1-15 d. Nr. 15-16 (89-90), p. 14.

⁹⁹ 1936 03 07 Laisvamanių etinės kultūros draugijos Plungės skyriaus sąrašas, ŠUB Jono Šliūpo archyvas, F-30.

¹⁰⁰ 1936 03 27 Laisvamanių etinės kultūros draugijos Vilkaviškio skyriaus steigimo nutarimas, ŠUB Jono Šliūpo archyvas, F-30.

¹⁰¹ 1935 12 23 Laisvamanių etinės kultūros draugijos Papilės skyriaus steigimas, ŠUB Jono Šliūpo archyvas, F-30.

¹⁰² 1936 03 04 Laisvamanių etinės kultūros draugijos Skaistgirio skyriaus valdybos narių sąrašas, ŠUB Jono Šliūpo archyvas, F-30.

¹⁰³ 1936 03 07 Laisvamanių etinės kultūros draugijos Kybartų skyriaus valdybos narių sąrašas, ŠUB Jono Šliūpo archyvas, F-30.

¹⁰⁴ 1936 03 07 Laisvamanių etinės kultūros draugijos Joniškių skyriaus narių sąrašas, ŠUB Jono Šliūpo archyvas, F-30.

¹⁰⁵ 1936 03 07 Laisvamanių etinės kultūros draugijos Raseinių skyriaus narių sąrašas, ŠUB Jono Šliūpo archyvas, F-30.

vyravo ūkininkai, o Raseiniuose kooperatyvo darbuotojai. Amžiaus vidurkis visuose skyriuose labai panašus, tik čia išsiskiria Raseinių skyrius, kurio amžiaus vidurkis vos 29 metai, kai kituose skyriuose svyruoja tarp 37 ir 40 metų, nors Skaistgirio skyriaus amžiaus vidurkis artimesnis Raseiniams, 31 metai.

Taip pat reikia pastebėti moterų padėtį. Pagal moterų pavardes pastebima, tai kad ištekėjusių ir netekėjusių moterų buvo apylygis skaičius. Nors dauguma netekėjusių dar buvo gana jaunos, tikriausiai dėl to ir nesusituokusios, bet negalima atmesti prielaidos, jog jos laukė, kol bus įteisinta civilinė metrikacija.

Žinoma į LEKD skyrius dažnai ir stodavo visos šeimos. Štai kaip pavyzdį galima pateikti Vaineikių šeimą, kurioje draugijos nariais buvo motina, bei du jos jau suaugę vaikai¹⁰⁶. Ne visada tos pačios šeimai nariai stodavo į draugiją. Tačiau pastebima, kad stodavo ir jau suaugę broliai, tikriausiai jau gyvenę atskirai, tačiau vienijami tų pačių laisvamaniškų pažiūrų.

¹⁰⁶ 1936 03 07 Laisvamanių etinės kultūros draugijos Joniškio skyriaus narių sąrašas, ŠUB Jono Šliūpo archyvas, F-30.

4. Laisvamanybės idėjų plitimas Pirmosios Lietuvos Respublikos viešajame gyvenime

Šiame skyriuje bus apžvelgtas pagrindinių laisvamanybės idėjų sklidimas Pirmosios Lietuvos Respublikos viešajame gyvenime. Šiame skyriuje bus analizuojami „Laisvosios Minties“ straipsniai ir Jono Šliūpo rašyti laišakai, bei jam adresuoti laišakai, kuriuose buvo liečiamos su laisvamanybe susijusios temos.

Nagrinėjant laisvamanybės idėjų sklaidą Pirmojoje Lietuvos Respublikoje reikia išskirti keletą kategorijų, per kurias reikėsi laisvamanybės idėjos. Laisvamanybė buvo tampriai susijusi su daugeliu gyvenimo sričių, pradedant nuo aukščiausio lygio politikos baigiant paprasčiausiomis žmonių reikmėmis. Skirstant į kategorijas, buvo atsižvelgta į labiausiai aktualias gyvenimo sritis laisvamaniams, todėl išskyriau šias kategorijas:

1. Civilinė metrikacija (Civilinės metrikacijos klausimas Pirmojoje Lietuvos Respublikoje)
2. Politika (Politikos vaidmuo kovoje dėl laisvamanybės)
3. Religija (Laisvamanybės idėjų plitimas per konfrontaciją su Romos Katalikų Bažnyčia)
4. Spauda (Laisvamaniškos spaudos platinimas)
5. Švietimas (Švietimo klausimas laisvamaniškų idėjų plitimo kontekste)
6. Visuomeninė - Kultūrinė veikla (Visuomeninis – Kultūrinis darbas laisvamaniškoje veikloje)

Trumpai apžvelgsiu, kodėl pasirinkau būtent tokias kategorijas nagrinėjant laisvamanybės idėjų plitimą Pirmosios Lietuvos Respublikos viešajame gyvenime. Pasirinkau būtent šias šešias kategorijas, kadangi jos labai glaudžiai susijusios su pagrindiniais laisvamanių veiklos barai. Pradedant nuo pirmosios temos – Politika. Ji yra aktuali todėl, kad siekiant pagrindinių tikslų buvo siekiama tai ir politiniais įrankiais, kaip įvairiausi memorandumai ar pasiūlymai įvairiausiems ministrams. Civilinė metrikacija buvo vienas aktualiausių klausimų laisvamaniams norint gyventi visavertį gyvenimą tuometinėmis sąlygomis. Švietimas, kaip kategorija pasirinktas, dėl neabejotino religijos bei laisvamanybės susidūrimo tikybos pamokose ar kitose ugdymo dalykuose. Iš čia ir kyla konfrontacija, kuri geriausiai atsispindi Religijos kategorijoje. Žinoma laisvamanybės idėjoms plisti padėjo ir įvairialypė kultūrinė bei visuomeninė veikla, kuri yra analizuojama Kultūrinė – visuomeninė veikla kategorijoje. Kuriai kuo puikiau papildo kategorija Spauda, kuri buvo labai svarbi nušviečiant laisvamanių veiklos rezultatus, ir tai

kuo puikiausiai atspindėjo laisvamanybės idėjų plitimą viešajame Pirmosios Lietuvos respublikos gyvenime. Reikia paminėti ir tai, kad laisvamanybė buvo įvairialypė savo idėjomis, todėl dauguma kategorijų perdengia viena kita. Nes politika ir civilinė metrikacija buvo sunkiai atskiriamos viena nuo kitos, taip pat kaip ir švietimas su viešuoju gyvenimu ar religija, to pasekoje kartojasi ir vartotini šaltiniai, nes vienas šaltinis gali tik kelioms skirtingoms kategorijoms.

4.1. Civilinės metrikacijos klausimas Pirmojoje Lietuvos Respublikoje

Šis skyrelis yra skirtas išanalizuoti laisvamanių veiklą civilinės metrikacijos klausimu, ir kaip būtent kovojant dėl civilinės metrikacijos atsispindi laisvamanybės idėjų sklaida Pirmojoje Lietuvos Respublikoje. Galima teigti, kad tai buvo bene pati svarbiausia problema tuometiniame laisvamanių gyvenime, kadangi būtent ši sritis apėmė labai daug gyvenimo sričių, tai vedybos, gimimas, mirtis. Tuometėje Lietuvoje vyraujanti katalikybė neleido visiems turėti vienodų gyvenimo sąlygų. Kadangi dominavo katalikai, dėl to visose mokyklose buvo privalomos tikybos pamokos. Taip pat bažnyčia kontroliavo ir santuokų bei gimimo aktų registraciją. Tokia padėtimi laisvamaniai buvo nepatenkinti. Kadangi jie laikė save esant laisvamaniais, būtent dėl šios priežasties nenorėjo tuoktis bažnyčioje. Tam reikalui draugija skiria labai daug laiko. Jie siekė drauge ir praktiškų, apčiuopiamų tikslų. Jų svarbiausieji buvo du: įsitaisyti įvairiose vietose savas laisvamaniškas kapines ir iškovoti civilinės metrikacijos galimybę šalyje. Kur kas sunkiau vyko kova dėl civilinės metrikacijos¹⁰⁷. Ši opi problema buvo ypač aktuali laisvamaniams, kadangi be tam tikrų dokumentų, iškildavo aibės problemų. Tos problemos atsiskleidžia iš J. Šliūpo laiškų, kurie buvo rašomi įvairiems asmenims. Štai viename laiške yra užsimenama, kad reiktu patiems savo LEKD skyriuose registruoti narius: „Planas patiems skyriams metrikuoti savo narių gimimus, mirimus, vedybas etc. Esti geras.“¹⁰⁸ Šis laiškas pabrėžia tai, kad net ir neinant civilinės metrikacijos projektui į priekį, bent jau buvo ieškoma kitokių sprendimo būdų. Civilinės metrikacijos svarbą pabrėžia ir tai, kad J. Šliūpui didžiausia dovana būtų civilinės metrikacijos priėmimas: „Kad p. Prezidentas taja proga paskelbtų civilinę metrikaciją – tai jausčiau atlyginimą už savo vargų vargus“¹⁰⁹. Ši problema buvo pabrėžiama ir per kitus aspektus, kuriuos J. Šliūpas įvardino, kaip civilizuotumo šalyje nebūvimą: „Nesanti Lietuvoje Civ. Metrikacijos be kurios civilizuota tauta normaliai gyvent“¹¹⁰. Ne vien J. Šliūpas nuogaštavo savo asmeniniuose laiškuose dėl civilinės metrikacijos nebuvimo. „Laisvojoje Mintyje“ buvo galima rasti ir pačių laisvamanių

¹⁰⁷ Jakštas J., *Dr. Jonas Šliūpas*, Šiauliai, 1996, p. 262.

¹⁰⁸ Jono Šliūpo laiškas J. Barkauskui 1936.04.16, ŠUB J. Šliūpo archyvas F-170

¹⁰⁹ Jono Šliūpo laiškas nenustatytam adresatui 1936 02 24, nėra signatūros, ŠUB J. Šliūpo archyvas

¹¹⁰ Jono Šliūpo laiškas Vidaus Reikalų Ministrui 191(3)9.11.07, nėra signatūros, ŠUB J. Šliūpo archyvas

nusiskundimų, dėl civilinės metrikacijos nebuvimo: „Kada mes paseksime kultūringus kraštus – turėsime civilinę metrikaciją?“¹¹¹ Akivaizdu, kad toks civilinės metrikacijos nebūvimas erzino ir pačios „Laisvosios Minties“ redakciją ir štai viename straipsnyje jie vadina Lietuvą tikrai nepažangia valstybe: „Giriamės nusikratę carizmo liekanomis, tuo tarpu tokios svarbios ir aktualios viešojo gyvenimo srities iki šiam laikui neradome reikalo ar galimybės sutvarkyti. Sakomės per 15 Nepriklausomybės metų gerokai pasiviję kultūringuosius Vakarų Europos kraštus, o pirmos civ. Jungtuvės Olandijoje įvestos 1580 m., Anglijoje – 1653 m., Prancūzijoje – 1792 m.“¹¹² Šis pavyzdys kuo puikiau rodo tuometinį požiūrį į esamą padėtį. Lyginamos šalys tikrai turėjo kuo didžiulis civilinės metrikacijos fronte. Štai tuo tarpu Lietuvoje XX a. pradžioje vis dar nebuvo sutvarkytas šis visuomenei, ypač laisvamaniams svarbus reikalas. Negalima teigti, kad šie projektai ėjosi labai sėkmingai, kadangi viename laiške J. Šliūpas net skundėsi, kad kiti LEKD nariai nededa tiek daug pastangų kiek jis civilinės metrikacijos reikalui: „Neblogiau, kaip kiti laisvamaniai žinau ir aš mūsų nusistatymus ir turbūt nieks kits daugiau už mane nesirūpina Lietuvoje įgyvendinti civilinę metrikaciją. Bet ir šiam laikui Romos bažnyčios kliudė ir kliudo valdžiai sureguliuoti šį reikalą.“¹¹³ Šią tendenciją patvirtina ir šis teiginys: „Civ. Metrikacija vis ir vis vilkinama – nors aš daug kartų seimą bombardavau visokiais būdais“¹¹⁴. Žinoma ir čia nepamirštama kritika Bažnyčios adresu. Kituose laiškuose yra atkreipiamas dėmesys į civilinės metrikacijos nebuvimo problematikos gilumą vaikų atžvilgiu: „Lietuvoje daugybė vaikų yra nemetrikuotų“¹¹⁵. Toliau yra gilinamasi į to priežastis ir problemas su kuriomis susiduria nemetrikuoti laisvamanių vaikai: „kebli esti vaikų padėtis dėl paveldimo turto, likusio po tėvais. Be to, mokyklose ir kariuomenei stojant reikalaujama metrikų“¹¹⁶. Pabrėžiamos ir problemos, kurios atsiranda vėliau jau suaugus ir susiduriant su kitokio pobūdžio rūpesčiais: „šeimų nemažai gyvena kainų pasitikėjimų, o mirus kyla <...> nemalonumų su klebonais dėl kapinių <...> ir kebli esti vaikų padėtis dėl paveldimo turto, likusio po tėvais.“¹¹⁷ Pateikiami ir galimi sprendimo būdai šiai problemai spęsti, kur turėtų būti registruojami reikalai susiję su civilinės metrikacijos reikalais: „miestuose – miestų valdybose arba miesto seniūno, o apskrityse – valsčiaus valdybų, o „raskolninkams“ ir baptistams – miestuose – policijos įstaigose, apskrityse – valsčių valdybose“¹¹⁸. Prisimenami ir tuo metu jau ganėtinai

¹¹¹ „Laisvoji Mintis“ gelbėjo, *Laisvoji Mintis*, 1936 m. Nr. 6, p. 8. Nuoroda internete:

<http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000048444>, žiūrėta 2015 05 05

¹¹² Civilinės metrikacijos padėtis, *Laisvoji Mintis*, 1936 m. Nr. 12, p. 7. Nuoroda internete:

<http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000048444>, žiūrėta 2015 05 05

¹¹³ Jono Šliūpo laiškas LEKD Šiaulių skyriui, 1930.11.29, nėra signatūros, ŠUB J. Šliūpo archyvas

¹¹⁴ 1939 01 06 J. Šliūpo rašytas laiškas Dr. A. Petrikui, ŠUB Jono Šliūpo archyvas, F-1-1-A.

¹¹⁵ Jono Šliūpo laiškas Vidaus Reikalų Ministrui, 1934.12.01 nėra signatūros, ŠUB J. Šliūpo archyvas

¹¹⁶ Jono Šliūpo laiškas Vidaus Reikalų Ministrui, 1934.12.01 nėra signatūros, ŠUB J. Šliūpo archyvas

¹¹⁷ Jono Šliūpo laiškas Vidaus Reikalų Ministrui, 1934.12.01 nėra signatūros, ŠUB J. Šliūpo archyvas

¹¹⁸ Jono Šliūpo laiškas Vidaus Reikalų Ministrui, 1934.12.01 nėra signatūros, ŠUB J. Šliūpo archyvas

senstelėjęs aplinkraštis, žinant, kad laiškas, kuriame apie tai rašoma buvo prašytas 1934 m., o štai minėtasis aplinkraštis išleistas 1924 m.¹¹⁹, kuriame buvo numatyta civilinės metrikacijos vietos iki jai teisėtai įsigaliojant: „Lietuvos Respublikos 1924 3/V (V.Ž. nr. 157) Vidaus reikalų Ministerio p. Žalkausko aplinkraštis nustatė civilinės metrikacijos knygų vedimo tvarką, iki bus įstatymų leidžiamuoju netik išspręstas bendras klausimas asmenims, kurie nepadaro gimimo, jungtusių bei mirties aktų“¹²⁰. Taip pat ir 1936 m. rašytame memorandume valstybės Prezidentui Antanui Smetonai civilinė metrikacijos nebūvimas yra prilyginamas vienai opiausių šalių kankinančių problemų: „Civilinė metrikacija įvedama su lyg J. V. Amerikos pavyzdžiu.“¹²¹ Būtent Jungtinių Amerikos Valstijų pavyzdys anot J. Šliūpo buvo geriausias tuometinei Lietuvos Respublikai. Taip pat reikia pastebėti moterų padėtį. Pagal moterų pavardes pastebima, tai kad ištekėjusių ir netekėjusių moterų buvo apylygis skaičius. Nors dauguma netekėjusių dar buvo gana jaunos, tikriausiai dėl to ir nesusituokusios. Iš šių teiginių galima daryti išvadą, kad gal būt jos nenorėdavo tuoktis bažnyčioje ir laukė, kol bus įteisinta civilinė metrikacija. Kadangi kova dėl civilinės metrikacijos nėjosi taip gerai, kaip tikėjosi patys laisvamaniai buvo iškeltos ir idėjos, kad reikia patiems rinkti savo statistines žinias. Ir pats J. Šliūpas yra nepatenkintas LEKD darbų šioje srityje: „Viename dalyke laisvamaniai yra apsilėidę... Juk ne tik mes neturime patikimų žinių, kiek laisvamanių yra dabartinėje Lietuvoje, bet nevedame net tinkamos statistikos L.E.K. Dr – jos skyriuose. Laisvamanių – gi draugija jau 10 pragyvenusi yra, tai atrodytų, kad toliau gyventi be statistikos nederėtų.“¹²² Viena iš problemų, kuri kyla dėl statistikos nevedimo yra ta, kad nėra iki galo ir tiksliai suskaičiuojami žmonės, nei jų judėjimo srautai, kadangi nėra gaunamos žinios iš laisvamanių organizacijos skyrių.¹²³ Pabrėžtina, kad toki statistinį darbą turėtų vykdyti LEKD skyriai, o ten kur jų nėra, laisvamaniškų pažiūrų žmonės, kadangi jie yra iš smulkių gyvenviečių ir visus aplinkinius pažysta, daroma prielaida, kad kiekviename rimtesniame Lietuvos miestelyje veikia LEKD skyrius.¹²⁴ Taip pat yra iškeliamas klausimas kokių būtent reikia žinių, kad būtų patenkintas statistikos žinių poreikis:

1. *Reikia surašyti viengungius, atskirus vyriokus bei motinas ir tas moterystes, kurios gyvena susidėjusios ant žodžio, pasitikėjimu, be bažnytinių apeigų. Kiek laisvo pritarimo moterūnai turi vaikų nekrikštytų ar krikštytų? Ar vaikai jau eina mokyklon? Ir kaip jiems ten sekasi?*

¹¹⁹ Jono Šliūpo laiškas Vidaus Reikalų Ministrui, 1934.12.01 nėra signatūros, ŠUB J. Šliūpo archyvas

¹²⁰ Jono Šliūpo laiškas Vidaus Reikalų Ministrui, 1934.12.01 nėra signatūros, ŠUB J. Šliūpo archyvas

¹²¹ Dr. Jono Šliūpo rašyti laišakai. Adresai neaiškūs, ŠUB Jono Šliūpo archyvas, F-1-1-3.

¹²² Jono Šliūpo laiškas Vidaus Reikalų Ministrui, 1934.12.01 nėra signatūros, ŠUB J. Šliūpo archyvas

¹²³ Jono Šliūpo laiškas Vidaus Reikalų Ministrui, 1934.12.01 nėra signatūros, ŠUB J. Šliūpo archyvas

¹²⁴ Jono Šliūpo laiškas Vidaus Reikalų Ministrui, 1934.12.01 nėra signatūros, ŠUB J. Šliūpo archyvas

Kokius trukdymus ten pergyvena? Ar daro tėvai kokias nors pastangas pagerinti vaikų likimą mokykloje ir bendruomenėje?

2. *Skyriuose turi būti vedami sąrašai kiek draugijos narių taip ir šiaip laisvamanių, nepriklausančių organizacijoms, numirusių ir palaidotų „nešventintose“ vietose ar laisvamanių kapinėse. Taip pat reikia metikuoti mirimus jų vaikų ir kur jie laidojami buvo.*
3. *Tėvams mirus, kas atsitinka su jų turtu? Ar jis teko jų vaikams be ypatingų kliūčių? Ar galbūt prisivino kokie pašaliniai neprašyti paveldėtojai?*
4. *Ar yra buvę mokrūmų paskyros? Dėl ko jos įvyko ir kas paskyrė (bažnyčia ar teismas)? Kokio likimo susilaukė?¹²⁵*

Iš pirmojo punkto matome, kad nesant civilinės metrikacijos labai daug žmonių gyvena tiesiog „susidėję“. Iš to punkto išeina, kad gimė pakankamai nesantuokinių vaikų, kuriuos taip pat reikia suskaičiuoti, kadangi ne visi jie buvo pakrikštyti, dėl to ne visi patekdavo į bažnyčių knygas. Taip pat kitas problema, kurios iškyla vaikams einant į mokyklas, bei ar padeda tėvai su tomis problemomis susitvarkyti savo atžaloms. Iš antro punkto išplaukia būtinybė patiems registruoti visus laisvamanius, tiek priklausančius LEKD organizacijai, tiek jai ir nepriklausančius. Žinoma reikia registruoti visus gimimus bei palaidojimus. Trečiajame punkte aiškinami su turtu susiję klausimai. Jie buvo labai aktualūs, kadangi būdavo pakankamai sudėtinga išsiaiškinti ar turtas priklausė būtent tiems vaikams, kadangi nesant civilinei metrikacijai, vaikai dažniausiai būdavo neįrašomi į bažnyčios knygas, ir tokiu būdu dažniausiai būdavo be jokių dokumentų, ir dėl to jiems būdavo pakankamai sudėtinga įrodyti, kad jų tėvų turtas tikrai priklauso jiems. Įgyvendinus visus šiuos punktus ir gavus tai patvirtinančius dokumentus iš LEKD organizacijos būtų žymiai paprasčiau įrodyti savo pretenzijas į turtą. Žinoma organizacija buvo pasiryžusi susisteminti visus duomenis ir taip nušviesti laisvamanių gyvenimą bei jį bent šiek tiek palengvinti: „Jeigu tokios metrikacijos žinios nebūtų skelbtinos „L. Mintyje“ tai redakcija jas rinks į savo archyvą ir su laiku ten susikaups medžiaga, kurią bus galima sunaudoti pergyventojo laikmečio nušvietimui ir apibūdinimui.“¹²⁶ Vaikų padėčiai tai turėjo ganėtinais pagelbėti, kadangi tokie surinkti duomenis padėtų jiems gauti dokumentus, bent jau iš LEKD organizacijos: „Draugijos skyriams yra patartina įvesti tokią narių registraciją, ypačiai nepamirštant registruoti vaikus (diena. Mėnesis ir metų jų gimimo), nes ilgainiui skyriai galės paliudyti vaikų metrikus, kada reikės ar mokyklon ar kariuomenėn vaikams stoti. Ir šiaip gyvenime atsitinka reikalai, kur skyriai nariams patarnauti galės

¹²⁵ Jono Šliūpo laiškas Vidaus Reikalų Ministrui, 1934.12.01 nėra signatūros, ŠUB J. Šliūpo archyvas

¹²⁶ Jono Šliūpo laiškas Vidaus Reikalų Ministrui, 1934.12.01 nėra signatūros, ŠUB J. Šliūpo archyvas

metrikacijos klausimuose.¹²⁷ Būdavo pateikiami ir kiti būdai civilinei metrikacijai įteisinti:
„Praktikuojama:

- 1) daryti pas Notarą, prie dviejų liudininkų gimimo liudijimą*
- 2) jei miesto burmistras gerai pažįstamas ir jei jam gimimo faktas žinomas, jei išduoda gimimo liudijimą,*
- 3) skelbiama laikraščiuose, bet valstybinės įstaigos su tokiais „metrikais“ nesiskaito, nes skaito, kad jie neturi juridinės galios, neformaliai sudaryti“¹²⁸*

Tačiau kaip galima pastebėti iš pateiktojo šaltinio, akivaizdžiai matoma, jog net ir tokie dokumentai neturėdavo juridinės galios Lietuvos Respublikoje. Žinoma buvo daroma registracija ir laisvamanių draugijos LEKD viduje pagal numatytą modelį:

„Knygoje reikia įvesti bet šitokius skyrius (vienai šeimai skiriant atskirą knygos lapą):

- 1) Tėvų ir vaikų vardas ir pavardė*
- 2) Gimimo diena, mėnuo, metai*
- 3) Gimimo vieta*
- 4) Pilietybė*
- 5) Užsiėmimas*
- 6) Tikėjimas*
- 7) Vedybos kur ir kada įvyko*
- 8) Pastabos“¹²⁹*

Matoma, kad laisvamaniams tai buvo tikrai ganėtinai aktualus klausimas. Todėl ir buvo stengiamasi surinkti kuo daugiau duomenų apie savo draugijos narius, kad jiems palengvintų gyvenimą, susidūrus su atitinkamomis problemomis. Dažnai būdavo rašomos įvairios peticijos ir siūlymai Lietuvos Respublikos Seimui: „Šiandien atiteko Tamstos straipsnis apie civ. Metrikaciją.

¹²⁷ Jono Šliūpo laiškas Vidaus Reikalų Ministrui, 1934.12.01 nėra signatūros, ŠUB J. Šliūpo archyvas

¹²⁸ Kaip sudaryti laisvamanių vaikų gimimo metrikai, *Laisvoji Mintis*, 1936 m. Nr. 6, p. 7. Nuoroda internete: <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000048444>, žiūrėta 2015 05 05

¹²⁹ Metrikų reikalai, *Laisvoji Mintis*, 1938 m. Nr. 3, p. 8. Nuoroda internete: <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000048444>, žiūrėta 2015 05 06

Tariu didelį ačiū. Aš jį nurašysiu ant mašinaitės ir siųsių ne tik L. Minties, bet ir seimo peticijų komisijai ir kt. Gal ir padės mums...¹³⁰ Tokių reikalavimų peticijos forma siųsdavo ir atskiri skyriai, štai Jonišio skyrius: „Susirinkimas nutarė civilinės metrikacijos reikalu pasiųsti seimui atitinkamą peticiją.“¹³¹ Ir visuotiniai susirinkimai buvo nusistatę veikti tais pačiais ir esminiais klausimais: „Suvažiavimas pavedė Centro Valdybai kreiptis į vyriausybę su memorandumu, kad būtų greičiau įvesta civilinė metrikacija“¹³². Kita karta tiesiog būdavo reikalaujama: „reikalaujant civilinės metrikacijos įvedimo“¹³³. Tačiau Civilinės metrikacijos siekimas ne visados būdavo taip džiaugsmingai siekiamas, kartais apimdavo ir nuviliančios nuotaikos: „Ant galo amžiaus tenka gailėtis, kad gryžau iš Amerikos. <...> Net menko dalyko, kaip va civilinės metrikacijos, nėra galima išmaldauti“¹³⁴. Kad civilinės metrikacijos reikalas buvo pakankamai svarbus, galima pastebėti iš to kiek daug apie tai buvo diskutuojama LEKD skyrių susirinkimuose, kiek daug buvo siunčiama įvairiausių peticijų ir rezoliucijų susijusių su civilinės metrikacijos reikalu. (gal įterpti str. pav. ir pan.). Taip pat ir numatytuose bei nusibrėžtuose ateities planuose civilinės metrikacijos klausimas buvo vienas iš svarbiausių. Tai matome ir iš Telšių miesto pavyzdžio: „Telšiai. Visuotinis narių susirinkimas priėmė dvi rezoliucijas: vieną civilinės metrikacijos reikalu <...> Nutarta pirmą rezoliuciją nusiųsti vidaus reikalų ministeriui“¹³⁵. Taipogi apie šiuos reikalus yra kalbama ir Kražių LEKD skyriaus susirinkime.¹³⁶ Aišku, kad civilinės metrikacijos klausimu laisvamaniai dažnai turėdavo susidurti su Bažnyčios atstovais. Ne vien laisvamaniams civilinė metrikacija galėjo kelti nemalonumų. Štai Kretingos gyventojų pavyzdys tai tik patvirtina: „Prašydamas paskambinti bažnyčios varpais už velionės vėlę, tačiau tėvas [kunigas] tai daryti atsisakė, nurodydamas, kad velionis buvo susituokęs Klaipėdos magistratė civiline metrikacija“¹³⁷. Civilinės metrikacijos reikalingumą patvirtina ir tai, kad ne vien tik laisvamaniai jos reikalavo, bet už ją vis labiau kovodavo ir „šviesuomenė“¹³⁸. Jos reikalingumas buvo akcentuojamas ir tuo, kad pati bažnyčia jau nebepajėgia susitvarkyti su gimusių vaikų registracija, ir kad dėl to nukenčia įvairiausi statistiniai duomenys ir dėl to išivelia netikslumų: „Kas 10 metų reikia daryti gyventojų surašymą, atkreipiant dėmesį į vaikų statistiką. Turi būti pakeista gimusių registracija. Reikia įvesti

¹³⁰ Jono Šliūpo laiškas P. J. Vaitkūnui, 1938.12.01 F-1-133, ŠUB J. Šliūpo archyvas

¹³¹ Laisvamanių susirinkimas, *Laisvoji Mintis*, 1937 Nr. 11, p. 8.

¹³² Laisvamanių E. K. D-jos skyrių atstovų suvažiavimas, *Laisvoji Mintis*, 1936 m. Nr. 4, p. 4-5.

¹³³ Laisvamaniai veikia..., *Laisvoji Mintis*, 1936 m. Nr. 10, p. 8.

¹³⁴ Jono Šliūpo laiškas Matui Šalčiui, 1930.08.06 F-1-133, ŠUB J. Šliūpo archyvas

¹³⁵ Laisvamanių susirinkimas, *Laisvoji Mintis*, 1936 m. Nr. 3, p. 8. Nuoroda internete:

<http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000048444>, žiūrėta: 2015 05 05

¹³⁶ Mūsų skyrių veikimas, *Laisvoji Mintis*, 1936 m. Nr. 5, p. 8. Nuoroda internete:

<http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000048444>, žiūrėta 2015 05 05

¹³⁷ Už civilinę metrikaciją., *Laisvoji Mintis*, 1937 m. Nr. 4, p. 7. Nuoroda internete:

<http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000048444>, žiūrėta 2015 05 06

¹³⁸ Sparčiau su civiline metrikacija..., *Laisvoji Mintis*, 1937 m. Nr. 5, p. 7. Nuoroda internete:

<http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000048444>, žiūrėta 2015 05 06

civilinę metrikaciją, nes bažnyčia nepajėgia tinkamai gimusiųjų registracijos vesti¹³⁹. Akcentuojamas ir surašymų būtinumas, kuris padėtų minėtąsias problemas išspręsti. Ir toliau galima akcentuoti laisvamanių ir bažnyčios klerkų susidūrimą bei priešpriešą civilinės metrikacijos klausimu. Bažnyčia tikrai nebuvo suinteresuota civilinės metrikacijos įvedimu. Tuo tikslu buvo pasitelkiama ir propaganda: „Turimomis žiniomis jis neseniai išsiuntinėjo aplinkraštį, kur siūlo suagituoti tikinčiuosius ir rinkti parašus prieš civilinę metrikaciją.“¹⁴⁰ Kad būtų akivaizdu, kad toks agitacijos prieš civilinę metrikaciją būdas buvo toli gražu ne vienintelis, pateiksiu ir kitą pavyzdį: „Klebonas bažnyčioje perskaitė agitacinį raštą, kuriuo raginama protestuoti prieš civ. Metrikacijos įvedimą“¹⁴¹.

Apibendrinant Civilinės metrikacijos klausimą, galima daryti tam tikras išvadas. Pirmiausia pastebima, kad tai tikrai buvo pakankamai aktualus klausimas, kurio vienoks ar kitoks išsprendimas būtų pakankamai pagelbėjęs laisvamaniams, bei palengvinęs jų gyvenimą. Tačiau sprendimo nebuvimas skatino laisvamanių veiklą. Iš kitos pusės pažiūrint, būtent civilinės metrikacijos nebūvimas padėjo plėtoti laisvamaniškąsias idėjas Pirmosios Lietuvos Respublikos visuomeniniame gyvenime.

4.2. Politikos vaidmuo kovoje dėl laisvamanybės

Pirmiausiai norėčiau paanalizuoti šaltinius, kurie susiję su politika. Štai viename Jono Šliūpo laiške, kuriame yra minimos jo pastangos dėl laisvamanių teisių pagerinimo, kuriame aktualizuojamos visos problemos, yra skirtas Švietimo bei Vidaus reikalų ministrams.¹⁴² Tai nėra vienintelis J. Šliūpo laiškas, kuris buvo rašomas atitinkamoms instancijoms, šiuo pavyzdžiu, ministerijoms, dėl laisvamanių gyvenimo ir jo palengvinimo. Kitame laiške yra akcentuojamos ir primenamos Lietuvos Konstitucijos gaires, pagal kurias kiekvienas turi tikėjimo laisvę: „Sulig Lietuvos konstitucija (8 parag. 13/14) visiems piliečiams suteikta yra tikėjimo ir sąžinės laisvė, o (10/11 parag.) sako, kad niekam negali būti teikiama ypatingų privilegijų mažinama teisių, dėl piliečių tikėjimo, tad sulig konstitucijos dvasia laisvamaniai ir nuo bažnyčių atskilusieji negali būti verčiami daryti jungtusių, mirties ir gimimo aktus pas dvasiškius.“¹⁴³ Ši citata puikiai iliustruoja,

¹³⁹ Ir gydytojai reikalauja civilinės metrikacijos, *Laisvoji Mintis*, 1937 m. Nr. 5, p. 7. Nuoroda internete: <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000048444>, žiūrėta 2015 05 06

¹⁴⁰ Klerikalų akcija pagyvėjo, *Laisvoji Mintis*, 1937 m. Nr. 9, p. 6. Nuoroda internete: <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000048444>, žiūrėta 2015 05 06

¹⁴¹ Ne peticija, bet demagogija, *Laisvoji Mintis*, 1938 m. Nr. 3, p. 7. Nuoroda internete: <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000048444>, žiūrėta 2015 05 06

¹⁴² Jono Šliūpo laiškas LEKD Šiaulių skyriui, 1930.11.29, nėra signatūros, ŠUB J. Šliūpo archyvas

¹⁴³ Jono Šliūpo laiškas Vidaus Reikalų Ministrui, 1934.12.01 nėra signatūros, ŠUB J. Šliūpo archyvas

kad tuometiniai laisvamaniai kuo puikiau susiorientuodavo polinėje bei teisinėje valstybės situacijoje. Toliau akcentuojama, tai kad laisvamaniai nėra, kaip kokia religinė sekta, ir dėl to negali pati registruoti savo santuokų, gimimų ar mirčių. Tokios išimtys buvo taikomos religinėms bendruomenėms: „bendrų nuostatų išimtis taikoma sarvobriatnams ir sektantams“¹⁴⁴. Žinoma buvo patarimu ir kaip gi turėtų atrodyti pati valstybė ir jos valdymo forma, bei santykis su užsieniečiais:

1. *Lietuvos respublika privalo būti demokratiška.*
2. <...> *Piliečių laisvės ir teisės privalo būti nustatytos (žodžio, pressos, sąžinės tikėjimo ir netikybės, susirinkimų, organizacijų, talkininkavimo) lyginai, kaip ir pareigos šeimoje, bendruomenėje ir valstybėje (vaikų ir tėvų atsinešimas vieni į kitus, darbštumas, altruizmas, patriotiškumas, žmoniškumas, švarumas, guodonė kitų ir visos žmonijos.*
3. <...>
4. *Bažnyčių reikia atskirti nuo valstybės. Bažnyčias palaiko jų dogmomis tikintieji. Valstybė nieko neduoda <...> vienuolynai tik lietuviams, o svetimžemiai iš jų pašalinti<...>. Civilinė metrikacija visiems piliečiams privaloma.¹⁴⁵*

Matoma, kaip turėtų atrodyti valstybės valdymo modelis. Žinoma, kad tokiaame projekte atsispindi būtent pagrindinės laisvamųjų siekiamybės, kaip žmogaus laisvės ar Bažnyčios atskirimas nuo valstybės, bei civilinės metrikacijos būtinybė kiekvienam valstybės piliečiui. Jos yra tokios svarbios, kad net gi yra pabrauktos. Tai buvo ne vienintelis J. Šliūpo mėginimas pramušti laisvamųjų įkvėptus projektus aukščiausiems šalies vadovams. Rašydamas įvairiausių memorandumus aukščiausiems šalies vadovams jis siekė įgyvendinti savo pateiktą valstybės pertvarkymo projektą: „Ypač daug darė pats J. Šliūpas. Jis ne tik publikacijose, bet ir laiškuose, memorandumuose pačiam Respublikos Prezidentui, susitikimuose su valdžios atstovais ragino politikus kuo greičiau teikti Seimui Valstybės Taryboje parengtą projektą“¹⁴⁶. Čia yra kalbama apie 1936 m. memorandumą įteiktą Respublikos Prezidentui Antanui Smetonai. Būtent šiame projekte išskiria pagrindines bei svarbiausias idėjas, kurios J. Šliūpo, bei kitų laisvamųjų nuomone buvo pačios svarbiausios ir aktualiausios tuometėje Lietuvoje:

„II. **Konstitucija** tobulintina. Ji privalo būti valstybės tikroju pagrindu, ir nustato piliečių teises: sąžinės, tikybės, žodžio ir pressos, susirinkimų bei draugijų laisvę. <...> Civilinė metrikacija įvedama su lyg J. V. Amerikos pavyzdžiu.

¹⁴⁴ Jono Šliūpo laiškas Vidaus Reikalų Ministrui, 1934.12.01 nėra signatūros, ŠUB J. Šliūpo archyvas

¹⁴⁵ Jono Šliūpo laiškas Jonui Raudoniui ir Kiprui Stankūnui, 1936 F-1-133, ŠUB J. Šliūpo archyvas

¹⁴⁶ Stakeliūnaitė D., Laisvamanis ir Laisvoji mintis 1933-1936 m.: Bažnyčios vieta ir vaidmuo valstybėje, *Acta humanitarica Universitatis Saulensis*, Šiauliai, 2011, p. 197.

III. **Bažnyčia** atskiriama nuo valstybės. Konkordatas atšaukiamas. Kunigijai neteikiama jokių privilegijų, jie tik savo krašto piliečiai. <...> Kunigam už patarnavimus ir apeigas mokamas atlyginimas įstatymais numatytas. <...> visos tikybos, kaip ir netikybą pripažįstamos. Religijos mokymas atliekamas bažnyčiose su lyg jų kanonais.

<...> Tokios reformos sukels pagarbą Lietuvai visų krašto gyventojų, taip pat ir užsienių¹⁴⁷.

Vėl gi matomos pamatinės laisvamanybės idėjos, kurios turētu atsispindėti politiniame visuomenės gyvenime. Kaip matome, yra smarkiai kritikuojama pati valstybės konstitucija, kurioje pasigendama demokratinių žmogaus bei piliečio laisvių. Žinoma paminimas ir Bažnyčios atskirimo nuo valstybės klausimas. Buvo norima suvaldyti tuomet gana įsigalėjusią Bažnyčios instituciją, kad būtų uždėtos kainų lubos įvairiausiems bažnytiniams patarnavimams. Galiausiai yra prieinama prie išvados, kad būtent tokios reformos padėtų valstybei tapti modernia Europos bei Pasaulio valstybe. Taipogi labai dažnai atskiri LEKD skyriai kreipdavosi arba bent jau turėdavo tokių tikslų: Kreiptis per centro valdybą į atitinkamus valdžios organus, reikalaujant civilinės metrikacijos įvedimo; ne mažas skaičius nekrikštytų vaikų ir „susidėjusių“ šeimų šios institucijos nekantriai laukia.¹⁴⁸ Kadangi tai turėjo jiems palengvinti gyvenimą. Dažnas atvejis pasitaikydavo, kai kreipdavosi laisvamaniai su savo rėmėjais į atitinkamus valdžios organus: „Mes žemiau pasirašiusieji, Lietuvos laisvamanių Etinės Kultūros Draugijos vadovybė ir jos rėmėjai¹⁴⁹, tai rodė, kad laisvamaniams aktualūs ir svarbūs reikalai taipogi rūpėjo ir kitiems gyventojų ar interesantų grupėms. Žinoma ir atskiri LEKD skyriai priimdavo atitinkamas rezoliucijas, pagal kurias toliau turėdavo dirbti. Dažniausiai jos būdavo susijusios civilinės metrikacijos bei šveitimo klausimais¹⁵⁰. Taip pat dažnai būdavo siunčiami ir atskiri memorandumai vyriausybei: „Susirinkimas priėmė memorandumą vyriausybei¹⁵¹. Būdavo rašomi įvairiausi projektai, dėl civilinės metrikacijos, tačiau labai dažnai juos ištikdavo nesėkmė. Arba į juos būdavo visiškai nereaguojama, arba reaguojama labai vangiai: „Prieš trejetą metų <...> parengė platų civil. Metrikacijos įstatymo projektą. Projektas <...> Suderintas ir su konkordatu. Tačiau tas projektas atidėtas¹⁵². Kiti atidėliojimai būdavo paaiškinami tuo, kad įstatymai liečiantys tam tikrus klausimus, dažnai būdavo per ilgi: „Esą, jo svarstymas čia

¹⁴⁷ Dr. Jono Šliūpo rašyti laišakai. Adresai neaiškūs, ŠUB Jono Šliūpo archyvas, F-1-1-3.

¹⁴⁸ Laisvamaniai veikia..., *Laisvoji Mintis*, 1936 m. Nr. 10, p. 8.

¹⁴⁹ Darbai ir žygiai, *Laisvoji mintis*, 1939 m. Nr. 4, p. 8.

¹⁵⁰ Laisvamanių susirinkimas, *Laisvoji Mintis*, 1937 m. Nr. 9, p. 8. Nuoroda internete:

<http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000048444>, žiūrėta 2015 05 06

¹⁵¹ Skaitlingas laisvamanių susirinkimas Šiauliuose, *Laisvoji mintis*, 1939 m. Nr. 22, p. 8.

¹⁵² Naujas smūgis laisvamaniams, *Laisvoji Mintis*, 1936 m. Nr. 2, p. 7. Nuoroda internete: <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000048444> žiūrėta: 2015 05 04

užtruksiąs ilgesnį laiką, nes jis apimsiąs daug paragrafų ir teisinių klausimų.¹⁵³ Galima teigti, kad kartais kliūtys norimiems projektams įgyvendinti būdavo gana neadekvačios. Tačiau laisvamanių veikla, kuri buvo vykdoma per aukščiausiosios politikos prizmę, nebuvo susijusi vien tik tai su civilinės metrikacijos reikalu. Taip pat labai svarbūs buvo ir su švietimu susiję klausimai. Šiais klausimais taipogi buvo kuriami įvairiausi projektai, kurie būdavo siunčiami į Vyriausybę: „įneštas naujas pradžios mokslo įstatymo projektas. Jis numato kai-kurių jau seniai laukiamų lengvatų laisvamanių vaikams.“¹⁵⁴ „Laisvojoje Mintyje“ atsispindėjo ne tik laisvamanių idėjos, tačiau ir kitų asmenų išreikštos mintys, kurios vienaip ar kitaip būdavo susijusios su laisvamanių propaguojamomis idėjomis. Štai viename numeryje išėjusi peticija:

„Gegužės pabaigoje Valstybės Prezidentui buvo įteikta Šidlausko – Visuomio ir Rondonanskio peticija, kurioje buvo išreikšti tokie reikalavimai:

- 1) įvesti civilinę metrikaciją
- 2) išleisti įstatymą apie religijas
- 3) legalizuoti Visuomą
- 4) legalizuoti lietuvių katalikų bažnyčią
- 5) įvesti kunigams
- 6) priversti visas savivaldybes turėti savas kapines
- 7) pašalinti iš R. katalikiškų vienuolynų ir mokyklų svetimšalius
- 8) reikalauti iš popiežiaus panaikinti kunigų celibatą ir įvesti mišias laikyti lietuvių kalba
- 9) surašinėjant gyventojus, religijos atžvilgiu statyti klausimą: „Kokiai religijai priklausai“, o ne „Kaip esi krikštytas“¹⁵⁵.

Iš šios pateiktos peticijos, matoma, kad pakankamai daug klausimų atitinka laisvamanių keltus ir bandytus įgyvendinti uždavinius. Aišku, gal ne visi jie buvo priimtini

¹⁵³ Svarstys civilinės metrikacijos klausimą..., *Laisvoji Mintis*, 1936 m. Nr. 10, p. 7. Nuoroda internete: <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000048444>, žiūrėta 2015 05 05

¹⁵⁴ Naujas pradžios mokslo įstatymo projektas, *Laisvoji Mintis*, 1936 m. Nr. 3, p. 8. Nuoroda internete: <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000048444>, žiūrėta: 2015 05 05

¹⁵⁵ Peticija religijos klausimais, *Laisvoji Mintis*, 1936 m. Nr. 6, p. 8. Nuoroda internete: <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000048444>, žiūrėta 2015 05 05

laisvamaniams, tačiau jie matyt džiaugėsi, kad ir kiti stengiasi dirbti panašiais klausimais, kaip ir patys laisvamaniai.

Apibendrinant galima sakyti, kad siekis per aukščiausius valstybės aparatus pasiekti savų tikslų laisvamaniams davė tiek teigiamos, tiek ir negatyvios naudos. Pirmiausia neigiama buvo tai, kad ir kiek buvo dedama pastangų įgyvendinant savo užsibrėžtus tikslus, tačiau jei neatnešė norėtų apčiuopiamų rezultatų. Tačiau buvo ir teigiama pusė, kad šie jų bandymai, leido laisvamaniams tapti žinomesniais ir leido pakankamai plačiai skliti laisvamaniškoms idėjoms.

4.3. Laisvamanybės idėjų plitimas per konfrontaciją su Romos Katalikų Bažnyčia

Kita labai svarbi sritis per kurią galėjo pasireikšti laisvamanybės idėjos Pirmojoje Lietuvos Respublikoje buvo laisvamanybės santykis su Romos Katalikų Bažnyčia, taigi per santykius su konfesijomis ir Bažnyčios kritiką laisvamanybės idėjos augo ir plėtojosi visoje Lietuvoje. Svarbiausia veikla pasak draugijos nuostatų yra sukurti visuomenę, kuri būtų apsišvietusi ir nevaržoma jokių religijų. Susidūrimai su Bažnyčia buvo ypač aktualūs sprendžiant laidojimo reikalus: „kapinėms esant bažnyčių žinioje, laisvamaniai esti fanatikų visaip engiami“¹⁵⁶. Būtent dėl šios priežasties laisvamaniai norėjo ir buvo priversti steigti savąsias laisvasias kapines. Kadangi nenorėjo būti persekiojami, nors pasitaikydavo ir tokių atvejų: „laisvamanių kapinės <...> išniekintos, vartai sudeginti, ir gelžbetonių stulpų išversta viela <...> ir kad policija neveda kvotos“¹⁵⁷. Šis pavyzdys puikiai pademonstruoja situaciją, kad net ir turint savo laisvasias laisvamaniškąsias kapines, laisvamaniai dar nebuvo garantuoti, kad gaus ramybę, bent jau po mirties. Laisvamanių kapų drumstimo atvejų pasitaikydavo ir daugiau: „Tačiau tą pačią naktį akli fanatikai išgriovė jo kapą atkasdami iki karsto ir palikdami ant karsto kapo tokio turinio raštelį: „Pastaba. Jei neklausysite mūsų, kūnas pateks kitur! Mes nenurimsim tikintieji, laisvamaniams čia ne vieta!“¹⁵⁸. Pasitaikydavo atvejų, kad laisvamaniai net turėdami savo kapines, ne visada galėdavo juose atgulti amžinojo poilsio: „Čia turėjo būti palaidotas laisvamanis Jonas Plugšas, bet lavonas katalikų davatkų smurtu buvo atimtas ir palaidotas ne mirusiojo įsitikinimų kapuose“¹⁵⁹. Tačiau laisvamaniai susidurdavo ir su kitomis problemomis. Vieni iš svarbiausių trukdžių buvo priešiška nusiteikė klebonai bei jų pagalbininkai, dažnai pasitaikydavo ir policijos atstovų. Ką matome iš laiško, kurį gavo J. Šliūpas: „Nuo 1932 m. mes norėjome įsteigti Laisvamanių E. K. Dr-jos skyrių

¹⁵⁶ Jono Šliūpo laiškas Vidaus Reikalų Ministrui 1939.11.07, nėra signatūros, ŠUB J. Šliūpo archyvas

¹⁵⁷ Jono Šliūpo laiškas Mažeikių apskrities viršininkui 1944.05.16 nėra signatūros, ŠUB J. Šliūpo archyvas

¹⁵⁸ Terorizuoja laisvų pažiūrų žmones, *Laisvoji Mintis*, 1935 m. Nr. 4, (30), p. 7.

¹⁵⁹ Terorizuoja laisvų pažiūrų žmones, *Laisvoji Mintis*, 1935 m. Nr. 4, (30), p. 7.

Tryškiuose, bet mums darė įvairias intrigas klebonas, nuovados Viršininkas ir kiti klebono šulai¹⁶⁰. Ta pati situacija matoma jau minėtame J. Šliūpo laiške J. Dresdenui: „Įregistravimas paprastai esti vilkinamas 4-6 savaitių, jeigu neris kokių kliūčių – policija! Mat, dabar – kunigams įsiviešpatavus – labai nenoringai laisvamanių skyriai esti įregistruojami.“¹⁶¹ Religija laisvamaniškajame fronte taipogi buvo persipynusi ir su švietimu. Žinant, kad laisvamaniai savo mokyklose nenorėjo matyti jokių kunigų, ir kad iš mokymo programos būtų išbrauktas tikybos mokymas, ir kad kunigai net negalėtų įkelti kojos į jų įsteigtas mokymo įstaigas.¹⁶² Apie tai buvo rašyta ir laisvamaniškame dienraštyje „Laisvoji Mintis“: „Užtat jie visi vienu balsu tvirtina, kad iš pat mažens vaikams reikalinga skiepyti tikėjimas, nes, anot jų, jei vaikas iš mažens negaus tinkamo religinio auklėjimo jei jau nebus įskiepytas tikėjimas Dievu kūdikystėje, jam gresia pavojus užaugus tapti indiferentu arba net netikinčiu“¹⁶³. Aiškiai matoma konfrontacija, kadangi yra pasisakoma prieš bet koki auklėjimą, kuris susijęs su katalikiškais dogmomis bei vertybėmis. Pastebima ir tai, kad gana kritiškas požiūris buvo į tai, kad katalikiškasis mokslas buvo brukamas net ir per prievartą. Nenutolstant nuo „Laisvosios Minties“ galima peržvelgti ir kitus pavyzdžius: „Tuo jie patys sugriauna bažnyčios šulų ir atkaklesnių savo kolegų tvirtinimus, kad tikėjimas Dievo žmogui įgimtas“¹⁶⁴. Šis pavyzdys įrodo, kad Bažnyčios kritika ne visada būdavo tik jos juodinimas. Šiuo atveju buvo pastebėta, kad kartais Bažnyčios mokyme būdavo ir logiškai nesutampančių dalykų. Paliečiamas ir Katalikiškųjų švenčių šventimo aspektas: „Būdami tikri laisvamaniai turime nusikratyti nuo „tradicinių“ švenčių šventimo: Velykų, Kalėdų, Sekminių“¹⁶⁵. Tikrai labai svarbus faktas, kad religija vis dar buvo susieta su valstybe, laisvamaniai labai siekė, kad galiausiai ji būtų atskirta nuo valstybės.¹⁶⁶ Tačiau dažniausiai būdavo pašiepiami kunigai. Štai kai vienas klebonas pasiskolinęs 20000 litų jų negražino: „Bet... žmonės nusijuokia ir davtkos tą pastebėjo, kad klebono apysenei gaspadinei išdygo auksinių dantų eilė. Nežinia ar tai reikia laikyti stebuklu“¹⁶⁷. Tiesa dažnai būtent per konfrontaciją dėl įvairiausių dalykų ir susikirsdavo laisvamanių bei Bažnyčios interesai. Juk akivaizdu, kad laisvamanių taip trokštama civilinė metrikacija buvo visiškai nepriimtina Katalikų Bažnyčiai, kuri valdė civilinės metrikacijos monopolį. Laisvamanių nesutarimas su bet kokiomis konfesijomis pasireikšdavo ir paskaitų forma: „Salei esant pilnai klausytojų buvo atlaikyta paskaita apie laisvamanybę ir tikėjimą. Prelegentas atpasakojo daug ką iš

¹⁶⁰ 1935 05 12, P. Kazlauskas rašytas laiškas J. Šliūpai, ŠUB Jono Šliūpo archyvas, F-1-1-1.

¹⁶¹ 1935 09 11, J. Šliūpo rašytas laiškas J. Dresdenui, ŠUB Jono Šliūpo archyvas, F-1-1-1.

¹⁶² Jono Šliūpo laiškas Vidaus Reikalų Ministrui, nėra signatūros, ŠUB J. Šliūpo archyvas

¹⁶³ Betikybinis vaikų auklėjimas, *Laisvoji Mintis*, 1935 m. Nr. 4 (30), p. 4.

¹⁶⁴ Betikybinis vaikų auklėjimas, *Laisvoji Mintis*, 1935 m. Nr. 4 (30), p. 4.

¹⁶⁵ Betikybinis vaikų auklėjimas, *Laisvoji Mintis*, 1935 m. Nr. 4 (30), p. 4.

¹⁶⁶ Jono Šliūpo laiškas Jonui Raudoniui ir Kiprui Stankūniui, 1936 F-1-133, ŠUB J. Šliūpo archyvas

¹⁶⁷ Graži skola, *Laisvoji Mintis*, 1935 m. Nr. 4 (30), p. 7

laisvamanybės istorijos ir ypač pabrėžė didelį tikybos priešingumą kultūrai.¹⁶⁸ Nepamirštama pašiepti ir bažnyčias lankančių žmonių, dėl vienokių ar kitokių žemiškų pagundų: „Štai netoli nuo bažnyčios neseniai atsirado naujų restoranų ir sekmadieniais matyti kaip žmonės iš bažnyčios eina čia išganymo ieškoti degtinėje.“¹⁶⁹ Dar vienas sąlyčio taškas su religija buvo laisvamaniškų kapinių steigimo klausimas, kuris tuo metu buvo labai aktualus. Dažnai tuo klausimu rūpindavosi ir pavieniai asmenys: K. Unika pasirodė laisvų pažiūrų žmogus, <...> rūpinosi laisvųjų kapinių steigimu.¹⁷⁰ Žinoma po kapinių įsteigimo jomis reikdavo ir pasirūpinti, tam būdavo organizuojamos talkos: „Gegužės 10 ir 11 d. laisvamanių kapinėse buvo suruošta vienminčių talka kapinėms patvarkyti, apsodinti medžiais ir kitaip pagražinti“¹⁷¹. Labai aktualūs buvo ir finansiniai santykiai, kurie ne visados lietė pačius laisvamanius, tačiau jei įžvelgdavo kokią nors „neteisybę“, ji niekad neprasprūsdavo pro akis: „Klebonas pareiškęs, kad velionis gyvas būdamas bažnyčiai nedavęs, tai bent iš mirusio reikia paimti.“¹⁷² Užkliūna jiems ir bažnyčių renkamos aukos: „Kunigai per visą gyvenimą renką iš žmonių litus ir centus, sukrauna kapitalus, įsigyja dvarus, o paskui visą tai užrašo vienuolynams. Ir nė vieno neatsiranda tokio sąžiningo, kuris savo iš žmonių surinktą turą išdalintų vargšams ir duonos kąsnio neturintiems“¹⁷³. Kadangi laisvamanių moralės supratimas buvo kitoks, nei tikinčių žmonių, todėl ne kiekvienas iš jų galėdavo suprasti tam tikrus žmonių poelgius po jų mirties: „Kretingos vienuolynan nusiuntė 500 litų <...> Nors „geraširdis“ senelis turėjęs ir neturtingų giminių, tačiau jų kiekvienai paliko tik po... šventųjų paveikslą.“¹⁷⁴ Tam tikrais atvejais laisvamaniams būdavo nepriimtini ir kai kurie nuo seno prigiję papročiai: „Šventoriuje stovi pastatytas žalias, kažkokių misijų kryžius, kurį fanatikės bobelės kiekvieną progą bučiuoja.<...> Žiūrint į šį faktą, tenka apgailestauti, kad dar mūsų liaudyje tiek daug visokių žalingų ir neprotingų papročių.“¹⁷⁵ Žinoma susikirsdavo keliai ir tada kai būdavo anot laisvamanių nederamais būdais, kai būdavo mokoma melstis drauge¹⁷⁶. Kadangi laisvamaniai organizuodavo įvairias veiklas, tai bažnyčios atstovai sugalvodavo kitokios veiklos formų: „rengdami tuo pačiu metu sekmadienį įvairias iškilmes, kongresėlius, procesijas“¹⁷⁷. Kitu atveju bažnyčiose rengiami koncertai¹⁷⁸. Tačiau ne visados kunigai būdavo išradingi ir pasirinkdavo pati elementariausią būdą:

¹⁶⁸ Laisvamano paskaita, *Laisvoji Mintis*, 1938 m. Nr. 8, p. 8.

¹⁶⁹ Neaktyvus skyrius, *Laisvoji Mintis*, 1937 m. Nr. 2, p. 7.

¹⁷⁰ Terorizuoja laisvų pažiūrų žmones, *Laisvoji Mintis*, 1935 Nr. 4, p. 8.

¹⁷¹ Kai du stos, visados..., *Laisvoji Mintis* 1940 m. Nr. 9, p. 7.

¹⁷² „Gražūs“ žygiai, *Laisvoji Mintis*, 1936 m. Nr. 6, p. 8.

¹⁷³ Steigia vienuolyną, *Laisvoji Mintis*, 1936 m. Nr. 7-8, p. 12.

¹⁷⁴ Kam šventas paveikslas, o kam pinigai..., *Laisvoji Mintis*, 1936 m. Nr. 9, p. 8.

¹⁷⁵ Šventasis seilių vainikas, *Laisvoji Mintis*, 1936 m. Nr. 12, p. 7.

¹⁷⁶ Didžiuojasi savo „žygdarbiais“, *Laisvoji Mintis*, 1937 m. Nr. 3, p. 8.

¹⁷⁷ Trukdo kultūriniam darbui..., *Laisvoji Mintis*, 1936 m. Nr. 11, p. 8.

¹⁷⁸ Pavyzdingas laisvamanių E. K. Draugijos skyrius, *Laisvoji Mintis*, 1937 m. Nr. 10, p. 8.

„pradėjęs lauke triukšmauti, bet nieko iš to neišėjo.“¹⁷⁹ Iš to galima daryti prielaidą, kad bažnytinė institucija tam tikromis situacijomis jausdavosi pakankamai silpnai ideologinėje kovoje dėl parapijiečių sielų. Panaši Bažnyčios pozicija išryškėja, kai jos atstovai, kartais, net nelabai legaliais būdais pasisavindavo laisvamaniškąją literatūrą, bei ją sunaikindavo.¹⁸⁰ Dažnai pasitaikydavo ir pats laisvamaniškosios veiklos trukdymas: „pradėjo kelti triukšmą ir kliudyti paskaitą.“¹⁸¹ Viena iš priešasčių tokiam elgesiui buvo ir pati kunigų baimė, dėl laisvamanių daugėjimo: „O kunigai dejuoja, kad vien tik Daugų parapijoje yra per 300 sąmoningesnių laisvamanių.“¹⁸² Žinoma neužmirštas ir Bažnyčios institucijos pašiepimas per jos atstovų kartais ir neadekvatų elgesį: „Vienuolis Kazimieras, nepatenkintas apyg. Teismo sprendimu padavė apeliacinį skundą rūmams. Savo skunde jis tvirtina, kad pagal Lietuvos konkordatą su Vatikanu ir kanonu 1579 ir 1594 vienuolių ir kunigų valstybės teismas negali“¹⁸³. Prasilenkdavo dažniausiai laisvamanių, bei Bažnyčios atstovų vertybiniai skirtumai. Kai anot laisvamanių Bažnyčios atstovams labiausiai rūpėdavo piniginiai reikalai. Štai laisvamaniai kaip svarbiausią dalyką išskeldavo apsišvietimo bei sąžiningumo vertybes.¹⁸⁴ Nedažnas atvejis pasitaikydavo, kai išsakant savo tikybos klausimą, būdavo galima susidurti ir fiziniais nemalonumais. Štai viename Lietuvos kaime pokalbis apie Dievo būvimą baigėsi nelabai linksmi vienam savo nuomonę išreiškusiam laisvamaniu: „- Jei ponas nepyksite, tai aš pareikšiu savo tikrą nuomonę ir įsitikinimą, ir pasisakęs. Į tai p. Smikiškis griebęs siuvėjo didelę rankovėms lyginti naudojamą lentą ir pradėjęs plūkti Oželiui nugarą.“¹⁸⁵ Panaši situacija buvo ir tarp laisvamanių vaikų: „Vienoje mokykloje po tikybos pamokų, tokie „dievobaimingi“ vaikai skaudžiai sumušė laisvamano vaiką.“¹⁸⁶ Taipogi ir tarp tėvų: „Kai kurie tėvai, ypač įkaušę restoranuose, irgi grasina represijomis savo kaimynams laisvamaniams.“¹⁸⁷ Akivaizdu, kad tuo metu būti laisvamanių buvo pakankamai sudėtinga, o kartais net ir pavojinga.

¹⁷⁹ Pavyzdingas skyrius, *Laisvoji Mintis*, 1938 m. Nr. 4, p. 8.

¹⁸⁰ Fanatikų darbai, *Laisvoji Mintis*, 1936 m. Nr. 1, p. 8. Nuoroda internete:

<http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000048444> ,žiūrėta: 2015 05 04

¹⁸¹ Katalikų obstrukcija laisvamanių susirinkime, *Laisvoji Mintis*, 1936 m. Nr. 2, p. 7. Nuoroda internete:

<http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000048444> ,žiūrėta: 2015 05 04

¹⁸² Šventųjų sutemos Dzūkijoje, *Laisvoji Mintis*, 1938 m. Nr. 5, p. 7. Nuoroda internete:

<http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000048444> ,žiūrėta 2015 05 06

¹⁸³ Už sukčiavimą teisiama vienuolis gynėsi konkordatu ir kanonais, *Laisvoji Mintis*, 1936 m. Nr. 3, p. 8. Nuoroda internete: <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000048444> ,žiūrėta: 2015 05 05

¹⁸⁴ „Gražūs“ žygiai“, *Laisvoji Mintis*, 1936 m. Nr. 6, p. 8. Nuoroda internete:

<http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000048444> ,žiūrėta 2015 05 05

¹⁸⁵ Kaip dvarininkas mokė knygnešį tikėti., *Laisvoji Mintis*, 1936 m. Nr. 10, p. 8. Nuoroda internete:

<http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000048444> ,žiūrėta 2015 05 05

¹⁸⁶ Gražus tolerancijos pavyzdys..., *Laisvoji Mintis*, 1937 m. Nr. 2, p. 7. Nuoroda internete:

<http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000048444> ,žiūrėta 2015 05 06

¹⁸⁷ Katalikiškos akcijos vaisiai, *Laisvoji Mintis*, 1937 m. Nr. 2, p. 7. Nuoroda internete:

<http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000048444> ,žiūrėta 2015 05 06

Susidūrimai su tikinčiaisiais laisvamaniams būdavo įvairiausi. Kartais būdavo tiesiog apsižodžiuojama, o kartais nebūdavo išvengiama smurto. Būtent čia, idėjų sankirtoje, labiausiai išsiskirdavo laisvamanių bei tikinčiųjų mąstymo skirtumai. Tačiau, kad ir kokia tvirta buvo konfrontacija, galima įžvelgti ir teigiamų aspektų laisvamanybės idėjų plitimo klausime. Nors kartais atrodydavo, kad laisvamaniai šią kovą su Bažnyčia akivaizdžiai pralaimi, tačiau reikia pažvelgti ir iš kitos pusės. Bažnyčios reagavimas į laisvamanių veiklą ar bet koks jų kritikavimas pamokslų metu, tik dar labiau juos populiarindavo, kartu tokiu būdu padėdama plisti laisvamaniškoms idėjoms.

4.4. Laisvamaniškos spaudos platinimas

Laisvamanių judėjimui labai svarbi buvo jų leista spauda. Per šį laikotarpį buvo išleista ne viena knyga, taip pat keletas serijinių leidinių: „Vaga“ (1931), „Laisvamanis“ (1933), „Laisvoji Mintis“ (1933-1941). Jie buvo labai svarbūs laisvamanių gyvenimui. Taip pat Šiauliuose įsteigta „Titnago“ spaustuvė, kuri buvo labai svarbi laisvamaniškai literatūrai plisti. Todėl dabar trumpai aptarsiu šiuos leidinius bei „Titnago“ spaustuvę.

1931 m. buvo leidžiamas žurnalas „Vaga“. Jis buvo pirmasis laisvamanių leidinys tikęs aktyviai propagandai. Žurnalas „Vaga“ buvo leidžiamas Kaune kas mėnesį. Šį žurnalą leido Mokslo ir Švietimo draugija, kuri buvo sudaryta iš į laisvamanybę linkusių kultūros žmonių. Žurnalo redaktoriumi pasirašinėdavo profesorius Vladas Dubas, nors tikroju redaktoriumi buvo Vincas Kvieska. Jau nuo pat pradžių tarp žurnalo bendradarbių matome ir J. Šliūpą. Žurnalas ėjo beveik visus metus ir ties 10 numeriu sustojo¹⁸⁸.

1933 m. Pradžioje išėjo pirmasis tikras LEKD žurnalas „Laisvamanis“. 1933 04 01 LEKD Kauno skyriaus iniciatyva buvo pradėtas leisti dvisavaitinis leidinys. Nuo 4 nr. virto savaitraščiu ir su 11 nr. baigė savo dienas. Jo redaktoriais buvo Andrius Rodomanskis (1933, 1-4) ir V. Pledžius (nuo 1933, 5). Svarbiausias leidinio iniciatorius, rėmėjas buvo pats draugijos centro pirmininkas J. Šliūpas. Leidinio apimtis per trumpą gyvavimo laiką išaugo nuo 8 iki 16 puslapių¹⁸⁹.

Po kelių mėnesių pertraukos, 1933 m. lapkričio m. pasirodė vienkartinis leidinys *Laisvoji Mintis*. Nuo tų pačių metų gruodžio m. jau ėmė eiti periodiškai mėnesiniu žurnalu, Šliūpo

¹⁸⁸ Jakštas J., *Dr. Jonas Šliūpas*, Šiauliai, 1996, p. 260.

¹⁸⁹ Stakeliūnaitė D., *Laisvamanis ir Laisvoji mintis 1933-1936 m.: Bažnyčios vieta ir vaidmuo valstybėje*, *Acta humanitarica Universitatis Saulensis*, Šiauliai, 2011, p. 194.

redaguojamu¹⁹⁰. Tai buvo mėnesinis leidinys, išėdavęs pirmą mėnesio savaitę, nuo 1939 m. tapęs dvisavaitiniu žurnalu. Svarbiausias leidinio tikslas buvo apjungti laisvamanišką veiklą, švietimą, pozityvistinę pasaulėžiūrą, didelis dėmesys skiriamas gamtos mokslų, mokslo ir religijos santykių tematikai. Taipogi jis buvo skirtas Bažnyčios, dvasininkijos ir katalikų tikėjimo triuškinamai kritikai¹⁹¹. Reiktų paminėti ir tai, kad *Laisvoji Mintis* leidimo pradžioje buvo leidžiama 1000 egzempliorių tiražu, o štai 1939 m. pasiekė 5000 egzempliorių tiražą.¹⁹²

Tuo metu buvo leidžiama daug atskirų straipsnių apie laisvamanybę. Dauguma jų buvo verčiama iš anglų kalbos. Tačiau daug buvo leidžiama ir vietinių laisvamanių veikalų. Tarp tokių paminėtini J. Kairiūkščio „Laisvosios minties ABC“ (1934), J. Šliūpo „Palyginamoji pasaulio religijų istorija“ (1936), M. Untulio „Lietuva kryžių šešėliuose“ (1937), „Kristaus nebuvo“ (1937), „Nuo Perkūno iki Bazilikos“ (1938), V. Dubo „Voltaire apie krikščionybę“ (1938)¹⁹³. Čia pateikta tik keletas žinomesnių veikalų.

Viena iš pagrindinių priežasčių įsteigti „Titnago“ spaustuvę buvo laisvamanių idėjų spartus plitimas šalyje. Kadangi būtent tuo metu ir pradėjo kurtis laisvamanių organizacijos Lietuvoje. Pats J. Šliūpas buvo suinteresuotas šios spaustuvės įsteigimu. Jis iš tikro būtent tokiu būdu siekė kovoti prieš įsigalėjusį „klerikalizmą“ šalyje. Taipogi neužmirštant to fakto, kad jam reikėjo kažkur spausdinti ir savo knygas. Būtent „Titnago“ spaustuvė buvo puiki vieta, nuo ko ir prasidėjo Laisvamanių Etinės Kultūros Draugijos (toliau-LEKD) veikla.

Taipogi buvo spausdinamos „Šiaulių Naujienos“. Jos buvo pradėtos spausdinti 1923 m. gruodžio 1 d. Redaktorius buvo J. Šliūpas. Jis pats pastebi, kad kol jis redagavo buvo 5000 skaitytojų, bet vėliau, perleidus redagavimą į liaudininkų rankas jis pradėjo smukti¹⁹⁴. Taip pat šioje spaustuvėje buvo spausdinami laikraščiai: Šiauliečių kraštas, žurnalai Kultūra, Varpai, vaikams – Čiulbonėlis, Žiburėlis, Vyturėlis ir kt.¹⁹⁵ Žinoma „Titnago“ buvo spausdinami ir paties J. Šliūpo raštai, tokie kaip „Higiena arba sveikatos dėsnių mokslas“, „Senovės ir viduramžių medicinos istorija“, „Palyginamoji pasaulio religijų istorija“, „Lietuvių latvių, bei prūsų arba baltų prosenelių mitologija“, „Dievo idėjos raida arba evoliucija“, „Valstybė ir jos uždaviniai“, „Istorija minties

¹⁹⁰ Jakštas J., *Dr. Jonas Šliūpas*, Šiauliai, 1996, p. 260.

¹⁹¹ Stakeliūnaitė D., *Laisvamaniškas ir Laisvoji mintis 1933-1936 m.: Bažnyčios vieta ir vaidmuo valstybėje*, *Acta humanitarica Universitatis Saulensis*, t.12, Šiauliai, 2011, p. 194.

¹⁹² Lietuvos laisvamanių manifestas, <http://www.anarchija.lt/biblioteka/58-juodrastis-nr-2-2009-balandis/11553-lietuvos-laisvamaniu-manifesta> žiūrėta 2013 05 26

¹⁹³ Bartnikas M., *Laisvamanybė Lietuvoje (1924-1941)*, Vilnius, 1964, p. 10.

¹⁹⁴ Šliūpas J., *Rinktiniai raštai* Vilnius, 1977 p. 381-382.

¹⁹⁵ Nekrašius J., Dr. Jonas Šliūpas ir „Titnago“ spaustuvė Šiauliuose, *Acta humanitarica Uiversitatis Saulensis*, T. 12, Šiauliai, 2011, p. 267.

laisvės“ ir kt.¹⁹⁶ Šie visi leidiniai buvo labai naudingi LEKD veiklai. Kadangi spausdinamos J. Šliūpo knygelės dažnai būdavo pridedamos, kaip priedai „Laisvosios Minties“ prenumeratoriams. Taipogi buvo spausdinami ir „Kultūros“¹⁹⁷ bendrovės leidiniai. Kadangi „Kultūra“ retai kada mokėdavo grynais pinigais, dažniausiai atsiskaitydavo vekseliais. Dėl to J. Šliūpas patyrė daug nuostolių, bet neleido spaustuvei bankrotuoti¹⁹⁸.

1920 m. lapkričio 26 d. Šiauliuose įkurta spaudos leidimo ir kultūros bendrovė „Kultūra“ veikusi 1920-1927 m. Šiame laikotarpyje išleidusi apie 150 knygų, iš kurių 66 buvo skirti mokslo populiarinimui. Daugiausiai juos spausdino „Titnago“ spaustuvė. Tolimesnį „Kultūros“ bendrovės darbą tęsė Kultūros švietimo draugija, kuri per 1928-1940 m. laikotarpį išleido 18 knygų¹⁹⁹.

Dažnai „Laisvosios Minties“ platinimu užsiimdavo LEDK skyriai, kurie per savo skyrius platindavo „Laisvąją Mintį“, tai buvo vienas iš pagrindinių šaltinių, per kurį sklido laisvamaniškos idėjos Lietuvoje. Štai Kuršėnų skyrius kuris buvo vienas pavyzdinių, taipogi vienu iš svarbiausių bei aktualiausių veiklų buvo įvardines, kaip „Laisvosios Minties“ platinimą: „Neseniai čia įsikūręs laisvamanių skyrius, gerai susitvarkęs ir vedamas keletos pasišventusių žmonių, pavyzdingai veikia. <...> platina „Laisvąją Mintį“ ir jos leidinius, kuria biblioteką ir t. t.“²⁰⁰ Kaip ir kiekvienoje srityje, kurias organizuodavo laisvamaniai, taip ir spaudos platinime pasižymėdavo atskiri asmenys: „Vietos veiklaus laisvamano Narvido pastangomis Skaistgirys šiemet žymiai padidėjo „L. Minties“ prenumeratorių skaičius“²⁰¹. Viekšniuose aktyvus buvo K. Unika: „K. Unika <...> pradėjo skleisti „Laisvąją Mintį““²⁰². Toks dienraščio populiarumas buvo ir tam tikrose kaimiškose vietovėse, kur anot laisvamanių nebebuvo nei vieno kaimo, kuriame nebūtų laisvamaniškos literatūros: „Šiais metais darbsčių platintojų iniciatyvos dėka apylinkėje nėra, turbūt, nė vieno kaimo, kur nepareitų po kelioliką L. M. egzempliorių.“²⁰³ Laisvamaniška spauda bei literatūra turėjo gana didelį pasisekimą darbininkų tarpe: „Cukraus fabriko darbininkų tarpe per trumpą laiką išplatinta 80 egz. „L. Minties“, renkama prenumerata“²⁰⁴. Akivaizdu, kad ganėtina

¹⁹⁶ Butėnas J., *Aušrininkas dr. Jonas Šliūpas* Vilnius, 2004 p. 205.

¹⁹⁷ Kultūra – kooperatinė knygų leidimo ir kultūros bendrovė, veikusi 1920-1939 m. Šiauliuose. Pagrindinis bendrovės tikslas buvo leisti knygas ir periodinę spaudą, plėsti kultūrinį darbą, kurti švietimo įstaigas bei organizacijas, knygynus, liaudies namus ir kt.

¹⁹⁸ Šliūpas J., *Rinktiniai raštai* Vilnius, 1977 p. 382-383.

¹⁹⁹ Nekrašius J., Dr. Jonas Šliūpas ir „Titnago“ spaustuvė Šiauliuose, *Acta humanitarica Universitatis Saulensis*, T. 12, Šiauliai, 2011, p. 267-268.

²⁰⁰ Pavyzdingas skyrius, *Laisvoji Mintis*, 1938 m. Nr.4, p. 8.

²⁰¹ Žinios, *Laisvoji mintis*, 1940 m. Nr. 4, p. 8.

²⁰² Terorizuoja laisvų pažiūrų žmones, *Laisvoji Mintis*, 1935 Nr. 4, p. 8.

²⁰³ Energingai veikia..., *Laisvoji Mintis*, 1938 m. Nr. 2, p. 7.

²⁰⁴ Darbai ir žygiai, *Laisvoji mintis*, 1939 m. Nr. 5, p. 7.

populiari buvo laisvamaniškasis dienraštis, tarp Kuršėnų cukraus fabriko darbininkų. Laisvamanių idėjų plitimui buvo naudojama ir labdaringais tikslais: „K. Valašinas sutiko paaukoti „L. M.“ platintojams 1000 litų vertės beletristinio turinio knygu.“²⁰⁵ Kitur žmonės patys mielai pirkdavo laisvamanišką literatūrą, be jokio papildomo raginimo²⁰⁶. Ne visada laisvamaniškoji literatūra būdavo pakankamai gerai platinama, todėl LEKD susirinkimuose būdavo skatinama labiau stengtis platinant laisvamanišką literatūrą.²⁰⁷ Kitu atveju būdavo ir džiaugiamasi sėkmingu darbu platinant laisvamanišką spaudą: „Išplatinta nemaža laisvamaniškos literatūros.“²⁰⁸ Žinoma pasitaikydavo atvejų, kai ne tik katalikai ateidavo į laisvamanių rengiamas paskaitas, tačiau ir tokių atveju, kai laisvamaniai skaitydavo religinio turinio spaudą.²⁰⁹ Tai tik patvirtina, kad laisvamaniai domėjusi visu plačiuoju pasauliu, ir visomis sklindančiomis idėjomis, tarp jų ir krikščioniškomis. Pasitaikydavo ir to, kad einanti laisvamanių spauda žmones džiugindavo: „Ne vienas džiaugiasi, kad laikraštis eina ir gerai tenkina laisvamanių reikalus.“²¹⁰ Būdavo daromi įvairiausi trukdymai plisti laisvamanių idėjoms. Tai pasireikšdavo kartais labai įdomiais būdais. Štai prieš išnuomojant būtą, jei kyla įtarimų, kad bus skaitoma laisvamaniška literatūra, būdavo pasirašomos specialios sutartys: „reikalauja pasirašyti sutartį, kad jų namuose nebus skaitomi „bedieviški“ laikraščiai ir knygos.“²¹¹ Pačiam laisvamaniškos spaudos plitimui trukdžius keldavo, ne tik priešiška nusistatę tikintieji, bet ir patys laisvamaniai. Kadangi ne visi laikų susimokėdavo už „Laisvosios Minties“ prenumeratą: „Daugelis „laisvosios Minties“ prenumeratorių dar nėra visai atsilyginę už šiuos metus“²¹². Todėl negalima teigti, kad vien tik išorės jėgos buvo nusistačiusios prieš laisvosios minties plitimą Lietuvoje. Tikriausiai žmonės galbūt ne visada suprasedavo, kad kartais elgdavosi nelabai gerai. Taipogi dažnai periodinė laisvamanių literatūra būdavo pradama platinti po įvairiausių sueigų, kur ją gaudavo paskaityti ir susidomėję, toliau tęsdavo jos platinimą: „Taip pat daug kas jau pradėjo ir platinti „L.M.““²¹³ Iš gauto pelno organizuojant įvairiausių

²⁰⁵ Pasinaudokime proga, *Laisvoji Mintis*, 1936 m. Nr. 1, p. 8. Nuoroda internete: <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000048444> žiūrėta: 2015 05 04

²⁰⁶ Kelkimės iš miego, *Laisvoji Mintis*, 1936 m. Nr. 2, p. 8. Nuoroda internete: <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000048444> žiūrėta: 2015 05 04

²⁰⁷ Mūsų skyrių veikimas, *Laisvoji Mintis*, 1936 m. Nr. 5, p. 8. Nuoroda internete: <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000048444> žiūrėta 2015 05 05

²⁰⁸ Laisvamano paskaita, *Laisvoji Mintis*, 1937 m. Nr. 6, p. 6. Nuoroda internete: <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000048444>, žiūrėta 2015 05 06

²⁰⁹ Pigi klerikalų reklama, *Laisvoji Mintis*, 1937 m. Nr. 2, p. 7. Nuoroda internete: <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000048444>, žiūrėta 2015 05 06

²¹⁰ Domisi laisvamanybe., *Laisvoji Mintis*, 1937 m. Nr. 4, p. 7. Nuoroda internete: <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000048444>, žiūrėta 2015 05 06

²¹¹ Viduramžių darbai Žemaitijoje, *Laisvoji Mintis*, 1937 m. Nr. 9, p. 7. Nuoroda internete: <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000048444>, žiūrėta 2015 05 06

²¹² Mūsų prenumeratoriams, *Laisvoji Mintis*, 1937 m. Nr. 11, p. 8. Nuoroda internete: <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000048444>, žiūrėta 2015 05 06

²¹³ Pamėgo „Laisvąją Mintį“, *Laisvoji Mintis*, 1937 m. Nr. 12, p. 6. Nuoroda internete: <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000048444>, žiūrėta 2015 05 06

pasilinksminimus, dažnai lėšos būdavo skirtos ir spaudos platinimui.²¹⁴ Pati spauda tarnavo ne tik laisvamaniškų idėjų platinimui, bet ir komunikacijai tarp pačių laisvamanių: „Sparčiai augantieji mūsų draugijos skyriai dar neįvertina gerai korespondencijų svarbą. Nors pastaruoju metu įsikūrė dar naujų skyrių, bet iš vietos draugijos narių ir veikėjų turime labai mažai pranešimų apie skyrių veikimą, susirinkimus, paskaitas, pramogas, nutarimus, apie veikimui daromas kliūtis, apie vietos klerikalų akciją ir t.t.“²¹⁵ Pasitaikydavo ir reklaminių pranešimų, kurie buvo nukreipti prieš nepasišvietimą: „„Laisvoji Mintis“ ir jos leidiniai yra geriausias ginklas kovoti su prietarais ir tamsumu. Platinkim juos energingai, nenuilstamai. Eikime į žmones gyvu žodžiu ir spaudos švyturiu nešini.“²¹⁶ Pasitaikydavo vietų, kuriose neužtekdavo laisvamaniškos literatūros.²¹⁷

Spaudos platinimas tikrai ganėtinai sėkmingai prisidėjo prie laisvamaniškų idėjų plitimo. Tai parodo, ką tik aptarti pavyzdžiai, kuriuose matome spaudos platinimo niuansus.

4.5. Švietimo klausimas laisvamaniškų idėjų plitimo kontekste

Labai svarbus laisvamanybės idėjų sklaidai buvo švietimo klausimas. Kaip jau turime pavyzdžių iš Jungtinių Amerikos Valstijų, kur laisvamaniškasis vaikų švietimas buvo žymiai toliau pažengęs, ir kur vaikai buvo mokomi nuo pat mažens sekmadieninių mokyklų pavyzdžiu, taipogi buvo leidžiama literatūra įvairiausio amžiaus vaikams.²¹⁸ Lietuvoje situacija nebuvo tokia šviesi jaunųjų laisvamanių atžvilgiu, tačiau ir čia buvo siekiama ir daroma įvairiausių darbų susijusių su laisvamaniškuoju švietimu. Žinoma laisvamaniai nenorėjo, kad bažnyčia kištųsi į valstybinį gyvenimą, tuo labiau, kad nebebūtų ir švietimo monopolis jų rankose. Svarbiausia veikla pasak draugijos nuostatų yra sukurti visuomenę, kuri būtų apsišvietusi ir nevaržoma jokių religijų. Draugija buvo labai domimasi, kadangi kunigai prigašdindavo žmones pragaru, jei jie klausysią laisvamaniškų paskaitų. Tačiau tai tik dar labiau juos sudomino. Labai aktyviai buvo važinėjama po visą Lietuvą ir dėstomos paskaitos apie laisvamanybę. Taip pat buvo veikama ir kitose srityse. Laisvamaniams labai svarbus buvo jaunimo ugdymas pagal etikos ir morales principus. Labai

²¹⁴ Įsteigtas laisvamanių skyrius, *Laisvoji Mintis*, 1937 m. Nr. 12, p. 6. Nuoroda internete: <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000048444>, žiūrėta 2015 05 06

²¹⁵ Atsiliepkite, *Laisvoji Mintis*, 1938 m. Nr. 1, p. 8. Nuoroda internete: <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000048444>, žiūrėta 2015 05 06

²¹⁶ Šventieji trupinėliai, *Laisvoji Mintis*, 1938 m. Nr. 4, p. 5. Nuoroda internete: <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000048444>, žiūrėta 2015 05 06

²¹⁷ Reikia daugiau laisvamanių literatūros, *Laisvoji Mintis*, 1938 m. Nr. 4, p. 7. Nuoroda internete: <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000048444>, žiūrėta 2015 05 06

²¹⁸ Passet J., *Freethought childrens literature and the construction of religious identity in late-nineteenth-century America*, Book History, 2005, p.107-129, internetinė prieiga: <http://web.b.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=24eea59d-c967-4ff3-bc0e-209ded8e550e%40sessionmgr114&vid=7&hid=116> žiūrėta: 2015 m. balandžio 20 d.

aktualūs buvo klausimas, kad laisvamųjų vaikai būtų atleidžiami nuo tikybos mokymo mokyklose: „sutvarkytas netikinčiųjų tėvų vaikų atleidimo nuo tikybos pamokų mokyklose klausimas“²¹⁹. Kadangi ne visur buvo įmanoma įsteigti laisvamanišką mokyklą, todėl kituose miestuose būdavo įkuriamos švietimo komisijos: „Turi išrinkęs švietimo komisiją“²²⁰. Viename laiške aiškiai yra užsimenama, kad laisvamaniams reikia paramos ne tik „Laisvajai Mintis“, bet ir laisvamaniškai gimnazijai: „Būtų nebloga aš kur sukurdinčiau juos paremti ne tik „L. Mintis“ bet ir laisvą mokyklą ar gimnaziją, kur kunigas neįkeltų kojos. Tik tas nemalonumas, kad neturiu lėšų savo kišenėje tam reikalui, o tikėtis jų malonumų – man labai drovu.“²²¹ Iš šios minties, matome, kad švietimo reikalui nelabai sekėsi rinkti pinigų. Vis dėl to realinės gimnazijos projektas buvo sukurtas. Ir jame yra pateikiamos pagrindinės veiklos gairės, kokių būtent dalykų bus mokoma laisvamaniškoje mokymo įstaigoje:

„1. Palyg. Pasaulio religijos istorijų

2. Etika (ant kurios didelė svarba dedama)

3. Evoliucija kaip įvesdinimas į gamtos mokslus

4. Hygiena ir eugenika“²²²

Keturiuose svarbiausiuose gairėse dominuoja tuo metu ypač aktualūs mokslai. Nors jau anksčiau minėta, kad tokioj gimnazijoj vietos nerastu joks kunigas, tačiau nėra užmirštama religijų istorija, kas vis dėl to, anot laisvamųjų yra svarbi pilnaverčio išsilavinimo dalis. Labai akcentuojamas etikos mokymas. Būtent šis mokslas išskiriamas kaip bene svarbiausias dalykas besimokant laisvamaniškoje švietimo įstaigoje. Žinoma neužmirštami ir gamtos mokslai su evoliucija priešakį, kurios išpopuliarėjimas XIX a. labai pakėlė laisvamanybės idėjų sklaidą visame pasaulyje. Taip pat neužmirštama higiena su eugenika, kurie tuo metu tikrai buvo labai aktualūs tuometiniam žmogui. Buvo kuriami įvairiausi projektai, pagal kuriuos būtų palengvintas arba tiesiog padaromas labiau priimtinas mokymasis laisvamųjų vaikams. Štai viename tokiaame projekte ir buvo svarstomas laisvamųjų vaikų mokymas be privalomo tikybos mokymo: „Pagal tą projektą, be kito ko, ten, kur susiranda bent 30 vaikų, kurių tėvai nepriklauso jokiai tikybinei organiz., gali būti steigiamas mokykla be privalomo tikybos mokymo. Tokioj mokykloj vietoj tikybos dėstoma etikos mokslas, kurio programą nustato Šv. Ministeris“²²³. Ne visada tokios

²¹⁹ Laisvamųjų E. K. D-jos skyrių atstovų suvažiavimas, *Laisvoji Mintis*, 1936 m. Nr. 4, p. 4-5.

²²⁰ Pavyzdingas skyrius, *Laisvoji Mintis*, 1938 m. Nr.4, p. 8.

²²¹ Jono Šliūpo laiškas nenustatytam adresatui 1936 02 24, nėra signatūros, ŠUB J. Šliūpo archyvas

²²² Jono Šliūpo laiškas Vidaus Reikalų Ministrui, nėra signatūros, ŠUB J. Šliūpo archyvas

²²³ Naujas pradžios mokslo įstatymo projektas, *Laisvoji Mintis*, 1936 m. Nr. 3, p. 8. Nuoroda internete: <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000048444>, žiūrėta: 2015 05 05

malonės būdavo taikomos laisvamųjų vaikams. Pasitaikydavo ir kardinaliai priešingų situacijų. Kartais ne tik reikdavo mokytis tikybos, bet ir stoti į nelabai priimtinas organizacijas, prieš savo pačių valią, bei be tėvų sutikimo: „Čia laisvamajams ne tik nepavyksta vaikų apsaugoti nuo religijos pamokų, bet dar tenka kovoti su kapelionais, įteikiančiais pirmamečiams ir antramečiams vaikams stoti į „Angelo sargo“ vaikų S-gą, prieš tėvų valią ir jiems nenorint.“²²⁴ Šveitimas buvo pakankamai svarbus laisvamajams, todėl anot jų Lietuvoje trūko mokymo įstaigų: „Lietuvoje reikėtų statyti daugiau mokyklų, viešų švietimo ir kultūros įstaigų, nes šiuo atžvilgiu Lietuvai dar daug ko trūksta.“²²⁵

Akivaizdu, kad švietimui buvo skiriamas pakankamai didelis dėmesys, ir tai buvo pakankamai svarbi laisvamajų idėjos sklaidai Pirmosios Lietuvos Respublikos gyvavimo laikotarpiu.

4.6. Visuomeninis – Kultūrinis darbas laisvamajų veikloje

Dar viena veiklos sritis, kuri leido plisti laisvamajų idėjoms viešajame gyvenime buvo kultūrinė – visuomeninė veikla. Pasiiekti šiuos tikslus buvo organizuojamos sueigos, ekskursijos, spektakliai, literatūros bei meno vakarėliai²²⁶. Tuo laisvamųjų organizacija ir išsiskyrė, kad jų organizuojamos pramogos išskirtinai buvo be alkoholinių gėrimų, norėta parodyti, kad galima linksmintis ir neapsvaigus bei kultūriškai. Labai svarbūs visuomeniniai – kultūriniai renginiai žvelgiant iš laisvamųjų varpinės buvo viešosios paskaitos, kurios buvo skirtos ne tik LEKD nariams, bet ir laisvamajų bei prijaunantiems vietiniams gyventojams. Žinoma ir čia būdavo susiduriama su įvairiausiais trukdžiais: „Šliūpo paskaita turėjo įvykti Šimkaičiuose atvirame ore, nes už jokių pinigų nebuvo galima gauti patalpos.“²²⁷ Dažniausiai paskaitos būdavo edukacinio pobūdžio, kuriose būdavo pasakojama apie kitus laisvamajus: „Neseniai čia buvo atvykęs dr. J. Šliūpas ir laikė paskaitą apie didžiuosius laisvamųjų filosofus Voltairą, Didero ir Rousso.“²²⁸ Paskaitos buvo ir apie pačios laisvamajų pamatinius pagrindus: „Laisvamajų esmė ir tikslai“²²⁹. Būdavo susijusios ir su dorovės bei religijos klausimais: „Papildė įvyko LEK draugijos

²²⁴ Klausimas dėmesio vertas, *Laisvoji Mintis*, 1936 m. Nr. 5, p. 8. Nuoroda internete:

<http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000048444>, žiūrėta 2015 05 05

²²⁵ Prisikėlimo bažnyčios statyba, *Laisvoji Mintis*, 1937 m. Nr. 4, p. 6. Nuoroda internete:

<http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000048444>, žiūrėta 2015 05 06

²²⁶ Eitinės Kultūros Draugija, *Lietuvos Žinios*, 1922 m. lapkričio 5 d., p. 2.,

<http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=69299> prieiga per internetą [žiūrėta: 2012 06 01].

²²⁷ Laisvamajai veikia, *Laisvoji Mintis*, 1935 Nr. 4, p. 7.

²²⁸ Dr. J. Šliūpo paskaita, *Laisvoji Mintis*, 1935 m. Nr. 4, p. 8.

²²⁹ Pavyzdingas laisvamųjų skyrius., *Laisvoji Mintis*, 1940 m. Nr. 10, p. 8.

paskaita „Laisvamaniai ir tikėjimas“, kuria vedė iš Kauno atvykęs C. V. sekretorius K. Valašinas.²³⁰ Pastarasis skaitė paskaitą Skapiškyje „Laisvamaniai ir tikėjimas“²³¹. Štai Biržuose irgi buvo skaitoma panašaus pobūdžio paskaita: „Laisvamanybės principai ir dorovės supratimas.“²³² Tuo tarpu Šiauliuose J. Šliūpo vieša paskaita: „Etika ir gyvenimas“.²³³ Tauragėj „Kūno ir dvasios sveikata“²³⁴ Antai Užventyje vyko paskaita apie toleranciją ir pakantumą.²³⁵ Štai Skaistgiryje buvo paskaita tema „Žmogaus kilmė“²³⁶. Ažuolų Būdoje Igno Proto paskaita: „Dangus ir pragaras“²³⁷. Klaipėdoje buvo skaityta paskaita: „Žmogaus gyvenimo užduotis ir pareigos“²³⁸. Taipogi buvo organizuojamos ir mokslinio pobūdžio paskaitos. Vienoje tokių paskaitų buvo aptariama astronomijos mokslo gimimas, ir kaip sunku buvo pirmiesiems astronomijos pionieriams²³⁹. Kupiškyje buvo skaityta paskaita apie karų istoriją bei milžiniškus jų nuostolius: „Karas – kultūros ir civilizacijos stabdis“²⁴⁰. Apibendrinant, galima teigti, kad pagrindė paskaitos buvo skiriamos žmonių pasaulėžiūros plėtimui, taipogi supažindinti su laisvamanybe bei jos ištakomis, bei laisvamanių terminais kalbant, išlaisvinti žmones iš „tamsos“. Dar viena kultūrinės – visuomeninės veiklos sritis buvo darbas visuomenės labui, taipogi ir savęs populiarinimui. Iš paminėtinų veiklos barų, galima išskirti gegužines, bibliotekų steigimą, orkestrų steigimą ir t.t. Štai Kražiuose matome, kad buvo įsteigta biblioteka, taip pat: „sutvarkė istorišką „Medžiokalnio“ piliakalnį – miesto sodą.“²⁴¹ Štai Kuršėnuose buvo įsteigta biblioteka²⁴². Taip pat Kuršėnuose: „Buvo nutarta <...>steigti orkestrą ir knygynėlį“²⁴³. Taip pat organizuojami šokiai bei tautiniai žaidimai²⁴⁴. Taip pat buvo galima išgirsti ir gyvos muzikos: „pirmą kartą griežė savas skyriaus neseniai suorganizuotas džiazos orkestras.“²⁴⁵ Iš kito pavyzdžio gali pasirodyti, kad šios idėjos kildavo ganėtinai spontaniškai: „Svarstydami savo reiklaus, be kito ko, nutarė steigti dūdų orkestrą,

²³⁰ Laisvamanio paskaita, *Laisvoji Mintis*, 1938 m. Nr. 3, p. 7.

²³¹ Laisvamanio paskaita, *Laisvoji Mintis*, 1937 m. Nr. 9, p. 8. Nuoroda internete:

<http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000048444>, žiūrėta 2015 05 06

²³² Skyriaus susirinkimas, *Laisvoji Mintis*, 1939 m. Nr. 15-16, p. 8.

²³³ Dr. J. Šliūpo paskaita., *Laisvoji Mintis*, 1936 m. Nr. 4, p. 8.

²³⁴ Civilinės metrikacijos, *Laisvoji Mintis*, 1936 m. Nr. 11, p. 8. Nuoroda internete:

<http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000048444>, žiūrėta 2015 05 05

²³⁵ Darbai ir žygiai, *Laisvoji mintis*, 1939 m. Nr. 4, p. 8.

²³⁶ Pavyzdingas laisvamanių skyrius., *Laisvoji Mintis*, 1940 m. Nr. 10, p. 8.

²³⁷ Laisvamanio paskaita, *Laisvoji Mintis*, 1937 m. Nr. 6, p. 6. Nuoroda internete:

<http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000048444>, žiūrėta 2015 05 06

²³⁸ D-ro J. Šliūpo paskaita, *Laisvoji Mintis*, 1937 m. Nr. 9, p. 7. Nuoroda internete:

<http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000048444>, žiūrėta 2015 05 06

²³⁹ Laisvamaniai veikia... , *Laisvoji Mintis*, 1936 m. Nr. 10, p. 8.

²⁴⁰ Veiklūs laisvamaniai, *Laisvoji Mintis*, 1936 m. Nr. 7-8, p. 12. Nuoroda internete:

<http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000048444>, žiūrėta 2015 05 05

²⁴¹ Pavyzdingas laisvamanių E. K. Draugijos skyrius, *Laisvoji Mintis*, 1937 m. Nr. 10, p. 8.

²⁴² Pavyzdingas skyrius, *Laisvoji Mintis*, 1938 m. Nr.4, p. 8.

²⁴³ Darbai ir žygiai, *Laisvoji mintis*, 1939 m. Nr. 12, p. 8.

²⁴⁴ Kultūringas laisvamanių pasilinksminimas, *Laisvoji Mintis*, 1940 m. Nr. 5, p. 8.

²⁴⁵ Pavyzdingas laisvamanių skyrius., *Laisvoji Mintis*, 1940 m. Nr. 10, p. 8.

padidinti knygynėlių.²⁴⁶ Geri organizatoriai tikrai gebėdavo daug suorganizuoti ir po vieną, štai puikus laisvamano Edmundo Vylmardo pavyzdys tai tik patvirtina: „skyrius puikiai veikė, įsisteigė orkestrą, rengė vakarus ect.“²⁴⁷ Taip pat būdavo steigiamos ir dramos sekcijos, įsteigtieji knygynėliai būdavo praplečiami esant galimybėms.²⁴⁸ Po sėkmingų gegužinių, dažnai kildavo idėjų ir naujiems projektams: „Vietos skyrius surengė gegužinę į kurią prisirinko tiek daug publikos, kiek retai susirenka į kitų organizacijų rengiamas pramogas <...> Daugelis jų atėjo į mūsų pramogą, norėdami pamatyti, kaip pramogauja laisvamaniai <...> Nutarta surengti literatūros vakarą.“²⁴⁹ Kitame pavyzdyje matoma, kad knygynų-skaityklų steigimas, buvo vienas iš prioritetinių darbų: „Šiomet suruošt pramogų, iš kurių pelno skirs 35 nuošimčius knygyno-skaityklos steigimui.“²⁵⁰ Kaip matoma iš šio pavyzdžio, akivaizdu, kad laisvamaniškos pramogos, bent jau gegužinės tikrai buvo mokamos. Kas bet kuriuo atveju išeidavo į naudą tiek laisvamaniams, tiek jiems prijuočiantiems. Pastarieji gaudavo peno iš paskaitų, taip pat pamatydavo, kaip linksmindavosi laisvamaniai bei jiems prijuočiantys. Tuo tarpų laisvamaniai iš gaunamų lėšų galėdavo praturtinti savo jau įsteigtus ar dar tik steigiamus knygynėlius ar bibliotekas. Nenorint susidaryti nuomonės, kad laisvamaniai stengdavosi tik dėl savo pačių interesų, galima pateikti šį pavyzdį. Kražiuose po įvykusios gegužinės gautos pajamos buvo paskirtos taip: „Pelnas yra skiriamas skyriaus įrengtoji ažuolyno aikštei tobulinti, kad apylinkės žmonės galėtų čia po visų sunkių darbų pakvėpuoti grynu miškų oru ir, dūdų orkestro garsams aidint, užmiršti dienos rūpesnius.“²⁵¹ Tačiau laisvamaniškos pramogos nebuvo organizuojamos vien tik tais LEKD. Štai jaunimas susirinkęs pasilinksinti, džiaugsmingai priima laisvamaniškos literatūros skaitymą: „suėjus jaunimui pasilinksinti pas vieną ūkininką, pertraukos metu garsiai buvo skaitytos ištrauktos iš laisvamanių draugijos išleistų knygų. Tai buvo sutikta jaunimo entuziastingai, aplođimentais.“²⁵² Nors gegužinės buvo vienas iš populiariausių laisvamanių organizuojamų renginių. Jose susirinkdavo daugiausiai žmonių, tačiau dažniausiai būdavo pakankamai drausmingos: „gegužinėje buvo kuo geriausia tvarka.“²⁵³ Taip pat būdavo vaidinami ir spektakliai, kuriuose pasireikšdavo jaunieji laisvamaniai: „Prieš kiek laiko ruošiamas vakaras – spektaklis, kuriame jaunųjų ūkininkų ratelio nariai buvo sutikę suvaidinti scenos veikalą „Pagavo““²⁵⁴. Ne visados pavykdavo išvengti

²⁴⁶ Laisvamaniai veikia... , *Laisvoji Mintis*, 1936 m. Nr. 10, p. 8.

²⁴⁷ Žagarės laisvamaniai kruta, *Laisvoji Mintis*, 1938 m. Nr. 8, p. 7-8.

²⁴⁸ Laisvamanių susirinkimas, *Laisvoji Mintis*, 1937 m. Nr. 11, p. 8.

²⁴⁹ Surengta gegužinė, *Laisvoji Mintis*, 1939 Nr.15-16, p. 8.

²⁵⁰ Laisvamanių susirinkimas, *Laisvoji Mintis*, 1936 m. Nr. 6, p. 8.

²⁵¹ Trukdo kultūriniam darbui..., *Laisvoji Mintis*, 1936 m. Nr. 11, p. 8.

²⁵² Nusibodo klaidžioti tamsoje, *Laisvoji Mintis*, 1937 m. Nr. 3, p. 7.

²⁵³ Pavyzdingas laisvamanių E. K. Draugijos skyrius, *Laisvoji Mintis*, 1937 m. Nr. 10, p. 8.

²⁵⁴ Nesiseka trukdyti, *Laisvoji Mintis*, 1937 m. Nr. 11, p. 7. Nuoroda internete:

<http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000048444> , žiūrėta 2015 05 06

trukdymų ar kitokių pasipriešinimo formų per laisvamanių organizuojamas paskaitas: „vos pradėjus prelegentui kalbėti nedidelis davatkų būrys <...> pradėjo kelti triukšmą ir kliudyti paskaitą.“²⁵⁵ Kalbant apie visuomeninę veiklą, kyla klausimas, kokie gi ten lankydavosi žmonės, kiek jų susirinkdavo. Štai Kuršėnuose surengtoje gegužinėje susirinko įvairaus amžiaus žmonių, kas stebino ir pačius laisvamanius, kadangi jie labiausiai buvo orientuoti į jaunimą ar vidutinio amžiaus žmones, kadangi jaunimą užkrėsti naujomis idėjomis yra daug paprasčiau.²⁵⁶ Štai Papilėje vykusioje paskaitoje yra pabrėžiama, kad buvo gana daug klausytojų. Pabrėžiama, kad ypač daug buvo kaimiečių.²⁵⁷ Akivaizdu, kad paskaitos susilaukdavo pakankamai dėmesio, štai Kuršėnuose vykusioje paskaitoje netilpo visi norintys: „Paskaitos buvo susirinkę paklaustyti keli šimtai žmonių, kurie net negalėjo sutilpti į salę.“²⁵⁸ Skaistgiryje paskaitos susirinko pasiklaustyti 100 žmonių.²⁵⁹ Iš kitų šaltinių matoma, kad dalyvių kiekiu tikrai negalėjo skūstis: „Paskaitoj dalyvavo apie 300, o gegužinėje apie 600 žmonių.“²⁶⁰ Štai Papilėje vykusi gegužinė tai tik patvirtina: Viso į gegužinę susirinko daugiau negu 500 žmonių.²⁶¹

Visgi labiausiai nusisekusios akcijos, buvo tos, kurios tiesiogiai lietė žmones. Būtent tokios buvo laisvamanių organizuojamos paskaitos bei gegužinės. Jos labiausiai masindavo žmones. Tai buvo labai svarbūs renginiai norint pritraukti daugiau žmonių bei pakleisti laisvamanybės idėjas.

²⁵⁵ Katalikų obstrukcija laisvamanių susirinkime, *Laisvoji Mintis*, 1936 m. Nr. 2, p. 7. Nuoroda internete: <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000048444> žiūrėta: 2015 05 04

²⁵⁶ Surengta Gegužinė., *Laisvoji Mintis*, 1939 m. 08. 1-15 d. Nr. 15-16 (89-90), p. 14.

²⁵⁷ Laisvamanio paskaita, *Laisvoji Mintis*, 1938 m. Nr. 3, p. 7.

²⁵⁸ Pavyzdingas skyrius, *Laisvoji Mintis*, 1938 m. Nr. 4, p. 8.

²⁵⁹ LEKD skyrius dirba kultūrinį darbą, *Laisvoji mintis*, 1939 m. Nr. 15-16, p. 14.

²⁶⁰ Pavyzdingas laisvamanių E. K. Draugijos skyrius, *Laisvoji Mintis*, 1937 m. Nr. 10, p. 8.

²⁶¹ Gražus laisvamanių veikimas, *Laisvoji Mintis*, 1938 m. Nr. 8, p. 8.

IŠVADOS

1. Laisvamanybės idėjų plitimas pasaulyje savo piką pasiekė XIX a. pab. – XX a. pr. Būtent tuo metu laisvamanybės idėjos paplito pasaulyje bei Europoje, galiausiai pasiekdamos ir etnines lietuvių žemes Carinėje Rusijos imperijoje.
2. Laisvamanių veikla Lietuvoje suaktyvėjo, kaip 1922 m. Biržuose buvo įkurta LEKD. Laisvamanių organizacija buvo labai svarbi platinant laisvamaniškąsias idėjas viešajame Pirmosios Lietuvos Respublikos gyvenime. LEKD veikla suaktyvėjo po 1936 m., kai buvo uždraustos politinės partijos bei organizacijos, tačiau LEKD galėjo tęsti savo veiklą.
3. Laisvamanybės idėjos reiškėsi daugelyje gyvenimo sričių. Tačiau labiausiai jos buvo susijusios su politika, civiline metrikacija, konfrontacija su Bažnyčia, švietimu, visuomenine – kultūrine veikla, spauda.
4. Civilinė metrikacija buvo vienas aktualiausių laisvamaniams rūpimų klausimų. Siekis išsikovoti civilinę metrikaciją buvo vienas aktualiausių klausimų laisvamanių dienotvarkėje. Šio klausimo svarba, leido nuolat kelti civilinės metrikacijos įvedimo klausimą ne tik pačius laisvamanius, bet ir kitus Lietuvos piliečius.
5. Su politika laisvamanybės idėjos buvo susijusios tuo, kad buvo rašomi įvairiausi memorandumai ar kitokie kreipimaisi, aukščiausios valdžios institucijoms. Buvo rašomi memorandumai Švietimo ministrai, taipogi ir kitoms ministerijoms. Buvo pasiūlymų ir pačiam prezidentui Antanui Smetonai.
6. Laisvamanių susidūrimai ar veikiau nuolatinė konfrontacija su Bažnyčios atstovais jiems pagelbėdavo populiarinant laisvamaniškąsias idėjas. Kadangi nuolatiniai susidūrimai ir kova dėl kiekvieno naujo laisvamano ar Bažnyčios sielų praradimai buvo akcentuojami, ne tik laisvamanių leidžiamoje spaudoje, bet ir per sekmadieninius pamokslus. Tai buvo kuo puikiausia nemokama reklama laisvamaniams, bei jų platinamoms idėjoms.
7. Laisvamanybės idėjos kuo puikiausiai buvo platinamos per LEKD organą „Laisvoji Mintis“, dienraštyje buvo nušviečiama laisvamanių veikla tiek Lietuvoje, tiek visame pasaulyje.

Taipogi „Titnago“ spaustuvėje buvo leidžiama daug literatūros, kuri buvo susijusi su laisvamųjų skleidžiamomis idėjomis, tiek vietinių autorių, tiek ir užsienio autorių kurinių.

8. Švietimo klausimas taip pat buvo aktualus. Jis kaip ir civilinės metrikacijos klausimas buvo tampriai persipynęs su politikos aspektu, kadangi pagrindiniai rašomi memorandumai buvo dėl civilinės metrikacijos įvedimo bei mokyklų, kuriuose nebūtų privalomai mokomasi tikybos.
9. Visuomeninė – Kultūrinė veikla buvo vienas iš labiausiai pasiteisinusių laisvamųjų veikimo formų. Kadangi per jų organizuojamas viešas paskaitas ar gegužines susirinkdavo ganėtinai daug žmonių, kurie būdavo supažindami su laisvamajomis idėjomis.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

Šaltiniai

Nepublikuoti šaltiniai:

1. 1914 02 26 J. Šliūpo Laiškas F. Bortkevičienei, ŠUB Jono Šliūpo archyvas, F-1-1-A.
2. 1929 11 30 J. Šliūpo rašytas laiškas Laisvamųjų Etninės kultūros Draugijai Šiauliuose, ŠUB Jono Šliūpo archyvas, F-1-1-A.
3. 1935 05 12, P. Kazlauskas rašytas laiškas J. Šliūpui, ŠUB Jono Šliūpo archyvas, F-1-1-1.
4. 1935 09 11, J. Šliūpo rašytas laiškas J. Dresdeniui, ŠUB Jono Šliūpo archyvas, F-1-1-1.
5. 1935 12 23 Laisvamųjų etinės kultūros draugijos Papilės skyriaus steigimas, ŠUB Jono Šliūpo archyvas, F-30.
6. 1936 03 04 Laisvamųjų etinės kultūros draugijos Skaistgirio skyriaus valdybos narių sąrašas, ŠUB Jono Šliūpo archyvas, F-30.
7. 1936 03 07 Laisvamųjų etinės kultūros draugijos Jonišio skyriaus narių sąrašas, ŠUB Jono Šliūpo archyvas, F-30.
8. 1936 03 07 Laisvamųjų etinės kultūros draugijos Kybartų skyriaus valdybos narių sąrašas, ŠUB Jono Šliūpo archyvas, F-30.
9. 1936 03 07 Laisvamųjų etinės kultūros draugijos Plungės skyriaus sąrašas, ŠUB Jono Šliūpo archyvas, F-30.
10. 1936 03 07 Laisvamųjų etinės kultūros draugijos Raseinių skyriaus narių sąrašas, ŠUB Jono Šliūpo archyvas, F-30.
11. 1936 03 27 Laisvamųjų etinės kultūros draugijos Vilkaviškio skyriaus steigimo nutarimas, ŠUB Jono Šliūpo archyvas, F-30.
12. 1936.02.15 J. Šliūpo Laiškas J. Kalnėnui, ŠUB Jono Šliūpo archyvas, F-1-1-A.
13. 1937 07 15 J. Šliūpo rašytas laiškas Dr. A. Petrikui, ŠUB Jono Šliūpo archyvas, F-1-1-A.
14. 1939 01 06 J. Šliūpo rašytas laiškas Dr. A. Petrikui, ŠUB Jono Šliūpo archyvas, F-1-1-A.
15. Dr. Jono Šliūpo rašyti laiškai. Adresai neaiškūs, ŠUB Jono Šliūpo archyvas, F-1-1-3.
16. Jono Šliūpo laiškas Jonui Raudoniui ir Kiprui Stankūnui, 1936 F-1-133, ŠUB J. Šliūpo archyvas
17. Jono Šliūpo laiškas LEKD Šiaulių skyriui, 1930.11.29, nėra signatūros, ŠUB J. Šliūpo archyvas
18. Jono Šliūpo laiškas Matui Šalčiui, 1930.08.06 F-1-133, ŠUB J. Šliūpo archyvas

19. Jono Šliūpo laiškas Mažeikių apskrities viršininkui 1944.05.16 nėra signatūros, ŠUB J. Šliūpo archyvas
20. Jono Šliūpo laiškas nenustatytam adresatui 1936 02 24, nėra signatūros, ŠUB J. Šliūpo archyvas
21. Jono Šliūpo laiškas P. J. Vaitkūnui, 1938.12.01 F-1-133, ŠUB J. Šliūpo archyvas
22. Jono Šliūpo laiškas Vidaus Reikalų Ministrui 1939.11.07, nėra signatūros, ŠUB J. Šliūpo archyvas
23. Jono Šliūpo laiškas Vidaus Reikalų Ministrui, 1934.12.01 nėra signatūros, ŠUB J. Šliūpo archyvas
24. Jono Šliūpo laiškas Vidaus Reikalų Ministrui, nėra signatūros, ŠUB J. Šliūpo archyvas
25. Kam šventas paveikslas, o kam pinigai..., *Laisvoji Mintis*, 1936 m. Nr. 9, p. 8.
26. Laisvamanių etinės kultūros draugijos archyvas. Saugojo K. Valašinas (1935-1937 m.), ŠUB Jono Šliūpo archyvas, F-30.

Periodinė spauda:

1. „Grazūs“ žygiai, *Laisvoji Mintis*, 1936 m. Nr. 6, p. 8.
2. „Laisvamanių draugija jau įregistruota“, *Laisvoji Mintis*, 1936 m. Nr. 7-8 (46-47) p. 2.
3. „Laisvoji Mintis“ gelbėjo, *Laisvoji Mintis*, 1936 m. Nr. 6, p. 8. Nuoroda internete: <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000048444>, žiūrėta 2015 05 05
4. Atsiliepkite, *Laisvoji Mintis*, 1938 m. Nr. 1, p. 8. Nuoroda internete: <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000048444>, žiūrėta 2015 05 06
5. Betikybiniis vaikų auklėjimas, *Laisvoji Mintis*, 1935 m. Nr. 4 (30), p. 4.
6. Civilinės metrikacijos padėtis, *Laisvoji Mintis*, 1936 m. Nr. 12, p. 7. Nuoroda internete: <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000048444>, žiūrėta 2015 05 05
7. Civilinės metrikacijos, *Laisvoji Mintis*, 1936 m. Nr. 11, p. 8. Nuoroda internete: <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000048444>, žiūrėta 2015 05 05
8. Darbai ir žygiai, *Laisvoji mintis*, 1939 m. Nr. 12, p. 8.
9. Darbai ir žygiai, *Laisvoji mintis*, 1939 m. Nr. 4, p. 8.
10. Darbai ir žygiai, *Laisvoji mintis*, 1939 m. Nr. 5, p. 7.
11. Didžiuojasi savo „žygdarbiais“, *Laisvoji Mintis*, 1937 m. Nr. 3, p. 8.
12. Domisi laisvamanybe. , *Laisvoji Mintis*, 1937 m. Nr. 4, p. 7. Nuoroda internete: <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000048444>, žiūrėta 2015 05 06
13. Dr. J. Šliūpo paskaita, *Laisvoji Mintis*, 1935 m. Nr. 4, p. 8.
14. D-ro J. Šliūpo paskaita, *Laisvoji Mintis*, 1937 m. Nr. 9, p. 7. Nuoroda internete: <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000048444>, žiūrėta 2015 05 06

15. Energingai veikia..., *Laisvoji Mintis*, 1938 m. Nr. 2, p. 7.
16. Etinės Kultūros Draugija, *Lietuvos Žinios*, 1922 m. lapkričio 5 d., p. 2.,
<http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=69299> prieiga per internetą
[žiūrėta: 2012 06 01].
17. Fanatikų darbai, *Laisvoji Mintis*, 1936 m. Nr. 1, p. 8. Nuoroda internete:
<http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000048444> žiūrėta: 2015 05 04
18. Graži skola, *Laisvoji Mintis*, 1935 m. Nr. 4 (30), p. 7-8.
19. Gražus laisvamanių veikimas, *Laisvoji Mintis*, 1938 m. Nr. 8, p. 8.
20. Gražus tolerancijos pavyzdys..., *Laisvoji Mintis*, 1937 m. Nr. 2, p. 7. Nuoroda internete:
<http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000048444>, žiūrėta 2015 05 06
21. Ir gydytojai reikalauja civilinės metrikacijos, *Laisvoji Mintis*, 1937 m. Nr. 5, p. 7. Nuoroda internete: <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000048444>, žiūrėta 2015 05 06
22. Įsteigtas laisvamanių skyrius, *Laisvoji Mintis*, 1937 m. Nr. 12, p. 6. Nuoroda internete:
<http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000048444>, žiūrėta 2015 05 06
23. Kai du stos, visados..., *Laisvoji Mintis* 1940 m. Nr. 9, p. 7.
24. Kaip dvarininkas mokė knygnešį tikėti., *Laisvoji Mintis*, 1936 m. Nr. 10, p. 8. Nuoroda internete: <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000048444>, žiūrėta 2015 05 05
25. Kaip sudaryti laisvamanių vaikų gimimo metrikai, *Laisvoji Mintis*, 1936 m. Nr. 6, p. 7.
Nuoroda internete: <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000048444>, žiūrėta 2015 05 05
26. Katalikiškos akcijos vaisiai, *Laisvoji Mintis*, 1937 m. Nr. 2, p. 7. Nuoroda internete:
<http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000048444>, žiūrėta 2015 05 06
27. Katalikų obstrukcija laisvamanių susirinkime, *Laisvoji Mintis*, 1936 m. Nr. 2, p. 7. Nuoroda internete: <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000048444> žiūrėta: 2015 05 04
28. Kelkimės iš miego, *Laisvoji Mintis*, 1936 m. Nr. 2, p. 8. Nuoroda internete:
<http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000048444> žiūrėta: 2015 05 04
29. Klausimas dėmesio vertas, *Laisvoji Mintis*, 1936 m. Nr. 5, p. 8. Nuoroda internete:
<http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000048444>, žiūrėta 2015 05 05
30. Klerikalų akcija pagyvėjo, *Laisvoji Mintis*, 1937 m. Nr. 9, p. 6. Nuoroda internete:
<http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000048444>, žiūrėta 2015 05 06

31. Kultūringas laisvamųjų pasilinksminimas, *Laisvoji Mintis*, 1940 m. Nr. 5, p. 8.
32. Laisvamaniai veikia, *Laisvoji Mintis*, 1935 Nr. 4, p. 7.
33. Laisvamaniai veikia... , *Laisvoji Mintis*, 1936 m. Nr. 10, p. 8.
34. Laisvamanio paskaita , *Laisvoji Mintis*, 1937 m. Nr. 6, p. 6. Nuoroda internete:
<http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000048444> , žiūrėta 2015 05 06
35. Laisvamanio paskaita, *Laisvoji Mintis*, 1937 m. Nr. 9, p. 8. Nuoroda internete:
<http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000048444> , žiūrėta 2015 05 06
36. Laisvamanio paskaita, *Laisvoji Mintis*, 1938 m. Nr. 3, p. 7.
37. Laisvamanio paskaita, *Laisvoji Mintis*, 1938 m. Nr. 8, p. 8.
38. Laisvamųjų E. K. D-jos skyrių atstovų suvažiavimas, *Laisvoji Mintis*, 1936 m. Nr. 4, p. 4-5.
39. Laisvamųjų etinės Kultūros Draugijos skyrių steigimas., *Laisvoji Mintis*, 1935 m. Nr.4, p. 4.
40. Laisvamųjų Etinės Kultūros Draugijų skyrių steigimas, *Laisvoji Mintis*, 1936 m. Nr. 5, p. 8.
Nuoroda internete: <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000048444>
, žiūrėta 2015 05 05
41. Laisvamųjų susirinkimas, *Laisvoji Mintis*, 1936 m. Nr. 3, p. 8. Nuoroda internete:
<http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000048444> , žiūrėta: 2015 05 05
42. Laisvamųjų susirinkimas, *Laisvoji Mintis*, 1936 m. Nr. 6, p. 8.
43. Laisvamųjų susirinkimas, *Laisvoji Mintis*, 1937 m. Nr. 11, p. 8.
44. Laisvamųjų susirinkimas, *Laisvoji Mintis*, 1937 m. Nr. 9, p. 8. Nuoroda internete:
<http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000048444> , žiūrėta 2015 05 06
45. LEKD skyrius dirba kultūrinį darbą, *Laisvoji mintis*, 1939 m. Nr. 15-16, p. 14.
46. Metrikų reikalai, *Laisvoji Mintis*, 1938 m. Nr. 3, p. 8. Nuoroda internete:
<http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000048444> , žiūrėta 2015 05 06
47. Mūsų prenumeratoriams, *Laisvoji Mintis*, 1937 m. Nr. 11, p. 8. Nuoroda internete:
<http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000048444> , žiūrėta 2015 05 06
48. Mūsų skyrių veikimas, *Laisvoji Mintis*, 1936 m. Nr. 5, p. 8. Nuoroda internete:
<http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000048444> , žiūrėta 2015 05 05
49. Naujas pradžios mokslo įstatymo projektas, *Laisvoji Mintis*, 1936 m. Nr. 3, p. 8. Nuoroda internete:
<http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000048444> , žiūrėta:
2015 05 05
50. Naujas smūgis laisvamajams, *Laisvoji Mintis*, 1936 m. Nr. 2, p. 7. Nuoroda internete:
<http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000048444> žiūrėta: 2015 05 04
51. Ne peticija, bet demagogija, *Laisvoji Mintis*, 1938 m. Nr. 3, p. 7. Nuoroda internete:
<http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000048444> , žiūrėta 2015 05 06

52. Neaktyvus skyrius, *Laisvoji Mintis*, 1937 m. Nr. 2, p. 7.
53. Nesiseka trukdyti, *Laisvoji Mintis*, 1937 m. Nr. 11, p. 7. Nuoroda internete:
<http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000048444> , žiūrėta 2015 05 06
54. Nusibodo klaidžioti tamsoje, *Laisvoji Mintis*, 1937 m. Nr. 3, p. 7.
55. Pamėgo „Laisvąją Mintį“, *Laisvoji Mintis*, 1937 m. Nr. 12, p. 6. Nuoroda internete:
<http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000048444> , žiūrėta 2015 05 06
56. Pasinaudokime proga, *Laisvoji Mintis* , 1936 m. Nr. 1, p. 8. Nuoroda internete:
<http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000048444> žiūrėta: 2015 05 04
57. Pavyzdingas laisvamanių E. K. Draugijos skyrius, *Laisvoji Mintis*, 1937 m. Nr. 10, p. 8.
58. Pavyzdingas laisvamanių skyrius., *Laisvoji Mintis*, 1940 m. Nr. 10, p. 8.
59. Pavyzdingas skyrius, *Laisvoji Mintis*, 1938 m. Nr. 4, p. 8.
60. Peticija religijos klausimais, *Laisvoji Mintis*, 1936 m. Nr. 6, p. 8. Nuoroda internete:
<http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000048444> , žiūrėta 2015 05 05
61. Pigi klerikalų reklama, *Laisvoji Mintis*, 1937 m. Nr. 2, p. 7. Nuoroda internete:
<http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000048444> , žiūrėta 2015 05 06
62. Prisikėlimo bažnyčios statyba, *Laisvoji Mintis*, 1937 m. Nr. 4, p. 6. Nuoroda internete:
<http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000048444> , žiūrėta 2015 05 06
63. Reikia daugiau laisvamanių literatūros, *Laisvoji Mintis*, 1938 m. Nr. 4, p. 7. Nuoroda internete: <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000048444> , žiūrėta 2015 05 06
64. Skaitlingas laisvamanių susirinkimas Šiauliuose, *Laisvoji mintis*, 1939 m. Nr. 22, p. 8.
65. Skyriaus susirinkimas, *Laisvoji Mintis*, 1939 m. Nr. 15-16, p. 8.
66. Sparčiau su civiline metrikacija... , *Laisvoji Mintis*, 1937 m. Nr. 5, p. 7. Nuoroda internete:
<http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000048444> , žiūrėta 2015 05 06
67. Steigia vienuolyną, *Laisvoji Mintis*, 1936 m. Nr. 7-8, p. 12.
68. Surengta Gegužinė, *Laisvoji Mintis*, 1939 m. 08. 1-15 d. Nr. 15-16 (89-90), p. 6.
69. Surengta gegužinė, *Laisvoji Mintis*, 1939 m. Nr.15-16, p. 8.
70. Surengta Gegužinė., *Laisvoji Mintis*, 1939 m. 08. 1-15 d. Nr. 15-16 (89-90), p. 14.
71. Svarstys civilinės metrikacijos klausimą..., *Laisvoji Mintis*, 1936 m. Nr. 10, p. 7. Nuoroda internete: <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000048444> , žiūrėta 2015 05 05
72. Šventasis seilių vainikas, *Laisvoji Mintis*, 1936 m. Nr. 12, p. 7.

73. Šventieji trupinėliai, *Laisvoji Mintis*, 1938 m. Nr. 4, p. 5. Nuoroda internete:
<http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000048444> , žiūrėta 2015 05 06
74. Šventųjų sutemos Dzūkijoje, *Laisvoji Mintis*, 1938 m. Nr. 5, p. 7. Nuoroda internete:
<http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000048444> , žiūrėta 2015 05 06
75. Terorizuoja laisvų pažiūrų žmones, *Laisvoji Mintis*, 1935 Nr. 4, p. 8.
76. Trukdo kultūriniam darbui..., *Laisvoji Mintis*, 1936 m. Nr. 11, p. 8.
77. Už civilinę metrikaciją., *Laisvoji Mintis*, 1937 m. Nr. 4, p. 7. Nuoroda internete:
<http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000048444> , žiūrėta 2015 05 06
78. Už sukčiavimą teisiama vienuolis gynėsi konkordatu ir kanonais, *Laisvoji Mintis*, 1936 m. Nr. 3, p. 8. Nuoroda internete:
<http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000048444> , žiūrėta: 2015 05 05
79. Veiklūs laisvamaniai, *Laisvoji Mintis*, 1936 m. Nr. 7-8, p. 12. Nuoroda internete:
<http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000048444> , žiūrėta 2015 05 05
80. Viduramžių darbai Žemaitijoje, *Laisvoji Mintis*, 1937 m. Nr. 9, p. 7. Nuoroda internete:
<http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000048444> , žiūrėta 2015 05 06
81. Visiems draugijos skyriams , *Laisvoji Mintis*, 1937 m. Nr. 7-8, p. 12. Nuoroda internete:
<http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000048444> , žiūrėta 2015 05 06
82. Žagarės laisvamaniai kruta, *Laisvoji Mintis*, 1938 m. Nr. 8, p. 7-8.
83. Žinios, *Laisvoji mintis*, 1940 m. Nr. 4, p. 8.

Literatūra:

1. Bartnikas, Mindaugas., *Laisvamanybė Lietuvoje (1924-1941)*, Vilnius, 1964.
2. Berlin, Isaah. *Vienovė ir įvairovė. Žvilgsnis į idėjų istoriją*, Vilnius, 1995.
3. Bradlaugh, Charles. *Ancient and Modern Celebrated Freethinkers*
4. Bukevičiūtė, Aistė, *Sekuliarizacija ir religijos ateitis*, internetinė prieiga:
<http://www.vu.lt/leidyba/dokumentai/zurnalai/PROBLEMOS/Problemos%202007%2072/65-74.pdf> žiūrėta 2014 m. gruodžio 15 d.
5. Būtėnas, Juozas. *Aušrininkas dr. Jonas Šliūpas*, Vilnius, 2004.
6. Edwards, Fred. *What is Freethinker and why does it matter?*, Humanist, p.44-45, internetinė prieiga: <http://web.b.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=94d844d6-9c6d-420b-91ec-49c5ca24e2f6%40sessionmgr198&vid=27&hid=116> žiūrėta: 2015 m. balandžio 20 d.
7. Eleazer, John. *Six Historic Americans*
8. Gutauskas, Mindaugas. *Demaskuota religija kaip duotis sekuliarizuotoje duotybėje, Filosofija ir Religija*, p.41, internetinė prieiga:

- <http://www.zurnalai.vu.lt/files/journals/127/articles/2793/public/40-51.pdf> žiūrėta: 2015 m. balandžio 20 d.
9. Gutauskas, Mintautas. *Demaskuota religija kaip religijos duotis sekuliarizuotoje duotybėje*, internetinė prieiga:
<http://www.vu.lt/leidyba//dokumentai/zurnalai/RELIGIJA%20IR%20KULTRA/RELIGIJA%20IR%20KULTRA%202008%205%201/40-51.pdf> žiūrėta: 2014 m. gruodžio 15 d.
10. Helder, Alois. *Filosofijos žodynas*, Vilnius, 2002.
11. Jacoby, Susan. *Freethinkers : a history of American secularism*, New York, 2004, p. 14.
12. Jakštas, Juozas. *Dr. Jonas Šliūpas*, Šiauliai, 1996.
13. Jono Šliūpo memorialinė sodyba, <http://www.lnm.lt/ekspoziciniai-padaliniai/jono-sliupo-memorialine-sodyba/dr-jonas-sliupas.html> [prieiga per internetą, žiūrėta 2012 06 01].
14. Kabelka, Gintaras. *Filosofijos idėjų istorija Lietuvoje*, Filosofija. Sociologija, 2012 T.23 Nr.1 p. 27-34. Prieiga per internetą: <http://www.lmaleidykla.lt/publ/0235-7186/2012/1/27-34.pdf> žiūrėta 2015 m. sausio 12 d.
15. Laisvamanybė, <https://sites.google.com/site/laisvamanybe/home> internetine prieiga, žiūrėta 2015 m. balandžio 16 d.
16. Laisvamanybės istorija, <http://laisvojimintis.lt/laisvamanybs-istorija/96-laisvamanybe-lietuvoje> [prieiga per internetą, žiūrėta:2011.10.17].
17. Lietuvos laisvamanių manifestas, <http://www.anarchija.lt/biblioteka/58-juodrastis-nr-2-2009-balandis/11553-lietuvos-laisvamaniu-manifesta> žiūrėta 2013 05 26
18. Mazzini, Wheeler Joseph. *A Biographical Dictionary of Freethinkers*
19. Mažeikis, Gintautas. *Įsivaizduojamų bendruomenių mikroistorijos: heterogeninis paveldas*, Acta Humanitarica Universitatis Saulensis, T.9, p. 25-36. Prieiga per internetą:
http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:J.04~2009~ISSN_1822-7309.V_9.PG_25-36/DS.002.0.01.ARTIC žiūrėta 2015 m. sausio 12 d.
20. Michelsonas, Stasius. *Lietuvių Išeivija Amerikoje (1868-1961)*, South Boston, 1961.
21. Misiūnas, Remigijus. *Informacinių kovų kryžkelėse: JAV lietuvių informacinės kovos XIX a. pab – 1922m.*, Vilnius, 2004.
22. Nash, David. *Footnote and the freethinker*, History today, p.5, internetinė prieiga:
<http://web.b.ebscohost.com/ehost/detail/detail?vid=8&sid=94d844d6-9c6d-420b-91ec-49c5ca24e2f6%40sessionmgr198&hid=116&bdata=JnNpdGU9ZWwhvc3QtbGl2ZQ%3d%3d#db=hlh&AN=9510172897> žiūrėta: 2015 m. balandžio 20 d.

23. Nekrašius, Jonas. *Dr. Jonas Šliūpas ir „Titnago“ spaustuvė Šiauliuose*, Acta humanitarica Universitatis Saulensis, t. 12, Šiauliai, 2011.
24. Passet, Joanne. *Freethought childrens literature and the construction of religious identity in late-nineteenth-century America*, Book History, 2005, p.107-129, internetinė prieiga: <http://web.b.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=24eea59d-c967-4ff3-bc0e-209ded8e550e%40sessionmgr114&vid=7&hid=116> žiūrėta: 2015 m. balandžio 20 d.
25. Pranckietytė, Gražina. *Jono Šliūpo filosofinių svarstymų teorinės ištakos*, Filosofija. Sociologija, 1994 Nr.1, P. 66-77.
26. Stakeliūnaitė, Diana. *Laisvamanis ir Laisvoji mintis 1933-1936 m.: Bažnyčios vieta ir vaidmuo valstybėje*, Acta humanitarica Universitatis Saulensis, Šiauliai, 2011.
27. Šliūpas, Jonas. *Rinktiniai raštai*, Vilnius, 1977.
28. ŠUB Jono Šliūpo archyvas, <http://biblioteka.su.lt/index.php?m=54> [prieiga per internetą, žiūrėta 2013 01 03].
29. Vanagaitė, Gitana. *Jono Šliūpo autobiografijos*, internetinė prieiga: <http://web.b.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=aa17d07c-0104-47cd-a8dc-f562a6cb19ce%40sessionmgr114&vid=1&hid=123> žiūrėta: 2014 m. gruodžio 15 d.

SANTRAUKA

Laisvamanybės idėja, tokia, kokia suprantame šiandien, galiausiai susiformavo XIX a. pabaigoje. Taigi laisvamanybės sąvoka galime pateikti taip: kad tai pasaulėžiūra, paremta teisingu mąstymu (logika) ir mokslo pagrindais, kaip vieninteliu būdu pažinti tikrovę. Laisvamaniai nesutinka mokslinio pažinimo, visuomeninės (socialinės) bei politinių pažiūrų, susieti su tam tikrais autoritetais, dogmomis, tradicijomis.

Pirmojoje Lietuvos Respublikoje labai svarbūs laisvamanybės idėjų plitimui buvo Jonas Šliūpas, bei 1922 m. įkurta Laisvamanių Etinė Kultūros Draugija (LEKD). Pastaroji buvo labai svarbi platinant laisvamaniškas idėjas.

Kadangi laisvamanybė buvo labai įvairiapusė, dėl to ir Pirmojoje Lietuvos Respublikoje ji plito ganėtinai skirtingais būdais.

Laisvamanybės idėjos reiškėsi per skirtingas gyvenimo sferas: politiką, civilinę metrikaciją, švietimą, santykius su religija, visuomeninį – kultūrinį gyvenimą, spaudą. Tai buvo pagrindinės kryptis, kuriomis buvo plėtojama laisvamanybės idėja Pirmojoje Lietuvos Respublikoje.

SUMMARY

Freethinking as an idea understood today was finally developed in late 19th century. Therefore, we can perceive the concept of freethinking as an ideology based on correct thinking (logic) and science as the only way to acquire the knowledge of reality. Freethinkers refuse to associate scientific knowledge, public (social) and politic views with authorities, dogmas, traditions.

The spread of freethinking in the First Republic of Lithuania was supervised by Jonas Šliūpas as well as ECSF (Ethical Culture Society of Freethinkers) organization established in 1922 , the latter being quite important and necessary in order to spread freethinking ideas.

Since the idea of freethinking was versatile, its spread in the public life of the First Republic of Lithuania was also quite diverse.

Freethinking ideas were manifested through various areas of life: politics, civil registry, education, relationships with religion, public and cultural life, publishing. Consequently, freethinking was developed precisely in these directions in the First Republic of Lithuania.